

T.C
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN ARAP-İSRAİL
SAVAŞLARI DÖNEMİNDE UYGULADIĞI
ORTADOĞU POLİTİKASI (1948-1973)

Safa AKYOL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ
AĞUSTOS - 2021

T.C
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE’NİN ARAP-İSRAİL
SAVAŞLARI DÖNEMİNDE UYGULADIĞI
ORTADOĞU POLİTİKASI (1948-1973)**

DANIŞMAN : Doç. Dr. Mustafa Edip ÇELİK
JÜRİ : Prof. Dr. Orhan DOĞAN
JÜRİ : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait KORKMAZ

Safa AKYOL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ
AĞUSTOS - 2021.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’NİN ARAP-İSRAİL SAVAŞLARI
DÖNEMİNDE UYGULADIĞI ORTADOĞU POLİTİKASI
(1948-1973)

Safa AKSYOL

Danışman : Doç. Dr. Mustafa Edip ÇELİK

Yıl : 2021, Sayfa: 64+IX

Jüri : Doç. Dr. Mustafa Edip ÇELİK (Başkan)
: Prof. Dr. Orhan DOĞAN (Üye)
: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait KORKMAZ (Üye)

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Ortadoğu olarak anılan bölge yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu idaresinde kalmış geniş bir coğrafyadır. Osmanlı Devleti’nin zayıflamasının ardından, savaşı kaybetmesi bölgede batılı güçlerin hakimiyetini artmıştır. Bu nedenle Türkiye’nin Ortadoğu Politikası, Cumhuriyetin erken dönemlerinde daha çok ABD ve Batı eksenli ilerlemiştir.

Ortadoğu ile Türkiye arasında tarihi ve kültürel mirastan kaynaklı oluşan derin kardeşlik bağları, Osmanlı’nın yıkılmasından sonra da devam etmiştir. Nüfusunun tamamına yakın bir kısmı Müslüman olan Türkiye, Ortadoğu ile ilgili olan gelişmelerde hiçbir zaman kayıtsız kalmamıştır. Ortadoğu’da dengeleri değiştiren 3 büyük Arap-İsrail savaşı meydana gelmiş, bu savaşlar Türkiye’nin Ortadoğu politikasını da etki etmiştir.

İsrail’in kuruluşu ile 1948 Arap-İsrail Savaşından sonra Ortadoğu’da sürekli hale gelen çatışma ortamı, 1967 Altı Gün Savaşları ile farklı bir hüviyet kazanmıştır. Altı Gün Savaşlarında topraklarını 4 kat daha genişleterek büyük bir zafer elde eden İsrail karşısında, Araplar hezimete uğramıştır. Savaş sonrası kaybettikleri toprakları geri talep eden Araplar, bu hususu her platformda gündeme getirmiş, fakat taleplerine karşılık bulamamıştır. 1973 Arap-İsrail savaşı da bu taleplerin karşılanmaması sonucu çıkmıştır. Türkiye, Arap-İsrail Savaşları döneminde müttefikleri ile hareket etmeye özen gösterirken diğer yandan 1960 sonrası alternatif dış politika arayışları içerisine de girmiştir. Özellikle Kıbrıs

Meselesinde ve Küba Buhranı ile Türkiye’de konuşlu olan Jüpiter Füzelerinin kaldırılması olayları, Türkiye’yi alternatif arayışı içerisine sokan temel sebeplerdir.

Anahtar Kelimeler: BAC, İslam Zirve Konferansı, Adalet Partisi, Suriye Devrimi, SSCB, Kara Eylül.

**DEPARTMENT OF HISTORY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

MA THESIS

**TURKEY'S MIDDLE EAST POLICY DURING THE
PERIOD OF ARAB-ISRAEL CONFLICT (1948-1973)**

Safa AKYOL

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mustafa Edip ÇELİK

Year : 2021, Pages: 64+IX

**Jury : Assoc. Prof. Dr. Mustafa Edip ÇELİK (Chairperson)
: Prof. Dr. Orhan DOĞAN (Member)
: Assist. Prof. Dr. Mehmet Sait KORKMAZ (Member)**

The region known as the Middle East after the First World War is a vast geography that remained under the rule of the Ottoman Empire for centuries. After the weakening of the Ottoman Empire, the loss of the war increased the dominance of the Western powers in the region. For this reason, Turkey's Middle East Policy has progressed more in the direction of the USA and the West in the early periods of the Republic.

The deep ties of brotherhood between the Middle East and Turkey stemming from historical and cultural heritage continued after the collapse of the Ottoman Empire. Turkey, whose population is almost entirely Muslim, has never been indifferent to developments in the Middle East. Three major Arab-Israeli wars took place in the Middle East that changed the balance, and these wars also affected Turkey's Middle East policy.

After the establishment of Israel and the 1948 Arab-Israeli War, the conflict environment that became permanent in the Middle East gained a different identity with the 1967 Six-Day Wars.

The Arabs were defeated in the face of Israel, which achieved a great victory by expanding its lands 4 times in the Six-Day Wars. The Arabs, who demanded the lands they lost after the war, brought this issue to the agenda on every platform, but they could not find a response to their demands. The 1973

Arab-Israeli war broke out because of not meeting these demands. While Turkey was careful to act with its allies during the Arab-Israeli Wars, it also sought alternative foreign policy after 1960. Especially in the Cyprus Issue, the Cuban Depression and the removal of the Jupiter Missiles stationed in Turkey are the main reasons that put Turkey in search of alternatives.

Keywords: UAR, Islamic Summit Conference, Justice Party, Syrian Revolution, USSR, Black September.

ÖN SÖZ

Ortadoğu olarak adlandırdığımız coğrafya, Türkiye ve miras tarihi açısından oldukça haiz bir konuma sahiptir. Ayrıca bölgede bulunan Filistin toprakları, üç semavi dinin kutsal kabul ettiği önemli mekanlara ev sahipliği yapmış ve bu dinlere mensup devletler veya topluluklar arasında da çatışmalara ve savaşlara neden olmuştur.

Tarihin en eski yerleşim yerlerinden olan Filistin toprakları, Birinci Dünya savaşı sonrası Osmanlı Devletinin Ortadoğu'dan çekilmesiyle beraber Yahudi işgaline uğramıştır. Bölgede yaşayan Arap toplulukların ve tüm dünyadaki Müslüman camiasının tepkilerine rağmen kurulan İsrail Devleti, kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte faaliyetlerine tartışmalı bir şekilde devam etmektedir. Nüfusunun tamamına yakını Müslüman halktan oluşan Türkiye, Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve Ortadoğu'dan çekilmesiyle bölge ile olan kültürel ve akrabalık bağlarını devam ettirse de erken dönemde bölgenin sorunlarıyla fazla alakadar olamamış ve uzak durmak zorunda kalmıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti yönünü batıya dönerek, batılı devletler ile ilişkilerini en azami seviyede devam ettirmiş ve bu doğrultuda dış politikasını şekillendirmiştir. 1960'lı yıllara gelindiğinde özellikle Kıbrıs Sorunu ve Jüpiter Füzeri meselelerinde batılı müttefikleri ile ters düşen Türkiye alternatif bir dış politika arayışına girerek, Ortadoğu ile olan ilişkilerde de yeni bir sayfa açma adına girişimlere başlamıştır. Araplar ile İsrail arasında patlak veren Altı Gün Savaşlarında ve Mescid-i Aksa yangınında Arapların yanında yer alarak bölgede bulunan ülkelerin sempatisini kazanmıştır. Esas olarak Ortadoğu Filistin'den ibaret olmasa da Filistin Meselesi bölgedeki sorunların temel kaynağı halindedir. Türkiye bulunduğu jeopolitik konum itibarıyla stratejik bir noktada yer almaktadır ve bu konumdan mütevellit çok yönlü bir dış politika izlemesi kaçınılmazdır.

Ortadoğu'da bulunan devletlerin zengin yeraltı kaynağı olan petrole sahip olmaları bölgeye olan ilgiyi daha da artırmaktadır. Dünya Petrol rezervlerinin %48,3'lük kısmını topraklarında bulunduran Ortadoğu, bu özelliğiyle de egemen güçlerin dikkatlerini üzerinde tutmayı başarmıştır. Petrol rezervleri Ortadoğu için bir avantaj gibi görünse de Arap devletleri arasındaki kopukluktan dolayı bu durum dezavantaj halini almıştır. İlk olarak 1973 Arap-İsrail savaşında petrol rezervleri koz olarak kullanılmış fakat İsrail karşısında çok fazla etkili olmamıştır. Türkiye ekonomisi için büyük önem arz eden enerji ithalatı, Ortadoğu ile olan ilişkilerinde özellikle 1973'ten sonra daha etkili olmuştur. Yapmış olduğumuz bu çalışmada Türkiye'nin Arap-İsrail savaşları döneminde Ortadoğu Politikasını ele alırken bahsedilen tüm olayları ve gelişmeleri objektif bir perspektiften incelenmesine özen gösterilmiştir.

Birinci bölümde tezin konusu, kapsamı ve daha önce yapılmış çalışmalar hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümde İsrail'in Filistin topraklarına yerleşim süreci ele alınmış, üçüncü bölümde ise 1948 Arap-İsrail Savaşı nedenleri ve sonuçları hakkında nesnel yorumlara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde 1960 darbesi ile birlikte kurulan cunta hükümetinin politikaları üzerinde durulmuş ve 1960 sonrası bölgede yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Beşinci ve son bölümde 1973 Yom Kipur Savaşına giden süreç titizlikle incelenmiş ve savaş sonucu değişen dengeler açıklanmıştır.

Çalışmamın hazırlanma sürecinde yönlendirmeleri ve destekleri ile her zaman yanımda olan kıymetli hocam Doç.Dr. Mustafa Edip Çelik ve KSÜ ailesine şükranlarımı arz ederim.

Safa AKYOL
Temmuz - 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	III
ÖN SÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
TABLolar LİSTESİ.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
1. GİRİŞ	1
1.1. Tezin Amacı.....	3
1.2. Konunun Kapsamı.....	3
1.3. Konunun Yöntemi.....	3
1.4. Konu İle İlgili Daha Önce Yapılmış Çalışmalar	3
2. 1948 ARAP İSRAİL SAVAŞINA KADAR FİLİSTİNİN DURUMU	5
2.1. Siyonizm'in Ortaya Çıkışı Ve Gelişimi	5
2.2. Balfour Deklarasyonu Ve Yahudilerin Filistin'e Yerleşmesi	6
2.3. Filistin'de Arap Yahudi Çatışmaları Ve İngiltere'nin Tutumu.....	8
2.4. İngiltere'nin Filistin Meselesini BM'ye taşıması Ve 1947 BM Filistin Görüşmeleri.....	10
2.5. İsrail'in Kuruluşu	12
3. 1948 ARAP İSRAİL SAVAŞI VE TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI....	13
3.1. 1948 Arap İsrail Savaşı	13
3.1.1. Filistin Uzlaştırma Komisyonu Çalışmaları	14
3.2. 1948 Arap İsrail Savaşı karşısında Türkiye'nin Tutumu	15
3.3. Türkiye'nin İsrail'i Tanıması	15
3.4. Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Gelişimi	17
3.4.1. Türkiye İran İlişkileri	17
3.4.2. Türkiye Suudi Arabistan İlişkileri	19
3.4.3. Türkiye Suriye İlişkileri	19
3.4.4. Türkiye Irak İlişkileri	20
3.4.5. Türkiye Mısır İlişkileri	21
4. 1967 ARAP İSRAİL SAVAŞI VE TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI....	23
4.1. 1960 Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Politikası	23
4.1.1. Küba Krizi	25
4.1.2. ABD'nin Finansal Destekleri	28
4.1.3. Kıbrıs Sorunu.....	29
4.2. 1967 Arap İsrail Savaşı	32
4.2.1. Savaşa Giden Süreç	32
4.2.2. 1967 Arap-İsrail Savaşı	34
4.3. Savaş Sürecinde Türkiye'nin İzlediği Politika.....	36
4.4. Savaş Sonrası Türkiye'nin İzlediği Politika.....	37
5. 1973 ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE TÜRKİYENİN ORTADOĞU POLİTİKASI....	39
5.1. 1973 Arap-İsrail Savaşı Öncesi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Ortadoğu'da Yaşanan Gelişmeler	39
5.1.1. İslam Zirve Konferansı ve Türkiye	40
5.1.2. Ürdün İç Savaşı	42
5.1.3. 1970 Muhtırası.....	44
5.1.4. BAC Devlet Başkanı Nasır'ın Ölümü ve Enver Sedat Dönemi	46
5.1.5. Suriye Devrimi	48

5.2. 1973 Arap İsrail Savaşı	49
5.2.1. Savaşa Giden Süreç	49
5.2.2. 1973 Arap-İsrail Savaşı (Yom Kippur)	51
5.2.3. 1973 Savaşı Sonrası Barış Görüşmeleri ve Yaşanan Gelişmeler	53
5.2.4. 1973 Arap-İsrail Savaşı ve Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Politikası	54
6. SONUÇ	56
KAYNAKLAR	60
ÖZ GEÇMİŞ	
EKLER	

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1961 Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları	24
Tablo 2. Ortadoğu’da Hazır Bulunan Askeri Unsurlar	33

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyeti
BCA	: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Central Intelligence Agency
DP	: Demokrat Parti
EOKA	: Etniki Organosis Kypriou Agoniston- Kıbrıslı Elenlerin Milli Mücadele Örgütü
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MBK	: Milli Birlik Komitesi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
CENTO	: Central Treaty Organization - Merkezi Antlaşma Teşkilatı - Bağdat Paktı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

1. GİRİŞ

Ortadoğu terimi ilk olarak ABD ordusundan olan bir deniz subayı tarafından kullanılmıştır. 20. yy'ın başlarından itibaren kullanılan bu terimin temelinde Avrupa'yı merkez alan bir yaklaşım öncü olmuştur. Güneyde Libya'dan başlayarak Afganistan'a kadar olan kuşakta yer alan tüm ülkeler Ortadoğu bölgesinin içine konumlandırılmıştır. Bunun yanında Avrupa dışında kalan diğer bölgeler için Yakındoğu ve Uzakdoğu tabirleri de kullanılmaya başlanmıştır. Ortadoğu denildiği zaman daha çok Araplar, Türkler ve Farsların yaşamlarını sürdürdüğü topraklar akla gelmektedir. Avrupa merkez alınarak yapılan bu tanımlamalar daha çok batılı güçler tarafından kullanılmıştır. Batı'nın bu ayrımı yapmasındaki amacının sömürgelerinin coğrafi, kültürel ve ekonomik özelliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Osmanlı Devleti döneminde Türklerin hâkimiyetinde olan Filistin-İsrail toprakları Türkiye Cumhuriyeti tarafından gözde bir bölge olarak görülmüştür. Özellikle Mescid-i Aksa'nın İslamiyet'in ilk kıblesi olması dolayısıyla Kudüs Türk halkı tarafından da kutsal ve değerli bir şehir olarak görülmüştür. Bu durum, Türklerin Filistin topraklarında yaşanacak her soruna eğilme refleksini geliştirmiştir. Dolayısıyla "Türkiye'nin Arap-İsrail Savaşları Döneminde Uyguladığı Ortadoğu Politikası" başlıklı bu çalışma ile Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Filistin-İsrail topraklarında yaşanan olaylara karşı gelişen hassasiyetin ortaya çıkartılması hedeflenmektedir.

Filistin topraklarında sorunların başlamasının temeli Yahudilerin arz-ı mev'ud yani söz verilmiş topraklara yerleşme hedefi ile doğru orantılıdır. Yani tüm Yahudiler Filistin topraklarına yerleşerek kendi yeterlilik ilkesi ile bir yaşam sürmeyi hedeflemişlerdir. Bu süreci hızlandıran etken ise Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girmesidir. Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti'nin karşısında giren İngiltere, devlet olarak Dışişleri Bakanlığı düzeyinde Yahudileri desteklemişti. Mekke'de Şerif Hüseyin'in isyanı ve İngiltere ile işbirliği içine girmesi ise ileriye dönük olarak bir Yahudi devletinin kurulmasına destek sağlayacaktı. Osmanlı Devleti ise cephelere sevk ettiği askerlerin yetersizliği ve teçhizat noksanlığından dolayı sınırlarını Suriye Eyaleti'ne kadar çekmek zorunda kalmıştı.

Osmanlı Devleti'nin Filistin topraklarından da çekilmesi ile İngiltere destekli Siyonizm propagandası hız kazanmıştır. Bu süreçte en önemli aktör Chaim Veizmann olarak ön plana çıkmıştı. Chaim Veizmann, Rusya doğumlu bir Yahudi ve İngiltere Deniz Kuvvetleri'nde çalıştığı süreçte İngiliz bürokratlar ile iyi ilişkiler içerisinde olarak Yahudilerin Filistin topraklarına yerleşmesi için gerekli lobiye sağlamıştı. Bu durum, Filistin'de Yahudilere bir yaşam alanı sunulması için İngiltere'nin desteğinin önemli bir kanıtı niteliğindedir. Buna bağlı olarak yayınlanan Balfour Deklarasyonu, Filistin'de Yahudilerin de Araplarla eşit şartlarda yaşayacağını ve herhangi bir Yahudi üstünlüğüne mahal verilmeyeceğini garanti ediyordu. Ancak Balfour Deklarasyonu'nun yazıldığı 1917 yılı tam Birinci Dünya Savaşı'nın en katı yaşandığı ve dünya devletlerinin birçoğunun savaş halinde olduğu bir dönemdir. Nitekim bu savaşın etkisi, Siyonizm düşüncesinin etkisi ve Birleşmiş Milletlerin de desteği ile savaş halinde olan devletlerden Filistin'e göçler başlayarak İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Dolayısıyla Filistin'de Yahudi nüfusu artırılarak hem bir Yahudi devletinin kurulması hem de İngiltere'nin bölgeye olan hakimiyetinin artırılmasının yolu açılmış oldu.

Filistin'e Yahudi göçünün yoğun bir şekilde devam etmesi, bölgede bulunan Arap halkta yurtlarının işgal edildiği düşüncesi oluşturmuyordu. Zira Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesi ve Şerif Hüseyin'in de İngiltere işbirliği içerisinde olması, Arap yarım adasında yönetim zafiyeti oluşturmuştu. Arap liderlerin İngiliz mandasını kabul

etmesi ve Yahudilerin de Filistin'i adeta işgal etmesi, Arap halk ile Yahudiler arasında çatışmalara sebep olacaktı. Nitekim Arap-İsrail Savaşlarının temeli de bu şekilde başlamıştı.

İngiltere'nin Filistin toprakları üzerindeki planı, Siyonizm ile paralel düşünceye sahipti. Yani Yahudileri Filistin'in tek hakimi yapmak ve Arapları bölgeden uzaklaştırma düşüncesi, ilk etapta ortak yönetim temeli ile şekillenecekti. Yani bölgeyi Araplar ve Yahudiler ortak bir şekilde yöneterek Siyonizm düşüncesinin önü açılmış olacaktı. Araplar bu düşüncenin gelişimini gözleri önünde seyrederken İkinci Dünya Savaşı başlamış ve Almanya Yahudileri de Hitler tarafından ötekileştirildikleri gerekçesi ile Filistin'e göç etmeye başlamıştı. Bu durum Filistin'in İngilizler eli ile Yahudileştirildiğini anlamak için yeterliydi. Nitekim İngiltere, Arapların Yahudileri yurtlarında kabul etmek istememesi üzerine bu konuyu 1947'de Birleşmiş Milletler gündemine taşıyarak Filistinlilerin öz yurdu olan toprakları uluslararası boyuta taşımış oldu.

Filistin topraklarının uluslararası boyut kazanması ile konuya Amerika da dahil olmuş ve Amerika'daki Yahudilerin de Filistin topraklarındaki dindaşlarına tam desteği sağlanmıştı. Yani Amerika'nın hem siyasi hem de finansal olarak Filistin'deki Yahudilere desteği sağlanmıştı. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler de öz halkı Araplar olan Filistin'de bir Müslüman ve bir Yahudi devleti kurulmasına karar vermişti. Konuyu bu şekilde Birleşmiş Milletlere taşıyan İngiltere alınan kararlar sonucunda Filistin'den çekilmişti. Bu durum da Filistin'de tam bir otorite boşluğuna sebebiyet verdiğinden, yurtlarını korumak isteyen Müslümanlar ile Yahudiler arasında çatışmaların artarak devam etmesi kaçınılmaz olmuştur. 1948 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşı da bu süreçte Arapların topraklarını ve canlarını Yahudilerden kurtarma zorunluluğu ile yaşanmıştır.

Birleşmiş Milletler, yaşanan çatışmaların gölgesinde Filistin'i ikiye bölerek iki ayrı devletin kurulmasını öngörürken Türkiye'nin tutumu Ortadoğu politikasının da temelini oluşturacaktı. Zira Filistin'de kurulacak bir Yahudi devleti, batılı devletlerin bir üssü olabilecek kabiliyette olacaktı. Böyle olması durumunda Türkiye'nin deniz sınırları da tehlike altına girmiş olacaktı. Bu durum ise kurulacak devlete Türkiye'nin şüphe ile yaklaşmasına sebep oluyordu. Ancak İsrail Devleti'nin kurularak birçok devlet tarafından tanınmış olması, Türkiye'nin şüphelerini yersiz bırakmıştı. Çünkü İsrail'in Türkiye tarafından tanınıp tanınmaması, uluslararası alanda çok dikkate alınmayacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Dolayısıyla diplomatik temaslarda geç kalınmaması ve uluslararası kamuoyunda duruma hakim olunması için İsrail Devleti'nin Türkiye tarafından tanınması doğru bir karar olarak düşünülmüştü. 1 Kasım 1949'a gelindiğinde İsrail Devleti, Türkiye Cumhuriyeti tarafından resmen tanınmıştır.

Türkiye'nin Arap-İsrail Savaşları sürecinde İran, Irak, Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan ile izlediği politikanın temel faktörü, savaşırlara girmeden komşu ülkeler ile iyi ilişkiler içinde olmaktır. Zira savaştan çıkmış ve halen savaşın etkileri ile kendini toparlamak zorunda olan bir devletin tekrar savaşırla girmesi yıkımla sonuçlanabilecekti. Dolayısıyla dönemin şartlarına göre Türkiye'nin komşu devletlerde yaşanan savaşlarda daha tarafsız davranmaya çalışması, Arap-İsrail Savaşları esnasında politikasını buna göre belirlemesi kaçınılmaz bir durum olarak değerlendirilebilir.

1.1. Tezin Amacı

Arap-İsrail Savaşları döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, bugüne kadar Filistin Sorunu özelinde değerlendirilmiş ve bölgedeki diğer ülkelerin Türk dış politikasına etkileri yeteri kadar araştırma konusu olmamıştır.

Yapılan bu çalışmada İsrail'in, Ortadoğu'ya yerleşme süreci, Kuruluşundan sonra Araplarla girişmiş olduğu mücadelelere ve bölgedeki diğer devletlerin göstermiş olduğu reaksiyonlar ele alınarak, Türkiye'nin Ortadoğu politikasına etkileri araştırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışında sonra Ortadoğu'da askeri ve siyasi olarak varlığını sonlandırmış olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel olarak bölge ile bağları hiçbir zaman kopmamıştır. İsrail'in kuruluşundan itibaren süregelen Arap-İsrail mücadelesinde, 3 büyük savaş, diğer küçük çaplı çatışmalardan daha önemli bir yere haiz olup, bölgedeki dengeleri değiştirmesi bakımından da belirleyici bir etken haline gelmiştir.

Bu çalışmada, 1948-1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşları tüm detayları ile ele alınıp Ortadoğu'daki değişim araştırılmış ve Türk dış politikasına etkisinin ortaya konması hedeflenmiştir.

1.2. Konunun Kapsamı

Bu çalışmada İsrail'in kuruluşu ile birlikte Ortadoğu'da cereyan eden olayları ve akabinde yaşanan 3 büyük savaş ele alarak, Türkiye'nin dış politika perspektifini ortaya koymaya çalışmıştır.

İkinci dünya savaşı sürecinde ve sonrasındaki soğuk savaş döneminde ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninde, hakim devletlerin Ortadoğu'daki nihai hedefleri ve oluşumları ele alınarak, Türk dış politikasına etkileri objektif belgelerle izah edilmeye çalışılmıştır. Bu haliyle bakıldığında Ortadoğu'daki sorun, sadece Araplar ile İsrail arasında kalmayarak dünya kamuoyunun dikkatini bölge üzerinde toplamasına sebebiyet verdiğinden, bölgede söz sahibi olan özellikle ABD ve SSCB'nin de izlediği politikalar ele alınmıştır.

1.3. Konunun Yöntemi

Çalışmamızın ihtiyaç duyulan objektif bilgilerle oluşturabilmesi için Arap-İsrail Savaşları dönemine ait, T.C. Dışişleri Bakanlığına ait yıllık belletenler, TBMM tutanak Dergileri, ABD CIA belgeleri, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri ve bunların yanında Ulusal basında yayın yapan Cumhuriyet, Milliyet, Vatan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde yayın yapan Bozkurt gazeteleri taranmıştır.

Kaynak taraması yapılırken konuyla ilgili yayınlanmış olan makale, analiz belgeleri, araştırma kaynakları, döneme ait kitaplar ve dergilerden özellikle istifade edilmiştir. Türkiye'de günlük yayın yapan gazeteler taranmış ve siyasilerin Arap-İsrail sorunu ile ilgili vermiş oldukları beyanatlar değerlendirilerek, kamuoyunun tepkileri araştırılmıştır. T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni ile Hükümet yetkililerinin açıklamaları incelenerek, Türkiye'nin Ortadoğu Politikasına etkileri gözlemlenmiştir.

1.4. Konu İle İlgili Daha Önce Yapılmış Çalışmalar

Türkiye'nin Ortadoğu ile ilgili dış politikasına yönelik yapılan kaynak taramalarında Ömer Kürkçüoğlu, Fahir Armaoğlu, Tayyar Arı, Faruk Sönmezoğlu ve Baskın Oran gibi isimlerin çalışmalarına rastlanmaktadır.

Özellikle Ömer Kürkçüoğlu'nun 1972 yılına ait "Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası" isimli doktora tezi çalışması, Türkiye'nin Ortadoğu Politikasına yönelik yapılan ilk çalışma olarak kabul edilebilir. Kürkçüoğlu'nun yapmış olduğu bu çalışma, 1948 ve 1967 Arap-İsrail Savaşlarını ve Ortadoğu'da değişen ve gelişen tüm olayları nesnel bir dille ortaya koymuştur. Yine Fahir Armaoğlu'nun "Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları" adlı eseri, son yüzyılda Ortadoğu'da İsrail'in kurulması ile birlikte hüviyet kazanan Yahudilerin, bölgedeki istikrarsızlığa sebebiyet veren olayları geniş çaplı bir perspektifle ele alan yegane çalışmalardan bir tanesidir. Tayyar Arı'nın "Geçmişten Günümüze Ortadoğu" adlı eseri 19 ve 20. Yüzyılda, Ortadoğu'da yaşanan Araplar ve İsrail arasında yaşanan mücadeleleri ve bölgenin tüm dinamiklerini ortaya koyan nadide çalışmalar arasındadır. Ayrıca Faruk Sönmezoğlu'nun "Son Onyıllarda Türk Dış Politikası 1991-2018" adlı çalışmasında Ortadoğu'daki sorunlar karşısında Türkiye'nin bölgede Arap Ülkeleriyle olan ilişkilerine ışık tutan eserlerden olmuştur. Bununa birlikte, Baskın Oran'ın "Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar" eseri, bu alanda uzman bir akademisyen grubu tarafından hazırlanmış ve Türkiye'nin uluslararası arenada kendi diplomasisini birçok yönden ayrıntısı ile ele almış çarpıcı bilgilerin bulunduğu bir kitaptır.

2. 1948 ARAP İSRAİL SAVAŞINA KADAR FİLİSTİNİN DURUMU

2.1. Siyonizm'in Ortaya Çıkışı Ve Gelişimi

Siyonizm anlam itibari ile Yahudilere vaad edilmiş kutsal topraklarda, tekrar bir Yahudi Devleti kurarak burada Süleyman Mabedini imar etme ülküsüdür.

Kuruluşundan bu yana 73 yıl geçen İsrail Devleti, genç bir devlet gibi görünmesine rağmen tarihi Tevrat'ta bahsedilen İsrail topraklarına kadar dayanır. Yahudilerin Tevrat ve Zebur'u da kapsayan kutsal kitabı Tanah, Kudüs'ü "Tanrının seçtiği şehir" olarak niteler ve "ulusların tam ortası" yani dünyanın bir nevi merkezi olarak tanımlar (Harman, 2016:13). Tanah'ta geçen bu ibareden dolayı Yahudiler ile İsrail toprakları arasında manevi bir bağ oluşmuş ve bu toprakların sadece kendilerine ait olduğunu kabul etmişlerdir. İlk siyasi varlıkları olan İsrail Krallığı M.Ö. 11.yy da kurulmuştur. Bu tarihten itibaren çeşitli İsrail Krallıkları varlık gösterse de bu topraklardaki hakimiyetleri kısa sürmüştür. 7. Yüzyıla kadar Avrupa ve Mezopotamya uygarlıklarının işgallerine uğrayan İsrail Krallıkları bu tarihten itibaren Müslüman devletler tarafından yönetilmiştir. Fakat Yahudiler bu topraklardaki dini ve milli sahiplik iddialarını yüzyıllar boyunca sürdürmüşlerdir. Roma ve Babil sürgünleriyle Ortadoğu ve Avrupa'ya yayılan Yahudiler, kutsal olarak addettikleri bu topraklara bir gün tekrar sahip olacakları düşüncesini dini duygularıyla hep canlı tutmuşlardır. Tevrat'ta geçen " **Seni unutursam, Ey Kudüs sağ elim hünerini unutsun! Eğer seni anmazsam, eğer Kudüs'ü baş sevincimden üstün tutarsam, dilim damağıma yapışm**"¹ ayeti yüzyıllar boyunca İsrail'e dönme hayalini diri tutmuştur.

19. Yüzyılın sonunda Avrupa'da Yahudi sorunu baş göstermiş, Yahudilerin yasal haklarının ve statülerinin tartışıldığı bir ortamda Siyasal Siyonizm hareketi ortaya çıkmıştır. Daha çok milli-seküler ve mesiyanik² düşüncelerden beslenen bu hareket yeni bir Yahudi devletinin kurulmasının gerekliliğini savunmuş ve uluslararası camiada bu yönde çalışmalar başlatmıştır. Fransa'da Yahudilerin özgürleşmesi projeleri başarısızlıkla sonuçlanmış artık Avrupa'da ve diğer coğrafyalardaki Yahudilerin birleşmesiyle oluşacak yeni bir Yahudi devletinin kurulmasının kaçınılmaz olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Filistin'de yaşayan Yahudi halk, bu topraklarda bir Yahudi Devleti kurulmasına karşı çıkmış ve burada bir devlet kurulacaksa bunun ilahi güç tarafından kurulacağını bildirmişlerdir (Pehlivanoglu, 2004:219). Devlet ve göç temalarına vurgu yapan siyasal Siyonizm, İsrail Devleti'nin kuruluşunun ana katalizörü olmuştur. Bir Macar Yahudi'si olan Theodor Herzl' de 1896'da yazdığı Yahudi devleti adlı kitabında Yahudi devleti kurulmasının gerekliliğine vurgu yapmış fakat devletin kurulacağı yer konusunda Filistin toprakları diye bir kısıtlama yapmamıştır. Herzl'e göre Avrupa'daki artık kangrenleşmiş olan Yahudi sorununun tek çözümü bu olarak görülmüştür. 1894'te Fransa ordusunda subaylık yapan Yahudi asıllı Alfred Dreyfus'un³ vatana ihanet suçlamasıyla yargılandığı meşhur davayla bir kez daha ortaya çıkan antisemitik önyargı, Herzl'i Yahudilerin Avrupa'daki asimilasyonlarının mümkün olmadığına inandırmış ve Yahudi Devleti'nin tek çözüm yolu olarak görülmesine sebep olmuştur. Buradan yola çıkarak Theodor Herzl 1897 yılında Basel'de ilk Siyonist

¹ Tevrat, Mezmur, 137.

² Mesiyanik: Mesihin geleceğine inanmak, kıyamete dair.

³ Alfred Dreyfus adında Fransız Genel Kurmayında görev yapan Yahudi bir askerin, 1884 yılında Almanya'ya Fransa'ya ait gizli bilgileri aktardığı öne sürülerek vatana ihanetle suçlanması ve ömür boyu hapisle cezalandırılması olayıdır. 1884'te Fransa – Almanya savaşını kaybeden Fransa'da, Ordu ve Din sınıfı yenilgiden ekonomik ve siyasal alanda güç kazanmaya başlayan Yahudileri sorumlu tutmuş ve bu durum Fransa'da Yahudi karşıtlığına sebep olmuştur.

Kongreyi organize etmiştir (Yılmaz, 2004:32). Doğu Avrupa’da baskı altında yaşayan Yahudiler ise Kültürel Siyonizm fikrini ortaya atmış, Filistin topraklarında kendi kendine yetebilen yeni bir Yahudi yerleşkesi kurarak kültürel bir yeniden doğuş tezini ön plana çıkarmışlardır. Bu hareketin baş savunucularından Asher Gingsberg (Ahad Haam) yeniden doğuşun neticesinde Yahudiler yeni bir kimlik oluşturacak, diasporadaki tüm Yahudilerinde Filistin’e geri döneceği düşüncesindeydi.

2.2. Balfour Deklarasyonu Ve Yahudilerin Filistin’e Yerleşmesi

Balfour Deklarasyonu kısaca İngiltere’nin Savaş Hükümetinde yer alan Dışişleri Bakanı Arthur Balfour’un, Siyonist hareketin ileri düzey yöneticisi konumunda olan Lord Rotshscild’e 1917’de yazdığı mektup’tur. Mektupta geçen ibarelerde İngiltere kabinesinin, Filistin’de Musevi bir Yahudi Devletin kurulması arzusunun memnuniyetle karşılandığı bildirilmiştir.

Balfour Deklarasyonu’nun yayınlanmasına giden süreç, İngiltere tarafından daha önce hazırlanmıştır. Bu süreç ilk olarak Mekke Şerifi Hüseyin’in, zorunlu ikametinden serbest bırakılmasıyla başlamıştır. II. Abdülhamid tarafından İstanbul’da ev hapsinde tutulan Şerif Hüseyin, II. Meşrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki Yönetimi tarafından Hicaz Valiliği ve Mekke Emirliği ile yetkilendirilmiştir. Bu atama ile Arabistan’a dönen Şerif Hüseyin, İttihat ve Terakkinin Türk Milliyetçisi politikasına karşı, İngiltere’nin de desteğini alarak Arap halkları içerisinde propaganda yaparak, Arap Milliyetçiliğini yayma çalışmalarına başlamıştır. Bu gelişmeler Arap yarımadasındaki Arap halklarının Osmanlıya karşı ayaklanmalarına zemin hazırlamıştır. Şerif Hüseyin’in oğullarından Emir Abdullah İngiltere Genel Valisi ile yaptığı görüşmeler de çıkabilecek bir Türk-Arap çatışmasında, Britanya İmparatorluğunun takınacağı tutumu sormuştur. Diğer oğlu Faysal ise İngiltere Mısır Yüksek Komiseri Mc Mahon ile yaptığı görüşmelerde aynı konuyu gündeme getirmiş, I. Dünya Savaşının devam ettiği bu yıllarda İngiltere böyle bi durumda kendilerine destek olacağını bildirmiştir. Bununla birlikte İngiltere Şerif Hüseyin’e silah ve cephane yardımı yapmıştır (Türkman, 2007:15).

İngiltere’den aldığı destek ile Şerif Hüseyin’e bağlı aşiretler 10 Haziran 1916 günü Mekke’de bulunan Osmanlı Birliklerine saldırı düzenledi ve bu saldırı ile Arapların Osmanlıya karşı ayaklanmaları başlamış oldu. Bölgedeki tüm Arap toplulukları ayaklanmaya destek vermemekle birlikte, batılı devletlerin Müslümanlara saldırısı karşısında birlik olmaları gerektiğini savunanlarda oldu. I. Dünya Savaşı devam ederken, Osmanlı Devletin silah ve teçhizat yönünden zayıf olması nedeniyle bu saldırılarda zayıf vermesi, Arap Yarımadasından çekilmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devletin bölgeden çıkması ile Arap aşiretler Devlet kurma çalışmalarına başlamıştır.

Şerif Hüseyin aklındaki Büyük Arap Devleti Projesi için İngiltere ile yaptığı görüşmelerde İngiltere net bir tutum sergilemese de Şerif Hüseyin’e olumsuz yanıtta vermemiştir. Bununla birlikte Şerif Hüseyin’in talep ettiği Devlet sınırları içinse, bu sınırların sadece Arap toprakları olmadığı bildirilmiştir. Bu görüşmeler yapılırken İngiltere ve Fransa arasında Sykes ve Picot gizli Antlaşması yapılmış ve Ortadoğu bu iki devlet arasında pay edilmiştir. Fakat Filistin’in durumu ne Şerif Hüseyin Mc Mahon görüşmelerinde nede Sykes ve Picot Antlaşmalarında gündeme alınmamıştır (Yılmaz, 2004:38).

Theodor Herzl’den sonra Siyonist hareketin başına geçen Chaim Veizmann İngiltere için önemli bir bilim adamıydı ve İngiltere deki Başbakanlık Hükümeti ile de ileri düzeyde ilişkilere sahipti. Osmanlı Devleti’nin yıkılış sürecine girmesini ve

bölgeden ayrılışını fırsat bilen Dünya Siyonist Örgütü Filistin için İngiltere ile görüşmelere başladı. Veizmann ikili ilişkilerini de kullanarak, Filistin’de bir Yahudi devleti kurulması fikrini İngiltere’ye kabul ettirdi.

İngiltere Başbakanlık Hükümeti Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, Veizmann’ın talebini dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson ile görüşerek onayını aldıktan sonra, 1917 Kasım ayında İngiltere Siyonist Dernekleri Başkanı Lord Rotschilde tarihe Balfour Deklerasyonu olarak geçecek metni kaleme aldı ve bildirdi. Metinde şu ifadeler geçiyordu:

“Yahudi Siyonist beklentilerle uyum gösteren aşağıdaki bildirinin Majestelerinin Hükümeti tarafından Bakanlar Kuruluna sunulduğunu ve kabul edildiğini bildirmekten zevk duyuyum.

Majestelerinin hükümeti, Filistin’de Yahudi halk için ulusal bir yurt kurulmasının lehindedir ve bu amaca ulaşabilmesi için gerekenleri elinden geldiğince yapacaktır.

Filistin’de bulunan Yahudi olmayan toplumların medeni ve dinsel haklarına yönelik hiçbir tarafgirliğe ve herhangi bir ülkedeki Yahudilerin sahip olduğu haklara ve siyasal konuma halel getirilmesine meydan verilmeyeceğinin bilinmesi gerekir”.

İngiltere bu deklarasyondan Şerif Hüseyin’i 1919’da haberdar etti ve Hüseyin’e Arap Yahudi işbirliğinin sağlanacağını bildirerek Filistin’de bir Yahudi üstünlüğü kurulmayacağı konusunda rahatlatmıştır. Bu gelişmelerden sonra Veizmenn ve Şerif Hüseyin’in oğlu Faysal arasında bir işbirliği antlaşması yapılmışsada bu antlaşma kısa bir süre sonra Suriye Milliyetçiliği düşüncesinin yükselmesiyle bozulmuştur.

Tüm Bu gelişmeler olurken Filistin’de yeni bir devlet kurmak için ekonomik gücünde olmasının gerektiğini düşünen Yahudiler özellikle Rusya’ da yaşayan Yahudi işçi sınıfının Filistin’e göç etmesini ve Kibbutz⁴ ve Moşavlarda⁵ devletin temellerini atmasını teşvik ediyordu. Tarım işçilerinden oluşan bu gruplar ilk göç (Aliya)⁶ hareketini de gerçekleştirmiştir. İlk Aliya’yı 1882 yılında Rusya’dan gelen 25.000 Yahudi ile Yemen’den gelen 2.500 yemen Yahudi’si oluşturmuştur. Gelen bu göçmen grupları tarımla uğraşan yerleşkeler kursalar da ziraat konusundaki yetersizliklerinden dolayı başarısız olmuşlardır. Aliya hareketi öncesinde Filistin topraklarında Yişuv adı verilen bir grup Yahudi yaşamaktaydı. 1904-1914 yılları arasında Filistin’e göç eden Yahudiler 2.Aliya’yı oluşturdular. Geneli sosyalist işçi gençlerden oluşan bu göçmenler Yişuv’a siyasal kimlik kazandıracak projeleri tesis ettiler. Birçok tarım kooperatifi kuran bu gençler Tel Aviv’ide inşa etmişlerdir. Üçüncü Aliya 1913-1923 dördüncü Aliya 1924-1929 yılları arasında Doğu Avrupa’dan ve Rusya’dan gelmiştir. Üçüncü Aliya eğitilmiş ziraat işçilerini oluşturmaktaydı. Bu grup İşçi Sendikalarının ve yer altı örgütü olan Haganah’ın kurulmasında kilit rol oynamıştır. Dördüncü Aliya ise küçük ölçekli işletmeler kurarak şehirlerdeki Yahudi sanayisinin gelişmesinde katkıda bulunmuşlardır. 1929-1939 yılları arasında gerçekleşen beşinci Aliya 250.000 Yahudi’nin Avrupa’dan Filistin’e göç etmesi sonucu o zamana kadar olan en büyük Aliya göçü oldu. Özellikle Hitler’in Holokost katliamına başlaması 160.000 Yahudi’nin Filistin’e göç etmesine sebep oldu. Bu katliam Yahudilerin Filistin işgalini de uluslararası camianın gözünde meşru hale getirerek ellerini güçlendirdi.

⁴ İsrail’de tarımsal aktivite temelli olarak yaşam komünleridir. Sosyalizm ve ütopyacılığın karışımı bir ideolojinin temellendirdiği Kibbutzlar hala İsrail’in endüstri ve tarımsal üretiminin önemli bir kısmını sağlamaktadır.

⁵ İsrail’de bulunan tarım kooperatifleridir. Kibbutzların aksine belli derecelere kadar özel mülkiyetlere izin verilmektedir. Özellikle 2. Aliya sonrasında İşçi Siyonistler tarafından kurulmuştur.

⁶ Aliya İbranice yükselme anlamına gelir ve aynı zamanda Yahudilerin Filistin’e göçüne verilen isimdir.

2.3. Filistin’de Arap Yahudi Çatışmaları Ve İngiltere’nin Tutumu

Osmanlı Devletinin zayıflamasıyla birlikte İngiltere Ortadoğu’da askeri ve politik varlığını artırmaya başladı. Ortadoğu’da kurduğu askeri üstlerin konumu ve sayısı, Arap kabilelerle kurduğu yakın politik ilişkiler İngiltere’nin bölgede güçlenmesine olanak sağladı. Filistin Davasının başından beri Yahudi İşbirliği Teşkilatı ile yakın ilişkileri bulunan İngiltere’nin, Arap – Yahudi çatışmaları sırasında da, Yahudilere verdiği açıktan ve gizliden destek, Yahudilerin Filistin topraklarında güçlenmelerinin önünü açtı. Dönemin Ortadoğu resmine genel olarak bakıldığında bölgede başıboş kalmış Arap halklarının yönetimsiz ve idaresiz oluşu ve bölgenin zengin yeraltı kaynakları olması hasebiyle İngiltere bölgede hakim güç olmak için çalışıyordu (Yenibursa, 2017:25).

İngiltere ve Fransa arasında 16 Mayıs 1916 yılında yapılan gizli Sykes ve Picot anlaşmasıyla ve 1920 yılında İtalya’nın San Remo kentinde düzenlenen görüşmelerde, Filistin bölgesi İngiliz manda yönetimine hazırlanıyordu. 1922 Temmuz ayında Milletler Cemiyetinin aldığı karar ile Filistin Bölgesi İngiltere Mandasına teslim edildi. Bu görüşmeler esnasında Milletler Cemiyeti İngiliz Manda yönetiminin, Filistin Bölgesine yapılan Yahudi göçlerinde kolaylık sağlamasını kararlaştırdı. Bu karar ile aynı zamanda bölgeye yapılan Yahudi göçünün de resmen önü açıldı. Filistin’de yaşayan Arap halk ile Yahudiler arasında ilk çatışmalarda yine bu yıllarda başladı (Armaoğlu, 2019:48).

Balfour Deklerasyonundan sonraki süreçte İngiltere’nin bölgedeki politikalarını yakından takip eden Araplar, Filistin konusundaki İngiltere’nin gerçekleştirmeye çalıştığı planı anlamıştır. İngiltere’nin bu tutumu üzerine öfkelenen Arap halkları göç eden Yahudilerin yerleşim yerlerine saldırılar düzenledi. Arap halklarının bu saldırılarını manda yönetimi güçlükle bastırdı (Küçük, 2010: 204-206; Kürkçüoğlu, 1984: 103).

Filistinde ilk önemli büyük Arap – Yahudi çatışması 1929 yılında olmuştur. İki tarafında birbirlerine karşı provakatif eylemleri gerginliği tırmandırarak Ağustos ayında çatışmalara dönüşmüştür. Bu günlerde Yahudiler kutsal topraklar da gösteriler düzenleyerek Ağlama Duvarı’na yürümüşler ve Arapların tepkisine sebep olmuşlardır. Bu gösterilerin ertesinde Araplarda yine toplanarak geniş çaplı bir yürüyüş organize etmişlerdir. Karşılıklı gösterilerden sonra gerginlik artmış ve Araplar, Yahudi mahallelerine saldırılar düzenlemişlerdir. Yapılan saldırılarda elli’den fazla Yahudi yaşamını yitirmiş ve çok sayıda Yahudi de yaralanmıştır (Armaoğlu, 2019:49).

İngiltere Hükümeti 1929 Arap – Yahudi çatışmalarından sonra sorunların çözümü noktasında çalışma yapılmasına yönelik bölgeye Hukukçu ve İktisatçılardan oluşan iki gözlem heyeti gönderdi. Hukukçular heyetinin başında İngiliz Yargıç Walter Shaw, İktisatçılar heyetinin başında ise Parlamento Üyesi ve Liberal Politikacı Sir John Hope Simpson vardı. Her iki heyette 3 ay süren inceleme ve gözlemlerinden sonra İngiltere Hükümetine raporlarını sundu. Sundukları raporda Arap – Yahudi çatışmalarının çözümü için; öz olarak bölgeye olan Yahudi göçünün durması ve Yahudilere olan toprak satışının sınırlandırılmasını söylüyorlardı (Said, 1995:67). Nitekim bu dönemde İngiliz Sosyalist Lord Passfield’de İngiliz Hükümeti Başbakan’ının izni ile yayınladığı Passfield Beyaz Kitabı (Passfield White Paper) adlı raporunda aynı konulara değinerek Araplar ve Yahudiler arasında bir işbirliği esasına dayanan, Filistin toprakları ve göçler ile ilgili bir kısıtlamanın olması gerekliliğini öngördüğünü belirtmiştir. Passfield Beyaz kitabı Dünya üzerindeki birçok Yahudi topluluk tarafından protesto edilmiş, bu protestolar neticesinde Dünya Siyonist Teşkilatı

Başkanı Haim Weizmann görevinden istifa etmiştir. Yayınlanan bu rapor İngiliz Hükümetini de Yahudiler karşısında zor duruma düşürmüştür. İngiliz Başbakan Mc Donald, Weizmann'a yazdığı mektupla, 1917'de yayınlanan Balfour Deklarasyonuna bağlı kaldıklarını kaleme almış ve Passfield Beyaz Kitabının Filistin üzerindeki Yahudi Politikalarında bir değişikliğe götürecektiklerinin olmadığını bildirmiştir. Bu mektupla, Passfield Beyaz Kitabının Filistin'deki Arapların gözünde de bir değeri kalmayıp, İngiliz Hükümetinin çözüm üreteceğine dair inançlarını yitmesine sebep olmuştur (Armaoğlu, 2019:54).

Mektubun yayınlanmasının ardından Filistin Topraklarındaki üçüncü büyük ayaklanma olan Şeyh Kasım ayaklanması başlamıştır. Şeyh Kasım, tahsilini Mısır El-Ezher Üniversitesinde tamamlamış ve buradan alim olarak mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra Hayfa' da ikamet etmeye başlamış, burada genç Araplara yönelik faaliyetler yürütmüştür. Şeyh Kasım koyu bir Arap Milliyetçisi olarak tanınmış, fikri dünyasında da İslamiyet'in tek savunucularının Araplar olduğunu zikretmiş ve bu sayede çevresine çok sayıda militan toplayarak Kara El adlı bir yeraltı örgütü kurmuştur. İngiliz Başbakanının mektubundan sonra Şeyh Kasım ayaklanması başlamıştır. 1935 Yılında Kasım ayına kadar süren bu ayaklanma, İngiliz Manda Kuvvetlerinin Kasım'ı öldürmesiyle son bulmuştur (Armaoğlu, 2019:54-55). Şeyh Kasım'ın ortaya koyduğu fikirleri ve dava bilinci ölümünden sonra bölgedeki Araplar üzerinde büyük etki yarattı ve örgütlü mücadeleyi öğretti. Bu süreçten sonra 1936 yılından itibaren Araplar Siyasi partiler ile birlikte hareket etmeye başlarken, örgütlü yapılarında sayıları arttı. Diğer taraftan Yahudilerde bu gelişmeleri takip ederek önlemlerini almaya çalışmışlar ve daha önce Yışuv tarafından kurulan örgütler güçlendirilerek, İngiliz Hükümetinden destekler alınmıştır.

Filistin'deki en büyük ve şiddetli ayaklanma 1936 yılında başlamıştır. İngiliz Lordlar Kamarasının Filistin olaylarının çözümüne yönelik bir komisyon kurulacağını bildirmesi, bölgedeki Araplar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. 15 Nisan günü Arapların 2 Yahudi'yi öldürmesi ve ertesi günde Yahudilerin 2 Arap'ı öldürmesiyle başlayan olaylar tüm Filistin'e yayılmış, diğer Arap Ülkelerden de destek birlikleri Filistin'e gelmiştir. İlk defa Arap ülkeler arasında bu denli bir dayanışma görülmüştür. Ayrıca bu ayaklanma ile yine görülmüştür ki Filistin Meselesi artık sadece Filistin de yaşayan Arap halkının meselesi değil daha geniş bir coğrafya ya yayılmış bir mesele haline gelmiştir (Sachar, 1990:389).

İngilizlerin ilk ayaklanmaların başladığı tarih olan 1920'den beri Filistin bölgesinde Arap – Yahudi sorununun çözümüne yönelik yaptıkları çalışmalar her defasında başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Filistin de bir barış ortamının sağlanması yapılan incelemelerin yazılan raporların hayata geçirilememesi neticesinde vuku bulmamıştır. 1936 Arap ayaklanmasından sonra İngiliz Hükümeti olayların çözümüne yönelik eski Bakanlarından L. William Peel Başkanlığındaki bir heyeti Filistin'e görevlendirmiştir. Heyet Araplarla da Yahudilerle de görüşmeler yaparak taleplerini dinlemiş, lakin çözümün iki tarafında taleplerini yerine getirerek değil Filistin'i ikiye bölerek, Araplara ve Yahudilere bağımsız birer devlet kurarak İngiliz himayesinde kalmalarının çözüm olacağını sunmuşlardır. Bu rapora Taksim raporu adı da verilmektedir. Fakat bu taksim raporu ne Araplar tarafından, ne de Yahudiler tarafından kabul görmeyip her iki tarafında tepkisine sebep olmuştur. 1937 Dünya Siyonist Teşkilatının kongresinde tartışılan raporda Yahudiler, Balfour Deklarasyonuna bağlı kalınarak kendilerine vaad edilen yerin Filistin topraklarının tamamı olduğunu belirterek taksim raporunun kabul edilemez olduğunu bildirmişlerdir. Yine Araplarda Filistin topraklarının sonradan yerleşe gelen Yahudilere bir Devlet yurdu edilmesine

karşı çıkmışlar, bunu şiddetle reddetmişlerdir. Tüm bu gelişmelere rağmen İngiliz Hükümeti taksim planının sınırlarında problem olduğunu düşünerek 1938 Nisan ayında sınırların tekrar incelenmesi için John Woodhead başkanlığında yeni bir heyet kurarak Filistin'e görevlendirmiştir. Heyet'in yaptığı çalışmaları Araplar protesto etmiş ve görüşmelere katılmamışlardır. Dört aylık bir çalışma sonunda heyet raporunu tamamlayarak İngiliz Hükümetine sunmuştur. Bu çalışmayı değerlendiren İngiliz Hükümeti yetkilileri ve Heyet, 1938 Kasım ayında yayınlanmıştır. Woodhead raporu Filistin topraklarını 3'e bölerek, Yahudilere, Araplara ve İngiliz Mandasına paylaştırmaktaydı. Bu taksim raporunda yine hem İngiliz Hükümeti hemde heyetin kendi içerisinde kabul görmeyerek uygulamaya konulamamıştır.

İngilizler Filistin'de bir taksimden daha çok, Araplar ile Yahudilerin ortak yönetim anlayışı ile bir barış sağlanacağı fikrine sıcak bakarak, tarafları Londra'da bir araya getirmeyi kararlaştırdı. 7 Şubat 1939'da başlayan Londra Konferansına sadece Filistin'deki Araplar değil bölgedeki diğer Arap Kabilelerinin de temsilcileri katıldı. (Karasapan, 1990:188) Her ne kadar İngiliz Hükümeti tarafları bir araya getirmeye çalışsa da Araplar, Yahudi Heyeti ile bir araya gelmeyi reddetmişlerdir. Görüşmeler İngiliz Diplomatların arabuluculuğu ile gerçekleşse de Arapların ve Yahudilerin menfaatleri birbiri ile çakışmasından dolayı bir ilerleme kayıt edilememiştir. Nitekim Araplar, bağımsız bir Arap Devleti istemekle beraber, Yahudilere olan toprak satışının yasaklanmasını, Yahudi göçlerinin de engellenmesini talep etmişlerdir. Yahudiler ise Balfour Deklerasyonuna bağlı kalınmasını, kendilerine vaad edilen Yahudi yurdu politikasının gerçekleşmesini ve manda yönetimin devamı noktasında ısrarcı olmuşlardır. (Armaoğlu, 2019:64-65) Tüm bu yaşanan gelişmelerden sonra Londra Barış Konferansı sona ermiş, İngiltere Hükümeti taraflara kendi hazırlayacağı bir çözüm formülünü taraflara tebliğ edeceğini bildirmiştir. (Yılmaz, 2004:46)

İkinci Dünya savaşının belirtileri ile İngiltere Filistin de bir sulh tanzim edilmesinin gerekliliğini görerek savaş başlamadan kesin bir çözüm bulmak istiyordu. İngiliz Sömürüler Bakanı Malcolm Mac Donald Filistin meselesinin çözümüne yönelik 17 Mayıs 1939'da "The Mac Donald White Paper" adlı rapor yayınlandı. Raporda Filistin de bağımsız bir Arap Devleti kurulacak, Yahudilere sınırlı sayıda göç imkanı verilerek yine sınırlı miktarda toprak satışının olacağı belirtiliyordu (Yılmaz, 2004:46). Beyrut'ta toplanan Arap Konseyi, Sınırlı miktarlarda olsa da Yahudi göçünü ve toprak satışına tepki göstermiş ve yayınlanan raporu reddetmişlerdir (Karasapan, 1990:195). Yine Yahudilerde kısıtlamalara ve sınırlamalara karşı çıkarak önceki taleplerinde kararlı olduklarını belirtip raporu reddetmişlerdir. (Armaoğlu, 2019:66).

Malcolm Mac Donald raporu tarafları memnun etmeyerek, başarısızlıkla sonuçlanmış, Arap Yahudi çatışmaları tekrar şiddetini artırmıştır. Dünyada yeni bir savaşın başlaması, Filistin'de çatışmaların durulmasına ve ortamın sakinleşmesini sağlayarak yeni bir mahiyetin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Armaoğlu, 2019:67).

2.4. İngiltere'nin Filistin Meselesini BM'ye taşıması Ve 1947 BM Filistin Görüşmeleri

İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşına girerken Filistin'de, Araplar ve Yahudiler arasında uzlaşma çalışmaları sonuç vermemiş, çatışmalar savaş sürecinde de devam etmiştir. Savaştan sonra Yahudiler İngiltere'nin yenedünya düzeninde lider konumundan uzaklaştığını ve yerine Amerika Birleşik Devletlerinin geçeceğini öngörmüştür. Birleşik Devletlerdeki Yahudi Diasporasının etkinliğinin artmasıyla ABD ile siyasi olarak yakın temaslar kurmaya başlayan Yahudiler, Filistin davasında yeni bir kanal açmışlardır.

Yahudi Ajansı Yürütme Kurulu Üyesi Ben Gurion 1945'te ABD' deki zengin iş adamları ile bir araya gelerek onların desteklerini aldı. Toplantıda İngiltere'nin artık Filistin'de manda yönetimini daha fazla sürdürmeyeceği, Amerika Birleşik Devletlerinin Yahudilere siyasal ve finansal destek vermesi gerektiği konuları görüşüldü ve bundan sonra atılacak adımların Filistin'de bağımsız bir Yahudi Devletinin kurulması yönünde atılacak adımların olması kararlaştırılmıştır (Armaoğlu, 2019:73).

İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşından sonra eski gücünün azalmasıyla ve Amerika Birleşik Devletlerinin savaştan güçlenerek çıkması, ABD' yi tüm dünyada etkin bir güç konumuna getirmiştir. Esasen Yahudilerin ABD' ye karşı sempatisi İkinci Dünya savaşından çok öncelere dayanmaktadır. (Türkman, 2007:200) Amerika Birleşik Devletleri Ortadoğu'nun petrol kaynakları ve stratejik önemi açısından, Filistin meselesine İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar müdahil olmamıştır. Daha öncede Arabistan Kralı İbn Suud, Başkan Franklin D. Roosevelt'e Filistin meselesi ile ilgili mektuplar yazmış, Roosevelt ise verdiği cevaplarda sorunun çözümüne yönelik taraflarla görüşmeden bir adım atamayacaklarını bildirmiştir. Başkan Roosevelt yaptırdığı çalışmalar ile bölgedeki çıkarları açısından Araplara tanınacak ayrıcalıkların ve Yahudilerin bölgedeki yayılcı politikasının sınırlandırılmasının faydalı olacağını öngörmüştür. İkinci Dünya Savaşının sona ermesinden sonra Roosevelt'in ölümüyle yerine gelen Truman, Filistin meselesinde Yahudilerinde kendisiyle yaptığı yakın çalışmalar sonucunda Roosevelt'in tersine bir politika izlemiştir (Yılmaz, 2004:54).

Truman Filistin meselesinin çözümüne yönelik İngiltere ile diplomasi trafiğine başlayarak ortak bir komitenin Filistin'de araştırma yapması kararı alınmıştır. İngiliz ve ABD üyelerinden oluşan ortak komisyon, 1945'te Filistin'de çalışma yapmak üzere göreve başlamışlardır. Komisyonun çalışmaları 1946 yılında bitmiş ve raporlarını hükümetlere sunmuşlardır. Daha önceki raporlarda olduğu gibi yine bu raporda ne Araplar nede Yahudiler tarafından kabul görmediğinden, uygulamaya konulamamıştır (Yılmaz, 2004:55).

İngiltere Hükümetinin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin yaptığı çalışmalar sonuç vermemiş ve Filistin'de çatışmalar şiddetini artırarak devam etmiştir. Bunun yanı sıra 1945'te ABD'de yapılan toplantı sonrası, Yahudi Ajansı Yürütme Kurulu Üyesi Ben Gurion'un verdiği emirle Filistin'deki Yahudi terör örgütleri de harekete geçmiş, İngiliz güçlerine karşı saldırılar düzenlemiştir. Saldırıların devam etmesiyle İngiltere Filistin'deki askeri varlığını artırsa da saldırıları durduramamıştır. Diğer taraftan Yahudiler ABD kanalı ile de İngiltere'ye baskılarını artırmışlardır. Filistin meselesinin İngiltere açısından içinden çıkılmaz bir soruna dönüşmesi ve son olarak Bevin Planının kabul görmemesi üzerine İngiliz Kabinesi 18 Şubat 1947'de Filistin sorununu Birleşmiş Milletlere götürme kararı almıştır (Armaoğlu, 2019:75-90).

İngiltere, Filistin Meselesinin görüşülmesi ve bölgede Araplar ile Yahudiler arasında bir sulh'un sağlanması için 2 Nisan 1947'de Birleşmiş Milletlere resmi başvurusunu yapmıştır. Başvuru üzerine 28 Nisan'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplanmıştır. (Kürkçüoğlu, 1972:20) Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 15 Mayıs'ta 7 red oy'una karşılık 45 oy ile büyük devletlerin temsilcilerinin olmadığı Filistin Araştırma Komitesinin kurulmasını kararlaştırdı. Filistin Özel Komitesi 11 üyeden oluştu. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Komitenin çalışmalarının en geç sonbahar mevsimi başlangıcına kadar bitirmesini istemişlerdir. Komite 16 Haziran ve 24 Temmuz arasında yapmış olduğu çalışmaları 31 Ağustosta Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sunmuştur. Oy birliği ile kabul edilen raporda Filistin'de manda yönetiminin devam ettirilmemesi ve Araplara ve Yahudilere bağımsız devlet kurulması öneriliyordu. Kudüs'ün statüsü ise Birleşmiş Milletlerin hakimiyetine bırakılmıştır. Çoğunluk raporu

yani taksim kararı 29 Kasım 1947’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda, 13 ret ve 10 çekimser oya karşılık 33 oyla kabul edilmiştir. (Kürkçüoğlu, 1972:20-21) Birleşmiş Milletlerin bu kararından sonra Filistin’de sular daha da ısınarak çatışmalar etkisini artırmıştır. Maddi olarak sıkıntılı zamanlar geçiren İngiltere Birleşmiş Milletlerin almış olduğu karar ile de askerlerini Filistin’den çekmeye başlamıştır (Yılmaz, 2001:58).

2.5. İsrail’in Kuruluşu

İsrail Devletinin kuruluşunu ele alırken 2 önemli savaş gözden kaçırılmamalıdır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları Yahudilerin yeni bir devlet kurması açısından çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Savaşlar döneminde Yahudilerin gerek lider devletlerle yaptıkları diplomasi, gerek dünya Siyonist örgütünün çalışmaları, gerekse Filistin topraklarında giriştikleri terör faaliyetleri ile kurulacak yeni devletin temelleri atılmıştır. Resmi olarak 1917 Balfour Deklarasyonu ile başlayan devlet kurma süreci 1947 Birleşmiş Milletler kararı ile ete kemiğe bürünmüştür. İkinci Dünya Savaşında Almanya Şansölyesi Adolf Hitler ve Nazilerin Yahudileri katletmesi ile Uluslararası arenada Yahudilere bir devlet kurulması fikri diğer dünya devletleri tarafından da kabul görmüştür (Ulutaş, Bölme, 2012:22-23). 1948 öncesi kurumsal devlet yapısını oluşturacak örgütleri kuran Yahudiler, İngilizlerinde bölgeden çekilmesiyle 14 Mayıs 1948’de Ben Gurion tarafından bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Yine Devletin İlk Cumhurbaşkanı Chaim Veizmann olmuştur. Yahudilerin Bağımsız İsrail Devletini ilanından kısa bir süre sonra Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) İsrail Devletini tanıdıklarını ilan etmişlerdir (Yeşilbursa, 2017:31).

3. 1948 ARAP İSRAİL SAVAŞI VE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

3.1. 1948 Arap İsrail Savaşı

1947’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun Filistin toprakları üzerinde yaşayan Arap ve Yahudi halklarının geleceği hakkındaki kararını açıklamasından sonra İngiltere Hükümeti Filistin’deki Askeri ve siyasi varlığını azaltmaya başlamıştır. İngiltere’nin Filistin’deki birliklerini çekmeye başlamasının ardından Yahudi Örgütleri BM taksim kararı ile kendilerine ayrılan kısma sahip olmak için harekete geçmişlerdir. Bu gelişmelerin ardından Arap kabileleri de yine Yahudilerin bu tutumuna karşı koymak üzere ayaklanma başlatmışlardır. 29 Kasım BM Kararı sonrası, 15 Mayıs günü İngiliz Hükümetinin manda yönetimini sona erdirmesiyle çıkan çatışmalar 1948 Arap İsrail Savaşının başlangıcı olarak kabul edilebilir (Armaoğlu, 2019:95).

Arap Birliğinin 11 Aralık 1947 tarihli toplantısında, BM taksim kararının kabul edilemez olması sebebiyle aldıkları karar gereği, Ben Gurion’un İsrail Devletinin kuruluşunu açıklamasından bir gün sonra 15 Mayıs 1948 gecesi Filistin topraklarına girmişlerdir.⁷ Harekatın başlaması ile Birinci Arap İsrail-İsrail Savaşı resmen başlamış oldu. Daha önce küçük çapta olan çatışmalar bu kararın ardından geniş çaplı bir savaşa dönüşmüştür (Kürkçüoğlu, 1972:26). 15 Mayıs öncesi Yahudilerin saldırıları başlamış, Kudüs’ü çevrelemeye başlayan Araplara ulaşmak için Kudüs çevresinde yer alan Deir Yasin köyüne saldırmışlardır. Tarihte Deir Yasin Katliamı olarak ta bilinen bu hadisede Irgun ve Stern terör örgütleri 250 kadar Arap köylüsünü öldürmüşlerdir. Araplara göre bilinen rakamlar bu olmakla birlikte 200 kadar kişinin de kayıp olduğunu bildirmişlerdir. Yahudi terör örgütlerinin Arap yerleşim yerlerine saldırarak, orda yaşayan halkı katletmesi Arap kabileleri arasında büyük bir infial yaratmıştır. Bu saldırılara karşılık Ürdün Askeri Birlikleri de misilleme olarak Kudüs’ün güneyinde bulunan Kfar Etzion köyüne saldırmışlardır. Saldırılarda 124 yahudi köylüyü esir alarak, bölgedeki Araplara teslim etmişlerdir. Arap köylüleri de kendilerine teslim edilen Yahudilerin hepsini öldürmüşlerdir (Armaoğlu 2019:97).

BM’nin taksim kararı ile çatışmaların şiddetlenmesi ve Ben Gurion’un İsrail Devletinin kuruluşunu ilan etmesi üzerine 14 Mayıs gecesi Araplar, Mısır, Irak, Suriye ve Ürdün’den toplanan birliklerle üç koldan Filistin’e girmişlerdir. Arap Birliklerini oluşturan asker sayısı Ürdün dışında elli bin kadardır. Ürdün’ün ise diğer Arap birliklerden farklı olarak savaş konusunda daha tecrübeli yetmiş beş bin yetişmiş askeri vardır. İsrail ise savaşa daha önce ikinci dünya savaşında İngiliz birliklerinin yanında yer almış otuz iki bini tecrübeli yetmiş beş bin askerle girmiştir. Sovyetler Birliğinin hava yolu ile İsrail’e yaptığı askeri malzeme yardımları da olmuştur. Bu durum savaşta askeri açıdan İsrail’e üstünlük sağlamıştır. Diğer taraftan Filistin’de ABD ve İngiliz güçlerinin Limanları zapt etmesi ile Arap Birlikler başka ülkelerden askeri malzeme desteği alamamıştır. Bölgesel olarak yapılan çarpışmalarda Arap birliklerine bağlı Mısır Ordusu, Gazze ve Birüsebbi’yi ele geçirmişlerdir. Yine Arap birliklerine bağlı Ürdün Ordusu da Kudüs’ün Doğu bölgesini hakimiyeti altına almıştır. İsrail’e bağlı kuvvetler ise kıyı bölgesinde olan Akka yerleşim yerini ele geçirmişlerdir (Armaoğlu, 2019:100).

Tarih 20 Mayıs 1948’i gösterdiğinde Filistin de Araplar ve Yahudiler arasında şiddetlenen çatışmalar neticesinde BM iki taraf arasında sulh sağlamak ve çatışmaları durdurmak amacıyla Kont Bernadotte’yi arabulucu olarak görevlendirmiştir(Kürkçüoğlu, 1972:26). Bu görevlendirme yapıldıktan sonra Birleşmiş

⁷ Harekata katılan Devletler; Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak. Bkz. Yılmaz Türel, Uluslararası Politikada Ortadoğu, s.58

Milletler Güvenlik Konseyi taraflara şiddet eylemlerini durdurmaları ve ateşkes yapmaları yönünde çağrıda bulunmuştur. Bu çağrıya Yahudiler olumlu cevap verirken, Arap Birliği’ni oluşturan devletler cevap vermemiştir. BMGK 23 Mayıs günü her iki tarafa da 4 haftalık bir ateşkes teklifinde bulunmuştur. Taraflar teklife olumlu cevap verirken bazı Arap Birlikleri mütarekeye yine olumsuz cevap bildirmişlerdir. Uzayan ateşkes tartışmaları sonucunda BM, 1 Haziranda tekrar çağrıyı yenilemiş bu kez tarafların tamamı çağrıyı kabul etmiştir. Ateşkes ile birlikte taraflar Bernadetto başkanlığında mütarekeye başlamışlardır. Bernadetto Arap ve İsrail Temsilcilerini Rodosta bir araya getirerek, BM Taksim Kararından farklı bir çözüm yolunu taraflara sunmuştur. Bu çözüm tasarısı Araplar ve Yahudiler tarafından kabul görmemiştir. Kabul görmediği gibi ateşte bozularak tekrar çarpışmalar başlamıştır. 10 Temmuzda başlayan çatışmalarda Yahudi Birlikleri, Arapların yerleşim yeri olan Ludd, Ramleh ve Nazareth’i almışlardır. Buna karşılık çatışmaların şiddetlendiği gören BMGK 15 Temmuz günü ateşkes çağrısını yenileyerek, taraflara ateşkes başlamaması durumunda Güvenlik Konseyinin harekete geçeceği bildirilmiştir. Bu Çağrıya her iki tarafta uyacaklarını bildirerek 18 Temmuz’da ateşkes yürürlüğe girmiştir. 20 Temmuzda BM, Mütareke Komisyonu vasıtası ile iki tarafa da sınırlarını bildirmiştir. Bu ateşte uzun sürmeyip küçük çaplı çatışmalar devam etmiştir (Armaoğlu, 2019:101;102). Bu esnada BM tarafından görevlendirilen Kont Bernadotte bölgede çalışmalarına devam etmiştir. Fakat Bernadotte’nin arabuluculuk çalışmaları tarafları tatmin etmemiştir. Kont’un bu çalışmalarından rahatsız olan Yahudi Stern terör grubu Kont’a suikast düzenleyerek 11 Eylül’de Kont Bernadotte’yi öldürmüşlerdir. Kont Bernadotte suikastinden sonra arabuluculuk görevine Kont’un yardımcısı olan Ralph Bunche atanmıştır (Kürkçüoğlu, 1972:27).

Öte yandan Kont Bernadotte’nin öldürülme hadisesinden sonra BMGK’nın kararıyla göreve başlayan Ralph Bunche, ilk olarak 1949 Ocak ay’ının başlarında İsrail ve Mısır temsilcilerini bir araya getirmek için çağrıda bulunmuş ve 13 Ocak’ta iki tarafı Rodos adasında buluşturmuştur. Görüşmeye katılan temsilciler taraflar arasında ateşkes yapılmasına mutabık kalmışlar ve görüşmelerde ateşkes sınırları belli edilmiştir. Bu sınırlar sadece mütareke sınırı olarak kalmış, siyasi ve ülke sınırları belli edilmemiştir. İsrail ve Mısır arasındaki mütareke görüşmeleri Rodos’ta devam ederken bu sırada Lübnan ile bir diğer İsrail Temsilcileride sınırda barış görüşmesi yapmaktaydılar. İsrail ile Arap Ülkeleri arasında ilk mütareke anlaşmasını Mısır yapmıştır. Arkasından Mart ay’ında Ürdün ile ateşkes görüşmelerine başlanmış 3 Nisan 1949’da da mütareke sınırlarını belli eden anlaşma iki taraf arasında imzalanmıştır. Lübnan ile yapılan görüşmeler ise 23 Mart günü nihayete erdirilmiş ve mütareke anlaşması bu tarihte imzalanmıştır. Suriye ile İsrail arasında başlayan görüşmeler nisan ay’ında başlamasına muvafık 20 Temmuz 1949’da sonuçlanmış ve bu tarihte mütareke anlaşması imzalanmıştır (Kürkçüoğlu, 1972:27;28).

3.1.1. Filistin Uzlaştırma Komisyonu Çalışmaları

BMGK Aralık 1948’de ABD, Türkiye ve Fransa’dan Temsilcilerin bulunduğu Filistin meselesinde bir uzlaştırma komisyonu kurulması kararını vermiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun bu komisyonu kurmaktaki nihai amacı işgal altındaki Filistin topraklarından çıkmak zorunda kalan yerel halkın tekrar yerleşim yerlerine dönmeleri, dönmekte ısrarcı olmayanların ise hukuk çerçevesinde, elinden alınan haklarının geri iade edilmesidir (Armaoğlu, 2019:111). Bundan sonraki süreçte de uzlaştırma komisyonu Kudüs’ün Statüsü ve sınırların çizilmesi meseleleri ile meşgul olmuştur.

Nitekim Komisyonun yaptığı çalışmalar taraflar arasındaki görüş ayrılıklarından ötürü 25 Haziranda sona ermiştir (Kürkçüoğlu, 1972:28).

3.2. 1948 Arap İsrail Savaşı karşısında Türkiye’nin Tutumu

Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasından sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Filistin’de ortaya çıkan Arap – Yahudi sorununun başından beri takipçisi olmuştur. Uluslararası yapılan tüm çalışmalarda Filistin’in toprak bütünlüğü ve güvenliği konusunda kaygılarını dile getirmiştir (Yarar, 2006:216). Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun Filistin Taksim Kararına da Türkiye ret oyu kullanmıştır. Türkiye’nin Arap yanlısı Politikasından uzaklaşması ilk olarak BMGK’ nın Filistin Uzlaştırma Komisyonu kararında ortaya çıkmıştır. Araplar bu komisyonun kurulmasına karşı çıkarken Türkiye leyhte oy kullanarak komisyonun kurulmasına onay vermiştir. Türkiye’nin bu tutumu aynı zamanda batılı devletlerle beraber hareket etmesini gerektirdiğinden, daha önceki Arap yanlısı politikasından da uzaklaştırmıştır. Bu politika savaş süresince Türkiye’nin tarafsız bir politika izleme arzusunu ortaya koymuştur (Kürkçüoğlu, 1972:30).

Türkiye genel olarak savaş süresince elinde savaşı engelleme gücü olmadığından izle gör politikası izleyerek tam manası ile iki tarafında yanında yer almamıştır. Araplardan gelen yardım taleplerini geri çevirerek taraf olmadığını göstermek istemiştir. Türkiye’nin bu tutumunda savaşa giren Arap Devletlerinin ortak hareket etmemesi de belirleyici bir etken olmuştur. Savaşın patlak vermesindeki süreçte meydana gelen Der Yassin Katliamına da Türkiye sessiz kalmıştır. Bu arada SSCB’nin Filistin Politikasını da izleyen Türkiye bu konudaki kaygılarını dile getirmiş, Arapların ve Akdeniz Bölgesindeki diğer Devletlerin bir araya gelerek beraber hareket etmesi yönündeki görüşlerini açıkça beyan etmiştir (Yarar, 2006:218).

Türkiye Arap İsrail Savaşının başlamasıyla birlikte Arap Bürokratlar ile görüşmelerini sürdürmüştür. Savaş sırasında sürekli irtibatta kalan Araplar ile görüşmelerden İngiltere de haberdar edilmiştir. Hatta bu görüşmelerden İngiltere’nin haberdar edilmesi konusuna Araplar da ses çıkarmamışlardır. Türkiye bu durumu rutin diplomatik ilişkiler olarak açıklamıştır. Türkiye sorunun çözümüne yönelik atılacak adımların BM çatısı altında atılması ve konunun bu kurulda çözülmesi tezini savunmuştur. Hatta Arap tarafından gelen arabuluculuk taleplerinde dahi Türkiye, İngiltere ve ABD desteğini şart koşmuş ve BM’nin bölgede görev yapan arabuluculuk komisyonunun çalışmaları dahilinde bir görevi üstlenebileceğini bildirmiştir. Buradan anlaşılan Türkiye denge siyaseti izlemeye çalışmış bölge hakkında uluslararası bir zeminde diğer güçlerinde onayını alarak hareket etmiştir (Yarar, 2006:219).

3.3. Türkiye’nin İsrail’i Tanıması

Ben Gurion’un Bağımsız İsrail Devletini ilanı Türkiye’de tedirginlik yaratmış ve endişe ile karşılanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetin yarı resmi yayın organı sayılan Ulus Gazetesi bu durumu sayfasında şöyle paylaşıyordu: “Filistin İngiliz Manda idaresinin sona ermesiyle bağımsız bir İsrail Devletinin kurulması, Orta Doğu’nun aslında çözülmesi güç bir siyasi problemini büsbütün çıkmaza sokmuş bulunuyor...” (Ulus, 16 Mayıs 1948:130). Diğer taraftan Türkiye Arap – Yahudi çatışmaları esnasında Rusya’nın Yahudilere verdiği destekten ötürü İsrail’in Orta Doğudaki Bir Sovyet üssü olma ihtimalinin endişesini taşımıştır. Bu hususta bir gazete yazarı konuyu şöyle izah ediyordu:

“... Yahudilere, Rusların yardım ettikleri söylenmektedir. Hatta Stern (Yahudi tedhişçi) grubunun Romanya’dan ve Balkan’lardan gelen Yahudiler vasıtasıyla devamlı surette Rusya ile temas halinde bulunduğu ifşa dılmıştır. Bu arada Polonyalı Yahudiler de faal bir rol oynamaktadırlar. Yahudilerin tarafında Rus Subaylarının bulunduğu açığa vurulmuştur. Demek, Arapların arkasında İngilizler, Yahudilerin arkasında Ruslar vardır... Orta Şark’taki ihtilalin Rusya’nın menfaatlerine hizmet etmesine müsaade edilecektir? Bu takdirde Komünizm, Orta Şark’ın en mühim stratejik noktasını ele geçirmiş olacaktır.. Filistin komünistleştiği takdirde, Rus baskısı yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya doğru, Türkiye’ye tevcih edilmiş olacaktır. O halde bu hareketlerin içinde bütün Akdeniz’in emniyeti bahis mevzuudur...” (Fenik, 1948:126).

Türkiye’nin İsrail’e yönelik bu tavrı; bir taraftan yazıda belirtildiği gibi FUK üyeliğinin başlangıcından Arap Devletleriyle ilişkilerin bozulmaya başlamasına diğer taraftan da, İsrail Devletinin yeni bir Sovyet üssü olmadığına anlaşılmaya paralel olarak değişim göstermiştir. Bu durumu destekleyen açıklama 8 Şubat 1949’da dönemin hükümetinin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak’tan gelmiştir. Sadak Anadolu Ajansına verdiği röportajda; “İsrail Devleti bir vakıadır. Otuzdan fazla devlet tanımıştır. Arap Temsilcileri de İsrail Temsilcileri ile konuşmaktadırlar. Türkiye’ye gelince, Uzlaştırma Komisyonundaki vazifemizi daha iyi görebilmek için bugünkü durumumuzu değiştirmemeyi daha faydalı buluyoruz.” (Esmer, 1948:164). Dışişleri Bakanı Sadak’ın bu demecinden kısa bir süre sonra Türkiye, 28 Mart 1949’da İsrail Devletini tanıyan ilk Müslüman Devlet olmuştur. Bu karar üzerine Türkiye basınında yer alan bir yazı Türkiye’nin İsrail’e karşı bu kadar kısa sürede bakış açısının nasıl değiştiğini anlatma yönünden dikkat çekicidir:

“Biz kendi hesabımıza, hudutlarımızdan pek uzak olmayan bu devletin teşekkülünü memnunlukla kaydediyoruz. Arap Birliğini teşkil eden devletlerin arzuları her ne kadar bu merkezde değilse de, ortada hakikati kabul etmek zarureti vardır. Zamanla mevcut pürüzlerin halledileceğine şüphe yoktur.

Çalışkan bir millet olan Yahudiler ticarete olduğu kadar siyasette de muvaffak olacaklarına inanıyoruz. Arabistan çölünün ortasında modern bir mamure kurmak istemeleri ve buna da kısmen muvaffak olmuş olmaları ati için iyi ümitler beslememize müsaittir. Biz başta olmak üzere bütün devletlerin arzusu, Filistin’de nihayet sükunun avdetinden ibarettir.

Bu çalışkan komşumuzun yakın zamanda sa’yunin semeresinin göreceğine ve Asya’da küçük bir İsviçre gibi verimli bir devlet haline geleceğine eminiz.” (Aydın Tarihi, 1949:62;63).

Bunun akabinde 1 Kasım 1949’daki Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin yeni yasama yılı açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü şunları söylemiştir:

“Yeni doğan İsrail Devleti ile siyasi münasebetler açılmıştır. Bu devletin Yakın Doğu’da bir barış ve istikrar unsuru olacağını ümit ediyoruz.

Yakın Doğu’da barışın ve güvenin yerleşmesi, hepimiz için kıymetli bir diledir” (TBMM, 1949:8).

Türkiye’nin İsrail konusundaki politika değişikliği Araplar ile yolların ayrılmasının en açık göstergesi olmuştur. Türkiye İsrail Devletini tanıma sürecinde de yine iyi bir gözlem yaparak tedbirli hareket etmiştir. Buna mukabil İsrail’in kuruluşundan kısa bir süre sonra, İsrail Dışişleri Bakanı Moşe Şaret Ankara’ya bir posta anlaşması yapılması için rica telgrafı çekmiş ve anlaşma yapılmıştır. Arap tarafı bu anlaşmayı protesto ettiyse de Ankara, İsrail’de yaşayan 10.000 Türk vatandaşının olduğunu bu anlaşmanın gereklilikten hasıl olan ihtiyaçtan ötürü yapıldığını açıklamıştır (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2019:640). İkinci Dünya savaşı sonrası ABD

öncülüğündeki batı bloku ve Rusya öncülüğündeki Sovyet Blok’u ortaya çıkmıştır. Bu iki statüko arasında Türkiye ABD öncülüğündeki Batı Blokuna yakınlık göstermiştir. Türkiye kendi güvenlik çıkarları doğrultusunda, Yahudi Lobisinin Amerika’daki etkin siyasetinin farkındalığının ve geçmişten gelen birikiminden hareketle izlediği politikası izlemiştir (Yarar, 2006:226).

3.4. Türkiye’nin Ortadoğu Politikasının Gelişimi

Türkler ana kara parçası olarak Ortadoğu’yu uzun yıllar yönetmişlerdir. 400 yıl süren yönetimden öncede Türkler bu bölgeye uzanan devletler kurmuşlardır. Selçuklular, Harzemşahlar, Gazneliler, Akkoyunlular, Karakoyunlular ve Safeviler Osmanlıdan önce burada hüküm sürmüş Devletlerdir. Bu bağlamda bakıldığında Türklerin ve İslam Medeniyetinin çok uzun yıllar öncesine dayanan bir Ortadoğu hafızası ve kültürünün olduğu görülmektedir. Bu kadar uzun yıllar bölgede bulunmak sadece yönetsel olarak kalmamış bölgede Araplar ile Türklerin iç içe geçerek beraber yaşamasına da zemin hazırlamıştır. Bölgede Osmanlı İmparatorluğunun güç kaybetmesi ile batılı devletler bölge üzerinde etkili olmaya başlayıp sömürge çalışmalarına başlamıştır. Başta İngiltere ve Fransa ile başlayan bu sömürge faaliyetleri yeraltı zenginliklerinin fark edilmesi ile Almanya, Rusya, İtalya, ABD ve daha sonra SSCB’ ninde katılması ile çok uluslu bir mücadele alanı olmuştur (Atabay, 2017;23)

Osmanlı Devleti Birinci Dünya savaşında müttefik devletlerle birlikte hezimete uğraması sonucu İmparatorluk dağılmış ve İtilaf Devletlerine teslim olmuştur. İmparatorluk Finansal olarak tamamen çökmüş, halk yıpranmış, stratejik olarak güçleri sınırlandırılmıştır. Tam bu esnada Ankara Hükümeti Lozan görüşmelerine davet edilmiştir. Ankara Hükümetinin Türkiye adına tek olarak katıldığı görüşmeleri Mustafa Kemal Atatürk şu ifadelerle açıklıyordu: *“söz konusu edilen sorunlar, yalnız üç dört yıllık yeni evreye bağlı kalmıyordu, yüzyıllık hesaplar görülüüyordu”* (Atatürk, 1978;513). Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluşuna kadar geçen bu ara süreçte Ankara Hükümeti, dış politikayı öncelikli gerekliliklerle belirlemeye çalışmıştır. Bunun sebebi cumhuriyetin kuruluşuna gerekli ortamın hazırlanması, uzun bir süredir savaşta olan ordunun toparlanması, ekonomik yönden devleti rahatlatmak ve bunlar için zaman kazanmak olmuştur. Bu dönemde Ankara Hükümeti doğrudan bir Dış Politika arayışına girmemiş mevcut şartlar altında güçlü devletler ile ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Bunu yaparken de misaki milli sınırlarının korunmasını öncelikli hedef olarak belirlemiştir. Bu dönemde ayrıca borçlar konusunda da Ankara Hükümeti Osmanlı’nın borçlarının tamamının yeni kurulacak devlete bakiye edilmemesini, İmparatorluktan ayrılan diğer on beş varisinde bu bakiyede pay sahibi olduğu gerçeğini savunarak bu borçların paylaştırılması istenmiştir. Yıkılan bir İmparatorluğun ardından yeni bir devlet kurma sürecinde yaşanan sorunların sıkıntılarının çözümleri kolay olmamıştır. Uzun süren görüşmeler sonucunda 24 Temmuz 1923’te Lozan Antlaşması imzalanmıştır. Lozan Anlaşması ile bazı sorunlar tam anlamıyla çözülmeyp yıllar boyunca Türkiye’yi uğraştıracak olsa da Türkiye tam bağımsızlığını kazanmıştır (Yarar, 2006;97)

3.4.1. Türkiye İran İlişkileri

Osmanlı Devleti ile İran sınır komşusu olması hasebiyle zaman zaman karşı karşıya gelmiştir. 1639’da imzalanan Kasrışirin anlaşması ile uzun yıllar sorunsuz bir sınır komşuluğu yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonrada şimdiki sınırlar Kasrışirin anlaşmasında ki sınırlar ile hemen hemen aynı olmuştur (Özmen, 2001;263).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluşunun ilanı İran’da olumlu bir hava yaratmıştır. Fakat hilafetin kaldırılması mevzusu İranlı dini liderler tarafından Cumhuriyetin bir sonucu olması nedeniyle endişe ile karşılanmıştır. İlk başta İran’daki aydınlar tarafından memnuniyetle karşılanan Cumhuriyetin ilanı İran’da da Cumhuriyet rejimine geçilebileceğinin tartışmalarının yapıldığı esnada, hilafetin kaldırılması ile din adamlarının da etkisiyle yerini Han Rıza Pehlevi’nin Cumhuriyet karşıtı söylemleri neticesinde 1925 yılında Pehlevi hanedanlığı kurularak Rıza Han’ın kendisini de Şah ilan etmesiyle konu kapatılmıştır (Akdevelioğlu, Kürkcüoğlu, 2019;358).

Atatürk döneminde Türkiye İran ilişkileri, ortak menfaatlerin tarafların çıkarına uygun olmasından ötürü olumlu bir havada geçmiştir. 1922 yılında karşılıklı Büyükelçi atamaları iki ülkenin de birbirlerine karşı iyi niyet göstergesi olarak yorumlanmıştır. Her ne kadar ortak çıkarlar her iki ülke arasında olumlu bir hava estirse de geçmişten gelen bazı anlaşmazlıklarda çözülmesi beklenen sorunlar arasında yerini almıştır. İlişkiler hızla gelişirken ortak hareket edilmesi gereken noktalar fazlalaşmış bunuda hukuki bir zemine oturtma gerekliliği ortaya çıkmıştır. 22 Nisan 1926’da bu ilişkileri resmileştirme adına iki ülke arasında, Türkiye-İran Dostluk ve Güvenlik anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma yeni kurulmuş iki devlet içinde faydalı bir anlaşma olmuştur. Çünkü her iki devletinde, siyasi, ekonomik ve diplomatik istikrara ihtiyaçları olduğundan, komşu ülkelerle çıkabilecek her türlü sorun devletlerin yeniden inşa sürecini sekteye uğratacağının bilincinde olmuşlardır (Çetinsaya, 1999;148).

Türkiye ile İran arasında sınır hattında süregelen asi kürt gruplarının isyanı çözülmeyi bekleyen sorunlar arasında yer almıştır. Türkiye sınırında bulunan Ağrı Dağının etekleri İran sınırında kalmaktaydı bunu fırsat bilen asi gruplar İran’dan silah ve mühimmat temin ederek Türkiye’de isyan faaliyetleri yürütmüştür. Bu durumdan son derece rahatsız olan Türk tarafından İsmet İnönü sert bir karşılık verilmesi gerektiğini savunurken Mustafa Kemal konuyu diyalogla çözme taraftarı olmuştur. Bu bağlamda harekete geçen Türkiye İran’a yumuşak bir nota vererek asi grupların takibi ve etkisiz hale getirmek amacıyla sınırı geçme isteğini bildirmiştir. İran bu notayı Türkiye’nin haklı endişesinden kaynaklandığını görerek sınırda daha ciddi önlemler alınacağı konusunda Türkiye’ye taahhütte bulunmuştur. Nitekim İran tarafına geçen asi bir gruba kayıplar verdirerek bu sözünü de yerine getirmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Tahran Büyükelçiliğinden istifa eden Mahmut Esenal’ın yerine yakın dostu Hüsrev Gerede’yi atayarak Türkiye ile arasındaki iş birliğini kuvvetlendirme görevini vermiştir. Büyükelçilik görevine atanan Hüsrev Gerede, hemen harekete geçerek iki ülke arasında Karma Sınır Komisyonu kurmuştur. Karma Sınır Komisyonu yılda 2 defa toplanarak her iki ülkenin de sınır güvenliğinde çalışan memurlarını koordine etmiştir (Özgiray, 1944;86).

Ağrı dağındaki asırlık sınır anlaşmazlığı meselesi Hüsrev Gerede ve Dönemin Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras’ın İran da yaptığı görüşmeler ile nihayete erdirilmiştir. İki ülke arasında 22 Ocak 1932’de yapılan sınır düzenlemesi anlaşması ile sınır anlaşmazlığına son verilmiştir. Bu anlaşmada doğal sınırlar dikkate alınarak sınırlar tekrar düzenlenmiştir (Dilan, 1998;75).

İran ile ilişkileri daha sağlam bir zemine oturtmak ve bölge ülkelerin çıkarını korumak amacıyla 1937 yılında Afganistan ve Irak’ında katılımıyla Sadabat Sarayında, Sadabat Paketi anlaşması imzalandı. Sadabat Paketi bölge ülkeleri arasında barışın ve huzurun korunması açısından etkili bir anlaşma olmuştur ve ikinci dünya savaşında İngiltere ve Rusya’nın İran’a saldırmasına kadar da etkinliğini devam ettirmiştir (Pehlivanoğlu, 2004:77).

3.4.2. Türkiye Suudi Arabistan İlişkileri

Osmanlı Devletinin zayıflaması üzerine Suudi Arabistan’da İngiltere destekli iki aşiretin mücadeleleri ön plana çıkmıştır. Bir tarafta İngiltere ile gizli görüşmeler yaparak Osmanlıya karşı isyan eden Şerif Hüseyin diğer tarafta yarımadanın batı kısmındaki Suud ailesinin liderliğindeki Vehhabiler bulunmuştur. Türkiye Suudi Arabistan Krallığı kuruluna dek bu iki taraf arasında tarafsız kalmıştır. Bu tarafsızlıkta Türkiye Cumhuriyeti’nin kendi meseleleri ve yeni bir devlet kurma çalışmaları da etkili olmuştur (Türkman, 2007:91).

Arabistan yarımadasında süren mücadelelerde Osmanlıda hilafetin kaldırılması üzerine Şerif Hüseyin Ekim 1924’te kendisini Halife ilan etmiştir. Bunun üzerine Necd Sultanı Abdülaziz İbni Suud Mekke üzerine operasyon düzenleyerek Şerif Hüseyin’i Hicaz Krallığından düşürmüştür. Oğlu Ali lehine krallıktan çekilen Şerif Hüseyin Kıbrıs’a kaçsa da oğlu’da fazla dayanamayıp Cidde’nin kontrolünü İbni Suud’a bırakmak zorunda kalmıştır. Cidde’nin düşmesiyle İbni Suud 1925’te kendisini Hicaz Kralı ve Necd Sultanı olarak ilan etmiştir. Daha Sonra 1932 yılında bu isim Suudi Arabistan Krallığı olarak değişmiş ve Suudi Arabistan Kralına ilk tebriği Mustafa Kemal yapmıştır (Armaoğlu, 1984:206-207).

3.4.3. Türkiye Suriye İlişkileri

Suriye’nin Ortadoğu’daki coğrafi konumu nedeni ile kavşak noktasında olması batılı sömürge güçlerinin ve kuzeyde Rusya’nın ilgi odağı olmuştur. Yeraltı kaynakları yönünden de bir hayli zengin olan toprakları jeopolitik önemini de artırmıştır. Birinci Dünya savaşı ve öncesinde askeri ve ekonomik yönden zayıflayan Osmanlı’da Suriye Vilayetinde de önemli sorunlar baş göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı İttifak Devletlerinin yenilgisi sonuçlanmıştır. Yenilgi ile Osmanlının orduları dağılmış, büyük asker ve insan kayıpları vermiş, ekonomisi iflas etmiştir. Bu durum Osmanlının, İtilaf Devletlerinin vereceği kararlara razı gelmesine sebep olmuştur (Uçarol, 1982:430-431).

Osmanlının savaşı kaybetmesi ile İngiliz birlikleri Arap isyancılarla birlikte Suriye’yi işgal etmişlerdir. Faysal 1919 Paris Konferansı görüşmelerinde sınırlarının Toroslardan başlayıp Sina’ya uzanan bir Arap Devleti kurma teklifini sunmuştur. Buna karşılık İngiltere ve Fransa bu teklifi kabul etmemişlerdir. ABD bu gelişmeler yaşanırken Suriye’deki genel durumu incelemek amacıyla bölgeye bir inceleme heyeti göndermiştir. İnceleme heyeti yaptığı çalışma sonucunda Suriye’de Faysal yönetiminde bağımsız bir Arap Devleti kurulmasını veya Amerikan mandasını tavsiye etmiştir (Türkman, 2007:94). Daha önce yapılan Sykes-Picot gizli anlaşması gereği İngilizler Suriye’den çekilerek yerlerini Fransa’ya bırakmışlardır (Umar, 2003:19-22).

Fransa İngiltere’den devraldığı Suriye topraklarında manda yönetimini kurmuştur. Fransa Suriye’de manda yönetimi kurmakla kalmayıp aynı zamanda bu toprakları etnik kimliklere göre parçalara ayırmıştır. Ticareti büyük oranda elinde tutan Hristiyan Katolik grup Fransa’nın bu parçalama politikasına ses çıkarmasa da Müslümanlar arasında olumlu karşılanmamıştır. Fransa’nın bu tutumu Suriye’de bir barıştan daha çok iç çatışmaları ve huzursuzlukları beraberinde getirmiştir. Suriyeliler bu durum karşısında Fransa’ya baş kaldırmaya başlamışlardır. 1930’lu yılların başlarında dünya’da yaşanan yeni bir dünya savaşı hareketlilikleri Fransa’nın Suriye ve Lübnan üzerindeki politikasını da yumuşatmaya başlamıştır. Öncelikle parçalara ayrılan Suriye’yi tekrar birleştirme yönünde anlaşmalar yapmışlardır. Lakin bu anlaşmalar İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar uygulamaya konulmamıştır (Gürün, 1986:188)

İkinci Dünya Savaşı sürerken Fransa’nın Almanya’ya yenilmesi sonucu Suriye üzerindeki egemenliğini de zayıflatmıştır. Bunun üzerine Suriye ve Lübnan bağımsızlık mücadelelerine hız vererek 1941 yılında bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Savaştan başını kaldıramayan Fransa savaş bitiminde 1945 yılında Suriye’ye asker indirse de bir netice alamamıştır (Yılmaz, 2004:20)

Türkiye ile Suriye arasında 1946’ya kadar olan süreçte iki konu ön plana çıkmıştır. Birincisi su diğeri ise sınır konusudur. Fransız Manda idaresi bulunan Suriye’de sınır hattının belirlenmesi için Türkiye ve Manda Yönetimi ortak çalışmalar yapmıştır. Yapılan çalışmalar Türkiye’nin Musul sorununun çözülmesinin gecikmesiyle ancak 1926 yılında sonuç vermiştir. Yapılan çalışmalarda ana hatları ile Ankara Anlaşmasına bağlı kalınmıştır (Soysal, 2000:291)

3.4.4. Türkiye Irak İlişkileri

Birinci Dünya Savaşından mağlup ayrılan Osmanlı’nın Ortadoğu’daki toprakları batılı devletlerce kendi aralarında pay edilmiştir. Irak’ta pay edilen topraklar arasında olmuştur. 1916 Sykes-Picot gizli anlaşmasına göre Irak bölgesi İngilizlere bırakılmıştır. M.C.’nin 24.maddesine göre Irak yönetimi İngiliz manda idaresi altına verilmiştir. İngiliz Manda yönetimi ise Irak’ı Kürt, Sünni, Şii olmak üzere üç bölgeye ve on sekiz vilayete ayırmıştır (Kodal, 2009:392).

Irak’ta Manda yönetiminin kurulması ve yönetimin Irak’ı pay etmesi, Ankara Hükümetinin Misak-ı Milli sınırlarının korunması politikasına ters düşmüştür. Irak’ta tüm bunlar yaşanırken, İngilizlerin İstanbul’u işgali Anadolu halkının tepkisine sebep olarak isyan faaliyetlerini başlatmıştır. İngilizler bu isyanların Mustafa Kemal’in teşvikiyle çıktığını gündeme getirmişlerdir (Kasalak, 2007:189).

İngiltere’nin Irak’taki Arap milliyetçilerinin tepkisini azaltmak amacıyla yaptığı bir hileli seçim ile Faysal’ı Irak Kralı ilan etmesi üzerine Ekim 1922’de Faysal, İngiltere mandasını kabul etmiştir. Bu çalışmaların yapıldığı esnada TBMM hükümeti Misak-i Milli sınırlarının korunması için Şefik Özdemir komutasında ki birliği Irak’a görevlendirmiştir (Türkmen, 2001:61). Şefik Özdemir Bey burada İngilizlere karşı bir zafer kazanarak Musul’a bağlantı yollarını ele geçirmiştir. Burada elde edilen başarıya rağmen İngiliz kuvvetlerinin Revandız’ı bombalaması sebebiyle Şefik Özdemir Bey İran sınırına çekilmek zorunda kalmıştır. Lozan görüşmeleri ve Milli Mücadele’nin başlamasıyla Türkiye bölgeye yoğunluğunu verememesi üzerine etkisini kaybetmiştir (Kodal, 2009:394).

Bu dönemde, İngilizlerin mandası altındaki Irak’ta 1924 yılında oluşturulan “Kurucu Meclis” 10 Ekim 1922’de imzalanan İngiltere-Irak Antlaşması’nı onaylamıştır. Daha sonra hazırlanan anayasa ile Irak’ta yetkileri sınırlı “çift meclisli” bir parlamentoyu da içeren “merutî monarşi” kurulmuştur. Irak’ta Mart 1925 yılında yeni anayasanın yürürlüğe girmesiyle parlamento ilk toplantısını gerçekleştirmiştir (Sluglett, 1999:95)

Musul meselesinin Türkiye’nin aleyhine sonuçlanması günümüze kadar gelecek olan bir tartışmayı ortaya çıkarmakla birlikte, bu olaydan sonra Türkiye savaşın yaralarını saracak bir barış dönemine girmiştir. Yeni Türk devleti dış politikasında batılı devletlerin yapmış olduğu her türlü kötülüğe ve “batıya rağmen yönünü batıya dönme” anlayışını benimsemiş, bunu gerçekleştirmek için de batılı devletleri her platformda etki altına alabilen İngiltere ile sorunlarını çözmek durumunda kalmıştır. Türkiye, İngiltere ile Musul meselesini çözüme kavuşturduktan sonra, Irak’la dostça ilişkiler gelişmeye başlamış, karşılıklı olarak iki ülkede elçilikler kurulmuş, ilk Irak elçisi Salih Nishat 16

Ocak 1928’de Ankara’da; ilk Türk elçisi Lütü Tokay da 21 Aralık 1929’da Bağdat’ta devlet başkanlarına güven mektuplarını sunmuşlardır (Koçsoy, 1991:8).

Bu arada, Kral I. Faysal’ın yönetiminde gözüken Irak, İngiltere ile 1926, 1927 ve 1930 yıllarında olmak üzere 25 yıllık manda idaresini öngören üç yeni antlaşma imzalamıştır. Irak Kralı İngiltere’nin kontrolünde bu ikili antlaşmaları yaparken, karşılıklı elçiliklerin açılmasının ve ilişkilerin yavaş yavaş normalleşmeye başlamasının ardından, Kral Faysal 1931 yılı Mayıs ayında Türkiye’yi ziyaret etmek ve Mustafa Kemal Atatürk ile görüşmek istediğini Türkiye’nin Bağdat Büyükelçiliğine bildirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nden verilen olumlu cevap üzerine, Kral Faysal İsviçre tedavisini ve Türkiye ziyaretini erkene alarak 6-8 Temmuz 1931 tarihinde Ankara’ya resmî bir ziyarette bulunmuştur. Ankara’daki görüşmeler sonrasında, Türkiye ile Irak arasında dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin iki ülkenin karşılıklı menfaatlerine ve barışçı dış politika anlayışlarına uygun olduğu konusunda görüş birliğine varılmıştır (Kasalak, 2007:197-199).

15 Temmuz 1931’e kadar Türkiye’de kalan Kral Faysal Türkiye’den ayrılırken Karaağaç’tan Gazi Mustafa Kemal’e bir telgraf çekerek, Ankara’da ve Türkiye’nin diğer yerlerinde gördüğü ilgi ve misafirperverlikten dolayı teşekkür etmiştir. Yukarıdaki ikili görüşmelerden sonra, Türkiye ve Irak ilişkileri barış, dostluk, iyi komşuluk temeline oturtulmuştur. Bu komşuluk ilişkileri çerçevesinde 1932 başlarında yeniden Ankara’ya gelen Irak Başbakanı ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti yetkilileri arasında “suçluların iadesi (iadei mücrimin), ikamet, ticaret anlaması” gibi anlaşmalar da imzalanmıştır. 16 Türkiye ile Irak arasında ilişkiler gelişerek devam ederken, Irak’ta milliyetçilerin yoğun baskıları karşısında İngiltere “manda yönetimini” sona erdirmek zorunda kalmıştır. 30 Mayıs 1932’de “Irak’ta Manda Rejiminin Bitimi Münasebetiyle Kanun” başlıklı Irak Krallığının yayımladığı deklarasyon Irak’ın bağımsızlık bildirisi olarak kabul edilmektedir. Bu deklarasyonda yer alan 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11. maddeler Türkiye-Irak ilişkileri açısından çok önemlidir (Kasalak, 2004:81-85).

3.4.5. Türkiye Mısır İlişkileri

1516 Mercidabık savaşının akabinde 1517’de Ridaniye Savaşıyla Osmanlı Devleti Memlûk Hanedanlığına son vermiş ve Mısır Osmanlı Devleti kara toprağı olmuştur. Osmanlı toprağı olan Mısır bu tarihten itibaren 1914 yılına kadar Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır (Öztuna, 2006:74-100). Osmanlı Devleti’nin 18. yüzyılın sonlarına doğru Ortadoğu’da güç kaybetmesi Mısır üzerindeki hakimiyetini etkilemiştir. Zayıflayan Osmanlı Devleti’ne karşı Mısırdaki bulunan Memlûk Beyleri, Batılı Devletleri de arkalarına alarak ayrılıkçı isyanlar çıkarmışlar ve Osmanlı uzun süre bu sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır (Jankowski, 2000:59).

Mısırdaki çıkarılan İsyanlara destek veren Batılı Devletler, Fransa ve İngiltere Hindistan yolunu kontrolleri altına almak istemişler bunun içinde Mısır’da çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan en önemlisi Süveyş Kanalı projesini açmak olmuştur (İnal, 2013:330). Mısırdaki artan sorunlar hem Osmanlı Devletini hem Batılı Devletleri hem de Mısırdaki bulunan yerel yönetimi içinden çıkılmaz bir duruma sürüklemiştir. Mısırdaki Urabi Paşa’nın başlattığı yabancı karşıtı ayaklanmalar İngiltere ve Fransa’yı rahatsız etmiştir. Kanal üzerindeki hakimiyetlerini kaybetmek istemeyen İngiltere, 1882’de Mısır’a askeri müdahalede bulunarak Birinci Dünya Savaşına kadar diplomatları aracılığı ile burada hakimiyetlerini sürdürmüşlerdir (Uçarol, 1989:153).

Birinci dünya Savaşının başlaması ile Mısır tamamen İngiltere hakimiyetine girmiştir. Güney Ülkelerinden gelen Avustralya ve Yeni Zelanda orduları İtilaf

Devletleri adına Mısırda konumlanmışlardır. Savaş devam ederken ABD Başkanı Woodrow Wilson’un kendi adıyla yayınladığı beyanname Mısırlılar için bir umut olmuş ve bağımsızlık hareketlerine başlamışlardır. Wilson İlkeleri’nin beyanından sonra Mısır’ın bağımsızlık hareketlerini gören İngiltere Mısırlı Siyasetçileri tutuklayarak Malta’ya sürgüne göndermiştir. Bu ayaklanmaların başını çeken Vefi Partisi lideri Sait Zablül’ün sürgüne gönderilmesi ayaklanmaları daha da şiddetlendirmiştir (Fromkin, 1993:418). İngiltere bu ayaklanmaların yerinde incelenmesi üzere General Allenby’i Mısır’a göndermiştir. Ayaklanmaların daha da şiddetlenmesi üzerine İngiltere Malta’da sürgünde tuttuğu Vefi Partisi Lideri Sait Zablül ve diğer siyasileri serbest bırakmıştır. Bu olaydan sonra İngiltere Zablül ile anlaşmaya çalışsa da Mısırın bağımsızlık şartı anlaşmanın sonuçlanmasına engel olmuştur. İngiltere 28 Şubat 1922’de Mısır’ın Bağımsız olduğunu, Süveyş Kanalı’nın İngiltere kontrolünde kaldığını ve Mısırda bulunan farklı milletlerden olan insanların haklarının İngiltere tarafından korunacağını beyan eden bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride Bağımsız Mısır’ın kralı olarak ta Hidiv 1.Fuad ilan edilmiştir. İngiltere’nin Süveyş kanalı ve Ülkedeki yabancılar üzerinde elde ettiği ayrıcalıklar Mısır Kralı ile Vefi Partisini karşı karşıya getirmiştir ve halk Vefi Partisine destek olmuştur (Harp Akademileri, 1993:74)

Mısır’ın kısıtlı da olsa Bağımsızlığını kazanması İngiltere’nin Mısırda rahat hareket alanı bulmasına engel olmuştur. Artan halk desteği ile Vefi Partisi Mısır’daki en etkili siyasal güç olmuştur. Mısırda farklı siyasal hareketler olmuşsa da bu hareketler resmi bir zemine oturmamış 1949 yılına kadar Vefi Partisi liderliğini devam ettirmiştir (Türkman, 2007:88).

Birinci Dünya Savaşı sonrası Mısır Türkiye’de olan gelişmeleri yakından takip etmiştir. Türkiye’de saltanatın kaldırılması yeni bir yönetim modelinin hayata geçirilmesi, sosyal alanda yapılan reformlar ve yeni bir anayasal düzenin oluşturulması konularında Türkiye’ye eleştirilerde bulunmuşlardır (Sezer, 2001:388).

4. 1967 ARAP İSRAİL SAVAŞI VE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

4.1. 1960 Sonrası Türkiye’nin Ortadoğu Politikası

2.Dünya Savaş’ı pek çok konu bakımından dünya’da bir değişime yeni bir düzene yol açmıştır. Zayıflayan Avrupalı Devletler yerlerini ABD’ye bırakmış diğer yandan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) altında birleşen ülkeler daha güçlü konuma gelmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu’da bulunan ülkeler, İngiltere ve Fransa’nın Bölge’den çekilmesiyle bağımsızlıklarına kavuşmaya başladılar. Bu ülkelerin askeri olarak bölgeden çekilmesi yeni bir düzenin kurulmasının önünü açsada bu düzenin kurulması pek kolay olmamıştır. Bilindiği üzere Türkiye 2. Dünya Savaşına katılmamış savaşta tarafsız bir siyaset izlemeye çalışmıştır. 1950-1960 yılları Türkiye’nin Batı yanlısı politikası, İsrail’in tanınması. Suriye Krizi süreci ve diğer nedenler Arap Ortadoğu’su ile Türkiye arasında ilişkilerin normale binmesine engel olmuştur (Kuruloğlu, 2017:192). Ancak Demokrat Partinin son dönemlerinde Türk Dış Politikasında Batı eksenli siyaset biraz daha rölantiye alınarak, Sovyetler Birliği ile sınırlı olsa ilişkiler kurmaya çalışılmıştır. Bu ilişkiler Türkiye’nin Nato üyesi olması münasebetiyle ABD ve diğer Nato üyesi ülkeleri rahatsız etmiştir. ABD’nin en büyük rahatsızlığı bu yakınlaşmanın diğer Nato ülkelerine de sıçraması ve bölgede çıkarlarının tehlikeye düşmesi olmuştur. Tam bu olaylar cereyan ederken dönemin Başbakanı Adnan Menderes’in 11 Nisan tarihinde yaptığı açıklamada 15 Temmuz tarihinde SSCB’ye bir ziyaret gerçekleştireceğini söylemesi başta ABD olmak üzere Nato üyesi diğer ülkeleri rahatsız etmiştir.(Balcı, 2013:101) Tüm bu gelişmeler devam ederken 27 Mayıs 1960 sabahı 37 düşük rütbeli subayın katılımı ile Cemal Madanoğlu’nun Komutanlığında ordu yönetime el koyduğunu açıklamıştır. Bu sebepler göz önünde bulundurularak, 27 Mayıs Askeri Darbesi net deliller olmamakla birlikte Türk kamuoyunda ABD ile ilişkilendirilmiştir (Seydi, 2011:13-14).

Ordu yönetime el koyduğunu 27 Mayıs 1960 sabahı Ankara radyosundan yaptığı açıklama ile bildirmiş, açıklamada nihai hedeflerinin: *“partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak, idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazanana devir ve teslim”* olacağını bildirmiştir (Tuncer, 2014:16). Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Ordunun yönetime el koyması Türkiye’nin Dış Politikada izlediği yoldan değil ülke içerisinde yaşanan olaylardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca darbe sonrası yayınlanan bildirilerde, Dış Politika ile ilgili olarak: *“Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasası’na ve İnsan Hakları prensiplerine tamamiyle riayettir. Büyük Atatürk’ün yurtta sulh ve cihanda sulh prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadıqız. NATO’ya inanıyoruz ve bağlıyız. CENTO’ya bağlıyız. Tekrar ediyoruz düşüncelerimiz, yurtta sulh cihanda sulhtur...”* ifadeleri kullanılmıştır. Buna mukabil olarak darbe yönetiminin 30 Mayıs tarihli toplantısında dış politika ile ilgili olarak ilişkilerin iyi niyet temelli, komşular ve müttefik ülkeler ile daha koordineli ve dünya barışına hizmet eden bir yol izlenilmesi kararı alınmıştır (Gönlübol, 1974:347).

Ordunun yönetime el koyması sonrasında açıkladığı bildiriler NATO üyesi ülkeleri ve ABD’yi rahatlatmıştır. Önceden devam eden anlaşmalara bağlılık ve verilen taahhütler neticesinde Askeri yönetimi tanıyan ilk Devlet ABD olmuştur (Erhan, 2009:681). Yeni yönetim, SSCB ile olan ilişkiler konusunda da, SSCB hakkında önceki dönem yönetimlerle aynı düşüncelerde olmuş kuzeyde oluşan bu birliği Türkiye’ye

karşı en büyük tehdit olarak algılamıştır. Bu durumun temelindeki en büyük sebep ABD’nin yeni yönetime karşı çıkma düşüncesi olmuştur (Erhan, 2019:681). Bu kaygılar ile darbe yönetimi daha sonrada izlediği politika itibariyle NATO ve CENTO’ya bağlı kalınmasının Türkiye açısından hayati önem arz ettiğinin bilinci içerisinde olmuştur. Darbenin hemen ardından 31 Mayıs’ta SSCB Büyükelçisi Nikita Rijov, Cemal Gürsel ile görüşmesinde SSCB’nin darbe yönetimini tanıdığını bildirerek, yeni dönemde ilişkilerin daha da geliştirilmesi dileklerinde olduklarını belirtmiştir. Tüm bu olaylar gelişmekte iken SSCB lideri Kinita Kruşçev, Türkiye’ye bir mektup göndererek, yeni yönetimin dış politikada tarafsızlık ilkesine bağlı kalan bir yol izlemesi temennisinde bulunmuştur (Uslu, 2000:175). Bu mektup haliyle ABD’yi rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlığı anlayan darbe yönetimi ABD’nin Türkiye’ye takınacağı aksi tavrı hesap ederekten mektuba menfi bir cevap vererek Türkiye’nin NATO ve CENTO’ya bağlılığını vurgulayarak tarafını belli etmiştir (Eşel, 2017:411).

Büyükelçi sonrasında kurduğu diyaloglarda, Menderes döneminde gerçekleştirilmesi planlanan SSCB ziyaretinin yapılması için uğraş vermiş ama Cemal Gürsel bu talebe ziyaretin ileri bir tarihte yapılmasının daha uygun olacağı telkini yönünde cevap vermiştir. (Çelik, 2020:409).

Yeni Yönetim dış politikada batılı müttefiklerinin çizgisinde bir yol izlenileceğini açıklamış olsa da kendi kaderini tayin etmek isteyen üçüncü dünya ülkeleri ile ilişkilerini de geliştirme hususunda gayret gösterileceğini de göstermiştir. Nitekim 11 Temmuz 1960 tarihinde yapılan açıklamada Ortadoğu ile ilişkilerin bu dönemden sonra daha sık ve yakın diyaloglarla devam edeceği belirtilmiştir. Buna en güçlü örnek olarak Cezayir’in Fransa’ya karşı sürdürdüğü bağımsızlık mücadelesinde, Cezayir’in kendi kaderini ülke olarak kendilerinin belirlemesi gerektiği vurgulanmıştır. Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel’de 17 Eylül tarihinde yaptığı açıklamayla bu konuda Türkiye’nin, Cezayir’i desteklemesinden daha doğru bir karar olamayacağını söylemiştir. Gürsel bu konuda iki ülkeyi uzlaştırma görevini de üstlenebileceğini bildirirse de bu teklifi Fransa tarafı reddetmiştir. 19 Aralık 1960 tarihinde BM Genel Kurulu’nda yapılan oylamada Cezayir’in lehinde oy kullanan Türkiye, Cezayir’in kendi geleceğinin tayin edilmesi için yapılacak referandumun oylamasında çekimser oy kullanmıştır. Referandum oylaması Türkiye’nin çekimser oy kullanması sonucu bir oy ile reddedilmiştir. Türkiye’nin çekimser oy kullanmasının sebebi olarak, oluşacak ortak pazarda Fransa ile ters düşme riski ve bu pazardan pay alamama kaygısı olmuştur. Bu nedenle Türkiye Cezayir konusunda daha fazla hamle yapmamıştır (Karadeli, 2016:67-68).

Darbe yönetiminin 27 Mayıs sonrası yaptığı açıklamalara mukabil olarak yeni bir Anayasa hazırlanarak kabulü için halk oylamasına gidilmiştir. Yapılan Halk oylaması %38,3 hayır oy’una karşılık %61,7 oyla kabul edilmiştir (Hürriyet, 13 Temmuz 1961:1). 15 Ekim 1961 tarihinde, 1965 yılına kadar ülkeyi idare edecek Hükümetin belirlenmesi için halk sandık başına gitmiştir. Seçimlerden çıkan sonuçta katılan partilerden hiç birisi tek başına iktidar olacak oy alamamış ve bu sonuçlarla koalisyon hükümeti dönemi başlamıştır (Aydın, 2014:99). Yapılan seçim sonucu TBMM’ye girmeye hak kazanan tüm siyasi partiler dış politikada ortak tavır takınılacağını bildirerek bu konuda bir görüş ayrılığı çıkmayacağını belirtmişlerdir. Seçimden sonra alınan oylar ile partilerin Meclisteki koltuk dağılımı şu şekilde olmuştur:

Tablo 1. 1961 Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları (Seçimler,12.09.2021, www.secim.haberler.com)

Parti Adı	Alınan Oy	Alınan Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
CHP	3.724.752	36,74	171
AP	3.527.435	34,79	159
CKMP	1.415.390	13,96	54
YTP	1.391.934	13,73	61
Bağımsız	81.732	0,81	1

Seçimlerin yapılması ile darbe sonucu çalışmalarına ara verilen Türkiye Büyük Millet Meclisi tekrar açılmıştır. Meclisin tekrar açılmasıyla Cumhurbaşkanlığı görevi için Cemal Gürsel ve Ali Fuad Başgil adaylıklarını duyurmuşlardır. Milli Birlik Komitesi üyelerinin Ali Fuad Başgil’e yaptığı baskılar sonucunda Ali Fuad Başgil adaylıktan geri çekilerek tek aday kalan Cemal Gürsel TBMM’nin ortak toplantısında Cumhurbaşkanı seçildi. Cemal Gürsel Hükümeti kurma görevini CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’ye tevdi etmiştir (Çetin, 1996:327). Hükümet görevini alan İsmet İnönü daha önce yaptığı Cumhurbaşkanlığı görevinden sonra Koalisyon Hükümetlerinin ilk Başbakanı olarak siyaset sahnesine tekrar çıkmıştır (Çelik, 2020:410). Başbakan İnönü 19 Kasım’da yapmış olduğu konuşmada ‘*Hükümetimiz, milletlerarası alanda, aynı esas dairesinde ve faal bir şekilde çalışmaya devam edecektir. Bu çalışmalarımızda NATO ve CENTO ittifaklarının hususi bir yeri vardır.*’’ vurgusunu yaparak dış politikaya ilişkin görüşlerini dile getirmiştir (Erol, 2008:272-573). Yine Başbakan İnönü, 26.Hükümet programı açılış konuşmasında ABD’ye de bir tırnak açarak şunları söylemiştir: ‘*NATO ittifakı dahilindeki bağlarımıza ilaveten, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer üye devletler ile iki taraflı olarak da samimi ve ileri dostluk münasebetlerimiz mevcuttu. Yine Birleşmiş Milletler yasasına uygun olarak kurulmuş bir savunma teşkilatı olan CENTO’ya da samimiyetle bağlı bulunmaktayız.*’ (BCA 030_01_00_00_54_329_3, s. 10). Türkiye’de devlet adamlarının NATO ve CENTO özelinde yaptığı açıklamalar batıya karşı olan tutumu da net şekilde ifade etmeye yetmiştir. ABD basınında çıkan yazılarda, Times gazetesi yazarı İsmet İnönü ile konuşmasında geçen anektoddan bir parçayı ele almış ve Türkiye’nin batıya olan ilgisini sadece savunma stratejisi olarak değil aynı zamanda siyasal bağlılıktan da kaynaklı olduğunu belirtmiştir. Aynı yazıda Atatürk’ünde batıya olan ilgisine atıfta bulunmuş Türkiye’nin Batı medeniyetinin bir parçası olması arzusunda olduğunu ifade etmiştir (The Times, 22 Mayıs 1963:13).

4.1.1.Küba Krizi

1957’de Sovyetler Birliği’nin ilk yapay uydusu olan Sputnik’i uzaya fırlatması ve kıtalararası füzelerde elde ettiği üstünlüğü dengelemek amacıyla ABD Avrupa’ya Thor ve Jüpiter Füze sistemleri kurma kararı almıştır. Bu karara İngiltere, Türkiye ve İtalya olumlu cevap vermiştir. Bu yanıtın arkasından İngiltere’ye 60 Thor, Türkiye ve İtalya’ya ise 45 adet Jüpiter Füzesi gönderilmesi kararlaştırıldı. 1959 Ekim’inde yapılan antlaşmaya göre Türkiye’ye 15 adet Jüpiter Füzesi yerleştirilmiştir (Sever, 1997:648).

ABD’nin bu hamlesi karşısında SSCB lideri Kruşçev, Türkiye’ye yerleştirilen füzelere 1962 Mayıs ayında sert bir dille cevap vermiş ve bunun bir karşılığının olacağını söylemiştir. Türk kamuoyunda bu durum tedirginlik ile karşılanırsa da Hükümet

koşullar ne olursa olsun Türkiye’nin müttefikleri yanında yer alma kararlılığını sürdürüleceğini bildirmiştir.

ABD’nin çevreleyici stratejisine karşılık SSCB yönetimi aynı yıl içerisinde Küba’ya nükleer başlıklı füzeler göndererek yerleştirmiştir. ABD’nin bu sevkiyatı tespit etmesi üzerine, SSCB gemilerine uyguladığı abluka taraflar arasında tansiyonu iyice yükseltmiştir. Oluşturulan ablukaya karşılık, Sovyetlerin gemileri geri çekmeyeceği ve ABD’nin ise kuşatmanın kaldırılmayacağını açıklaması üzerine Küba Krizi patlak vermiştir (İzmir, 2017:179).

Küba krizinin patlak vermesi ile 22 ABD Başkanı John Fitzgerald Kennedy 22 Ekim’de yaptığı kamuoyu açıklamasında SSCB’nin, Küba’ya Birleşik Devletler sınırları içerisinde bulunan Panama Kanalı ve Başkent Washington’u vurabilecek nükleer başlıklı füzeler yerleştirdiğini ve bu durumun kabul edilemez olduğunu bildirdi. Krucev’e seslenen Başkan Kennedy tüm dünyada barış ve güvenliğin tesisi için bu füzelerin Küba topraklarından geri çekilmesini istemiştir (Milliyet, 23 Ekim 1962:1).

Başbakan İnönü 24 Ekim 1962 tarihli TBMM’nin açık oturumunda Meclis kürsüsünden yaptığı konuşmasında Küba kriziyle ilgili *‘‘Barış içinde yaşamak isteyen bir milletiz. Millet arası ihtilafların barış yolu ile hallini candan arzu ediyoruz. Vahim tehlikelere maruz kalmış bir millet olarak aynı kaderde bulunan milletlerle tamamiyle tedafii ittifaklarımız vardır. Biz tehlike karşısında bulunduğumuz vakit, müttefiklerimizden tesanüt vazifelerini yapmalarını isteyebileceğimiz gibi, müttefiklerimizden biri vazifemizi ifa etmemizi istediği vakit, bizde mükellefiyetimizi elbette yerine getireceğiz. Bugünkü vaziyette Birleşik Amerika’nın şikayetini ve ciddi endişesini sadık bir müttefik olarak ehemmiyetle göz önünde bulunduruyoruz’’*. İfadelerini kullanmıştır (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 24 Ekim 1962:650). Esasen Türk yetkililer antlaşmaya göre sistemin kontrolü ABD’nin elinde olacağını bilseler de Jüpiter Füzelere Türkiye’nin Sovyet tehdidine karşı savunma konusunda elini güçlendireceği fikrini taşımaktaydılar.

Türkiye’de bulunan füzeler dolayısıyla Küba bunalımı, Türkiye ile ABD ilişkilerini doğrudan ilgilendirmiştir. Türkiye’nin konumu stratejik olarak SSCB açısından oldukça önemli bir yer teşkil etmekteydi. SSCB yönetimi, ABD’ye sorunun çözümüne yönelik ilk olarak Türkiye’deki Jüpiter Füzelere kaldırılmasını talep etmiş ancak Küba’daki füzelerinin bunun karşılığında geri çekileceğini bildirmiştir. Fakat ABD yönetimi füzelerin kaldırılması teklifini reddetmiştir. ABD’nin füzeleri kaldırması durumunda NATO üyesi ülkelere karşı prestijini zedeleyecek ve kaldırmaması durumunda ise SSCB ile olası bir nükleer savaşın eşiğine getireceğini bilmekteydi (Blind, Welch, 1989:204-220). Nitekim bu gelişmeler yaşanırken SSCB donanmasını kuşatan ABD ordusu ile SSCB ordusu savaş için burun buruna gelmiş, SSCB ordusunun itidalli davranması sonucunda bir vuruşma olmamıştır (CIA-RDP80B01676R001800010027-5).

SSCB’nin Türkiye’de konuşlanmış olan ABD füzelerini pazarlık konusu yapması Türkiye tarafını oldukça rahatsız etmiştir. Füzelere Türkiye açısından oldukça önem arz ettiği, en üst Türk makamlarınca her defasında dile getirilmiş, pazarlık konusu olmaması talep edilmiş ve her şartta müttefik ABD’nin yanında olunacağı bildirilmiştir. Hatta Dışişleri Bakanı Feridun C. Erkin, ABD Büyükelçisi ile Küba Krizi konusunda yaptığı görüşmede müttefik devletlerin basınında çıkan haberlerde Türkiye ile SSCB’nin karşı karşıya gösterilmesinin, SSCB’nin işine yarayarak füze konusunu istismar edeceğini bu nedenle bu tür haberlerinin yayınlanmamasını talep etmiştir. Bunun üzerine Büyükelçi ABD Dışişleri Bakanlığına bir telgrafla durumun mahiyetini bildirmiş ve bu durumun önüne geçilmesi gerektiğini bildirmiştir (Çelik, 2020:414).

Krizin çözümünü yönelik SSCB Lideri Kruçev’in talepleri yukarda da bahsettiğimiz gibi belli olmakla birlikte bu konuda söz ABD tarafında kalmıştır. ABD tarafı füzelerin yerleştirildiği NATO ülkeleri ve Türkiye ile olan ilişkilerini ve ayrıca Türkiye’nin füzelerin kaldırılmaması yönündeki talebi doğrultusunda çözüm üretmekte zorlanmıştır. Esasen Başkan Kennedy, Küba Krizinin koordinasyon heyeti ile yaptığı toplantıda Jüpiter füzelerinin eski bir teknoloji ve olası bir savaş durumunda geç hazırlanması ve ateşlenmesi durumunun olumsuz etkileri olacağını da düşünerekten füzelerin kaldırılması gerektiği fikrini beyan etmiştir. Fakat Füzelerin yerleştirilmesi konusunda, konuşlandırılan ülkelerinde söz sahibi olması ABD tarafını oldukça sıkıntıya sokmuştur. Lakin füzelerin durumu ve olası savaş ihtimali bu riski almaya değmezdi (Sever, 1997:648). Bu sebeple Kennedy SSCB Liderine verdiği cevapta talebini kabul ettiğini, sulh’un beka edilmesi için çalışacaklarını, Küba’ya gönderilen füzelerin kaldırılması durumunda kendilerinin de SSCB kuşatmasını kaldıracaklarını iletmıştır. İki tarafta Türkiye’deki füzeler konusunu bu görüşmelerde gündeme almayarak Başkan Kennedy’nin talebi doğrultusunda bu durumun gizli yürütülmesi gerektiğini kabul etmiştir (Dobbs, 2008:233-234). Fakat Moskova radyosu görüşmeleri tüm dünyaya duyurdu buna karşılık ABD’nin gizli kalmasını istediği için bu durum tüm dünya basınında görmezden gelinerek gizlenmiştir (Divine, 1988:155).

Küba Krizi ilk patlak verdiği dönemde ABD Başkanı Yardımcısı L. Johnson Türkiye’ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sonrası Başbakan İsmet İnönü iki ülke arasında dostane süren ilişkilere atıf yaparak teşekkürlerini bildirmiştir. Ayrıca karşılaşılan sorunları birlikte görüşme fırsatından duyduğu memnuniyeti de dile getirmiştir (BCA 030_01_00_00_7_42_16). ABD, Türkiye tarafını ikna ederek füzelerin sökülmesi konusunda anlaşma sağlamıştır. Daha öncede söylediğimiz gibi Türkiye’de bulunan Jüpiter Füzelerinin eski bir teknoloji olduğunu bunun yerine daha modern olan Polaris hava savunma sistemleri ve F104 uçakları ile güçlendirileceği teminatı verilmiş ve buna istinaden Türk tarafı ikna olarak 23 Ocak 1963 tarihinde anlaşma yapılmıştır (Türkmen, 2012:95). Füzelerin kaldırılmasına Türk tarafı ikna olmuş olsa da ABD’nin kendi çıkarları söz konusu olduğunda müttefiklerinin çıkarlarını düşünmeden tek başına karar alabileceğini anlamıştır. Bu durum Türkiye kamuoyunda oldukça sert bir dille tartışılmış ve müttefiklik hassasiyeti zarar görmüştür. Aynı zamanda Türk Dış Politikasının tek eksenli ilerleyerek batı yanlısı siyaseti de tartışılmaya başlanmıştır (Seydi,2010:452).

Türkiye’de Küba Krizi sonrası Batı yanlısı dış politika tartışılmaya başlanmasına rağmen Hükümet, Kuzeydeki SSCB tehlikesinden dolayı tek yolun NATO müttefikleri ile bağların daha da kuvvetlendirilerek devam edilmesi yönünde olmuştur. Kaldı ki 1945 sonrası SSCB’nin Türkiye’den toprak talep etmesi durumu Batı ile kurulan yakın ilişkilerin devam etmesinin ne kadar elzem olduğu görüşünün haklılığını ortaya çıkarmıştır. CHP Milletvekili Nihat Erim 1 Ocak 1963’te Meclis kürsüsünden yapmış olduğu konuşmada bu konunun ehemmiyetine vurgu yaparak Türkiye’nin artık Batılı müttefikleri ile olan ilişkilerinin kalıcı olması gerekliliğini söylemiştir (BCA 030_01_00_00_50_299_3, s. 1). İçerde Batı’ya olan güven sarsılmış olsa da, Türkiye’nin askeri ve ekonomik bakımdan henüz toparlanamamış olması keskin bir dış politika değişikliği yapılmasını engellemiştir. Fakat ileride yaşanacak olaylarda bu durum Türk tarafına farklı bir açıdan bakma yetkinliği de kazandırmıştır (Çelik, 2020:417).

4.1.2.ABD’nin Finansal Destekleri

1960 yıllara gelindiğinde Türkiye ekonomik bağımsızlığını halen kazanamamış batıdan alınan borçlar ve ABD’den gelen yardımlarla ekonomi çarkını döndürme çabasında olan bir ülke konumundaydı. 27 Mayıs darbesi sonrası yönetime el koyan ordu ve akabinde yönetimi devralan seçim hükümeti de ağırlıkla ekonomi konusunda çözümler üretmeye çalışmıştır. Esasen yeni yönetimin batı eksenli bir dış politika izlemesinin sebebinin kuzeyde oluşan SSCB tehdidi olarak görülse de temelinde ekonomik beklentiler ve borçlar vardır (Sander, 2008:206). Daha önce ABD’den alınan borçlar 27 Mayıs sonrası yönetimin işini güçleştirmiştir. Bir taraftan ekonomik kalkınma planları hazırlamaya çalışan hükümet diğer taraftan önceki borçların ağır yükü altında hareket kabiliyeti geliştirmekte zor durumda kalmıştır. Darbe yönetiminin borçlar konusunda alacağı aksiyonu yakından takip eden ABD’ye, yönetim tarafından önceki borçların kabulü taahhüt edilmiş aynı zamanda kalkınma için ABD yardımlarının devam etmesi talep edilmiştir. ABD tarafı yönetimin bu tavrı ve Türkiye’nin iyi niyeti karşısında yardımların devam edeceğini bildirerek 400 milyon dolar kredi açmıştır (Cumhuriyet, 31.8. 1962:5). Ancak ABD’de daha önceki yıllardan daha az bir yardım göndermiştir.

ABD sadece yardımlar konusunda değil ticari konularda da kendi menfaatleri söz konusu olduğunda tek başına karar almaktan geri durmamıştır. 1962’de Küba krizi esnasında Rusya’dan Küba’ya buğday ticareti yapan Cerrahoğullarına ait iki yük gemisi ABD donanması tarafından girişi engellenmiş ve ticaretin devam etmesi durumunda ABD Limanlarının Türk ticaret gemilerine kapatılacağı bildirilmiştir (Cumhuriyet, 31 Ekim 1962:1). Türkiye’de hükümet kanadı müttefiklik ilişkilerine zarar gelmemesi adına bu konuda sessiz kalmış olsa da kamuoyunda büyük bir rahatsızlık oluşturmuştur. Akabinde yaşanan Krom meselesi ABD ile Türkiye arasında ki müttefiklik ilişkilerin sorgulanırlığını daha da artırmıştır. SSCB’nin 1963 yılında Krom fiyatlarını aniden düşürmesi ABD’de bulunan krom işletmecilerinin yönünü SSCB’ye çevirmiştir (Sander, 1979:208). Türkiye bu duruma karşılık dost ve müttefik ülkelerin Türkiye’den Krom alımı yapmaya devam etmesini talep etmiş ancak düşük fiyat karşısında rekabet şansı bulamayan Türkiye tercih edilmemiştir (Bozkurt, 2017:228). Bu durum daha önceki yük gemilerinin geri çevrilmesi konusunu akıllara getirmiş ABD’nin tutumu basında da eleştirilmeye başlanmıştır: “*Serbest ekonomi sisteminde bir insanın iyi kalite, ucuz fiyat peşinde koşmaya yerden göğe kadar hakkı vardır. Ama her meseleyi tamamen ticari ve iktisadi açılardan değerlendirmek hatalıdır. Meselâ Karaib Denizi’ndeki son buhran patlak verince Amerika, Türk şileplerinin Küba’ya ‘Demir Perde’ gerisinden yük taşınamalarını istemiştir. Türk armatörleri, Rusların iki misli navlun teklif etmelerine rağmen sırf müttefiklerimizin menfaatlerine zarar vermekten kaçınmak düşüncesiyle Washington’un talebine uymuştu. Aynı zihniyeti ve titizliği Batılı dostlarımızdan beklemek hakkımızdır...*” (Cumhuriyet, 12 Mayıs 1963:5). ABD’nin, Krom ihtiyacını Türkiye’den karşılamaya devam etmesi için yapılan görüşmelerden net bir sonuç alınamamış, bu durum Türk ekonomisini derinden etkilemiştir (Cumhuriyet, 11 Mayıs 1963:5).

Tüm bu yaşanan gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda ABD’nin kendi çıkarları söz konusu olduğunda müttefiklik ilişkilerini bir kenara bırakarak, müttefiki zarar görecektir olsa da menfaatleri doğrultusunda adım atmaktan geri kalmayacağı anlaşılmıştır. Hal böyle olunca Türkiye dış politikasında şartsız bir bağlılıktan ziyade yeni arayışlar içerisine girmenin kaçınılmaz olduğunu görmüştür (Çelik, 2020:420).

4.1.3.Kıbrıs Sorunu

Türkiye’nin tam anlamıyla Ortadoğu Politikasının gelişimi ve değişimi 1960’ların ortalarına doğru olmuştur. Bu gelişim ve değişimin başlamasına Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler sebep olmuştur (Erol, 2008:644). Bilindiği üzere 1878 Osmanlı-Rus Savaşında, Rusların İstanbul’a kadar gelmesi ile taraflar arasında Ayastefenos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma Osmanlı açısından ağır maddeler içermektedir. Bu maddeler aynı zamanda İngiltere’nin Akdeniz’de kurmuş olduğu ticaret yollarının da tehlikeye girmesine sebep olmuştur. İngiltere’nin Hindistan’a uzanan ticaret yolları arasında Kıbrıs ve Süveys Kanalı stratejik bakımdan önemli bir alanlar olmuştur (Uçarol, 1998:31-337). Antlaşmadan haberdar olan İngiltere’nin başını çektiği batılı devletler her iki Ülkeye de nota vermiştir. Bu notanın asıl sebebi Antlaşmanın Osmanlı Devletine ağır şartlar yüklemesinden ziyade, Batılı Devletlerin Akdeniz’deki ticaret yollarının tehlikeye düşmesi anlamına geliyordu, bundan ötürü taraf ülkeler Berlin’e çağırılarak diğer Ülkelerinde gözlemciliğinde burada Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Berlin Antlaşması ile Kıbrıs’ın yönetimi İngiltere’ye bırakıldı. Rusların Akdeniz’e inmesi tehlikesine karşı Kıbrıs’ta bir İngiliz Üssü’nün gerekliliğini Osmanlıya kabul ettiren İngiltere, Adanın yönetimini tamamen eline almıştır. Bu antlaşma ile Ruslar işgal ettiği yerler olan Kars, Ardahan ve Batum’dan çekildiği takdirde İngiltere’de Kıbrıs’tan geri çekilecekti. 1918 Brest-Litowsk Antlaşması ile Rusya 1878’de Osmanlı’dan aldığı yerleri geri Osmanlı Devletine iade etmiştir. 1878 yılında imzalanan antlaşmaya göre İngiltere’nin de Kıbrıs’tan çekilmesi talep edilmiştir. Fakat İngiltere 1914’te başlayan 1.Dünya Savaşında Osmanlı’nın karşı blokta yer aldığını öne sürerek Kıbrıs’ı ilhak ettiğini bildirmiştir. Lozan’da Kıbrıs’ın durumu tekrar görüşülerek yönetimin İngiltere’de kalması kabul edilmiştir. Bu süreçten 1960’a kadar Kıbrıs İngiltere yönetiminde kalmıştır (Vatansever, 2010:1495).

1950’li yılların başından itibaren Kıbrıs’ın genel durumunun çözümü ile ilgili yapılan çalışmalarda da sonuç alınamayınca konuya ABD müdahil olmuştur. ABD’nin ortaya attığı iki toplumlu Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti fikri Londra ve Zürich Anlaşmalarında kabul edilmiştir. Buna göre nüfusun %70’ini oluşturan Rumlardan Cumhurbaşkanı, nüfusun %30’unu oluşturan Türklerden ise Cumhurbaşkanı yardımcısı seçilmesi kararı alınmıştır (KKTC E.D.,14.12.2020, www.pio.mfa.gov.ct.tr). Fakat 1963 yılına gelindiğinde Rumların Adadaki Türklere karşı çıkardıkları şiddet olayları Kıbrıs Buhranını ortaya çıkarmıştır. Kıbrıs’ta aşırı Rum milliyetçilerinin kurmuş olduğu yeraltı örgütü EOKA tarihe ‘‘Kanlı Noel’’ olarak geçen saldırılara başlamış ve 103 Türk köyü bu saldırılara maruz kalarak 363 Türk yaşamını yitirmiştir (Işık, 2018:1). Saldırıların şiddetlenmesi ile Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, ABD Başkanı Johnson’a bir mektup göndererek adadaki şiddet eylemlerinin durdurulması konusunda ABD’nin inisiyatif almasını ve Rum tarafını dizginlenmesini istemiştir. Başbakan İnönü ise saldırılara karşı Türkiye’nin ciddiyetini tüm dünya kamuoyuna göstermek amaçlı Hava Kuvvetlerine talimat vererek ada üzerinde alçak uçuşlar yaptırmıştır. Kıbrıs’ta patlak veren olaylar devam ederken ABD Başkanı Lyndon B. Johnson Başbakan İnönü’ye gönderdiği mektupta, Türkiye’nin Batıyla olan ittifakından ve bu ittifaka bağlılığından söz ederek, kendilerinin de bu minvalde hareket edip, Türkiye yararına çalışacaklarını ifade etmiştir (Milletler Arası Münasebetler Türk Yıllığı, 1966:139-141). Fakat mektup Türk makamlarına ulaştığı tarihte kullanılan dil ve üslup nedeniyle kamuoyu ile paylaşılmamış ancak 2,5 yıl sonra Hürriyet Gazetesi tarafından yayınlanmıştır. Yayınlandıktan sonra kamuoyunda büyük bir infiale sebep olan mektubun tam metni şu şekildedir:

‘‘Sayın Başbakan,

Türkiye Hükümetinin, Kıbrıs'ın bir kısmının askeri kuvvetle işgal etmek üzere müdahalede bulunmaya karar vermeyi tasarladığı hakkında Büyükelçi Hare vasıtasıyla sizden ve Dışışleri Bakanınızdan aldığım haber beni ciddi surette endişeye sevk etmektedir. En dostane ve açık şekilde belirtmek isterim ki geniş çapta neticeler tevhit edebilecek böyle bir hareketin Türkiye tarafından takip edilmesini, Hükümetinizin bizimle evvelden tam bir istişarede bulunmak hususundaki taahhüdü ile kabili telif addetmiyorum. Büyükelçi Hare, görüşlerimi öğrenmek üzere birkaç saat tehir etmiş olduğunuzu bana bildirdi.

Yıllar boyu Türkiye'yi en sağlam şekilde desteklediğini ispat etmiş olan Amerika gibi bir müttefikin, bu şekilde neticeleri olan tek taraflı bir kararla karşı karşıya bırakılmasının, Hükümetiniz bakımından doğru olduğuna hakikaten inanıp inanmadığınızı sizden sorarım. Binaenaleyh, böyle bir harekete tevessül etmeden önce Birleşik Amerika Devletleri ile tam istişarede bulunmak mesuliyetini kabul etmenizi hassaten rica etmek mecburiyetindeyim.

1960 tarihli Garanti Antlaşması ahkâmı gereğince böyle bir müdahalenin caiz olduğu kanaatinde bulunduğunuz intibaındayım. Bununla beraber Türkiye'nin mutasavver müdahalesinin, Garanti Antlaşması tarafından sarahaten men edilen bir hal sureti olan takvimi gerçekleştirme gayesine matuf olacağı yolundaki anlayışımıza dikkatinizi çekmek zorundayım. Ayrıca, söz konusu Antlaşma teminatçı Devletler arasında istişareyi gerektirmektedir.. Birleşik Amerika bu durumda, tek taraflı harekete geçine hakkının henüz kabili telif olmadığı kanaatindedir. Diğer taraftan, Bay Başbakan, NATO vecibelerine de dikkat nazarınızı celp etmek mecburiyetindeyim. Kıbrıs'a vaki bir Türk müdahalesinin Türk-Yunan kuvvetleri arasında askeri bir çatışmaya münce olacağı hususunda zihninizde en ufak bir tereddüt olmamalıdır. Dışışleri Bakanı Rusk, Lahey'de yapılan son NATO Bakanlar Konseyi toplantısında, Türkiye ile Yunanistan arasında bir harbin "kelimenin tam manasıyla düşünülemez" olarak telakki edilmesi gerektiğini beyan etmişti. NATO'ya iltihak esası icabı olarak, NATO memleketlerinin birbirleriyle harp etmeyeceklerini kabul etmek demektir. Almanya ve Fransa NATO'da müttefik olmakla yüzyıllık husumet ve düşmanlıklarını gömmüşlerdir; aynı şeyin Yunanistan ve Türkiye'den de beklenmesi gerekir. Ayrıca, Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askeri bir müdahale Sovyetler Birliği'nin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin tam rıza ve muvafakatleri olmadan Türkiye'nin girişeceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye'yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim.

Diğer taraftan Bay Başbakan, bir Birleşmiş Milletler üyesi olarak Türkiye'nin vecibeleri dolayısıyla da endişe duymaktayım. Birleşmiş Milletler Ada'da sulhu korumak için kuvvet temin etmiştir. Bu kuvvetlerin vazifesi zor olmuştur, fakat geçen son birkaç hafta zarfında, Ada'daki şiddet hareketlerinin azaltılmasına tedrici bir şekilde muvaffak olmuşlardır. Birleşmiş Milletler Arabulucusu henüz işini bitirmemiştir.. Hiç şüphem yok ki, Birleşmiş Milletler üyelerinin çoğunluğu, Birleşmiş Milletler gayretlerini baltalayacak olan ve bu zor meseleye Birleşmiş Milletler tarafından makbul ve barışçı bir hal tarzı bulunmasına yardım edebilecek herhangi bir ümidi yıkacak olan Türkiye'nin tek taraflı hareketine en sert şekilde tepki gösterecektir.

Aynı zamanda, Bay Başkan, askeri yardım sahasında Türkiye ve Birleşik Devletler arasında mevcut iki taraflı Anlaşma'ya dikkatinizi çekmek isterim. Türkiye

ile aramızda mevcut Temmuz 1947 Anlaşmasının 4'üncü maddesi mucibince, askeri yardımın verilmiş maksatlarından gayri gayelerde kullanılması için Hükümetinizin, Birleşik Devletlerin muvafakatini alması icap etmektedir. Hükümetiniz, bu şartı tamamen anlamış bulunduğunu muhtelif vesilelerle Birleşik Devletlere bildirmiştir. Mevcut şartlar tahtında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askeri malzemenin kullanılmasına Birleşik devletlerin muvafakat etmeyeceğini samimiyetimle ifade etmek isterim.

Mutasavver Türk hareketinin fiili neticelerine gelince, böyle bir hareketin Kıbrıs adası üzerinde on binlerce Kıbrıslı Türk'ün katledilmesine yol açabileceği keyfiyetine en dostane bir şekilde dikkatinizi çekmek mecburiyetini hissediyorum. Tarafınızdan böyle bir harekete tevessül edilmesi, infiali mucip olacak ve girişeceğiniz askeri hareketin himaye etmeye çalıştığınız kimselerin pek çoğunun imhasını önlemeye yeter derecede müessir olması imkânsız olacaktır. Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin mevcudiyeti böyle bir faciayı önleyemez.

Sözlerimi pek fazla sert bulabilir ve bizim Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin ilgisine karşı bigane olduğumuzu düşünebilirsiniz. Durumun böyle olmadığını size temin ederim. Gerek alenen gerek hususi olarak, Kıbrıs Türklerinin emniyetini sağlamakta ve Kıbrıs meselesinin nihai hal tarzının konuyla doğrudan doğruya ilgili tarafların rızasına dayanması hususu üzerinde ısrar etmekte gayret gösterdik. Amerika Birleşik Devletleri'nin sizin lehinize yeter derecede faaliyet sarf etmediği hissini taşımanız mümkündür.

Fakat herhalde bilirsiniz ki politikamız Atina'da en sert şekilde infiale yol açmış (bizim aleyhimize orada nümayişler yapılmış) ve Amerika Birleşik Devletleri ile Başpiskopos Makarios arasında esaslı bir uzaklaşma husule getirilmiştir. Daha birkaç hafta önce yaptığımız görüşme sırasında Dışişleri Bakanınıza da söylediğim gibi, Türkiye ile olan münasebetlerimize çok büyük değer veriyoruz. Sizi kendisiyle temel ortak menfaatlerimiz olan büyük bir müttefik telakki etmişizdir. Sizin güvenlik ve refahınız Amerika halkı için ciddi bir alaka mevzuu olagelmiş ve bu alakamız en pratik şekillerde ifadesini bulmuştur. Biz ve Siz, komünist dünyasının ihtiraslarına karşı koymak üzere birlikte dövüştük. Bu tesanüt bizim için büyük bir mana ifade etmektedir. Hükümetiniz ve halkınız için de aynı derecede bir mana taşıdığını ümit ederim. Kıbrıs'la ilgili olarak Türk cemaatini tehlikeye maruz bırakacak herhangi bir hal tarzını desteklemeyi düşünmüyoruz. Nihai çözüm yolu bulmaya muvaffak olamadık, zira bunun dünyadaki en girift meselelerden biri olduğu aşikârdır. Fakat Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin menfaatleri konusunda ciddi şekilde alakadar olduğumuz ve alakadar kalacağımız hususunda sizi temin etmek isterim.

Nihayet Bay Başbakan, en ciddi meseleyi, harp mı, sulh mu meselesini vazetmiş bulunuyorsunuz. Bu meseleler Türkiye ve Birleşik Devletler arasındaki iki taraflı münasebetlerin çok ötesinde giden meselelerdir. Bunlar, sadece Türkiye ve Yunanistan arasında bir harbi muhakkak olarak tevhit etmekle kalmayacak, fakat Kıbrıs'a tek taraflı bir müdahalenin doğuracağı, önceden kestirilemeyen neticeler sebebiyle, daha geniş çapta muhasemata yol açabilecektir. Sizin Türkiye Hükümeti'nin Başbakanı olarak mesuliyetiniz var, benim de Birleşik Amerika Başkanı olarak mesuliyetim mevcuttur. Bu sebeple, en dostane şekilde size şunu bildirmek isterim ki, bizimle yeniden ve en geniş ölçüde istişare etmeksizin böyle bir harekete tevessül etmeyeceğinize dair bana teminat vermediğiniz takdirde, meselenin gizli utulması hususunda Büyükelçi Hare'e vaki talebinizi kabul etmeyecek ve NATO Konseyi ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin acilen toplantıya çağrılmasını istemek mecburiyetinde kalacağım.

Bu mesele hakkında sizinle şahsen görüşebilmemizin mümkün olmasını isterdim. Mateessüf, mevcut Anayasa hükümlerimizin icabı dolayısıyla, Birleşik Amerika'dan ayırlanamaktayım.

Teferruatlı müzakereler için siz buraya gelebilerseniz, bunu memnuniyetle karşılarım. Genel barış ve Kıbrıs meselesinin aklıselimle ve sulh yoluyla halli hususunda sizinle benim çok ağır mesuliyet taşımakta olduğumuzu hissediyorum. Bu itibarla aramızda en geniş ve en samimi istişarelerde bulununcaya kadar sizin ve meslektaşlarınızın tasarladığınız kararı geri bırakmanızı rica ederim.

Saygılarımla

Lyndon B. Johnson” (Hürriyet, 13 Ocak 1966)

Johnson Mektubu sonrası Başbakan İnönü Amerika’ya giderek Başkan Johnson ile görüşmüştür. Görüşmeden sonra Kıbrıs’a düzenlenecek askeri çıkarma iptal edilerek çözümün masada bulunması fikri karara bağlanmıştır. Bu kararda yine kamuoyunda tepki ile karşılanmıştır. Johnson Mektubu ile ABD’nin Türkiye’ye karşı tutumu net olarak anlaşılmış ve Türkiye’deki siyasetçiler, politikacılar ve söz sahibi olan diğer bütün kesimler artık çok yönlü bir dış politika izlenmesinin gerekliliğini açıkça tartışmaya başlamışlardır (İlyas, 2015:168).

Adada Türklere yapılan saldırıların şiddetlenmesi ile Londra da Yunanistan tarafının da olduğu bir konferans düzenlenerek çözüm arayışına girilmiştir. Yunanistan’ın bağımsız Merkeze bağlı bir devlet talebine karşılık Türkiye’nin sınırları belirlenmiş iki devlet önerisi sonucu anlaşma sağlanamamıştır (Hasgüler, 2018:106). Johnson Mektubu Sonrası yapılan Başbakan İnönü’nün ABD ziyareti ve akabinde düzenlenen Londra Konferansında barış ortamının sağlanamaması ve Rum milliyetçilerinin saldırılarına devam etmesi sonucu, İnönü’nün Times’a verdiği beyanatta, *‘müttefikler tutumlarını değiştirmedeği takdirde batı ittifakları yıkılacaktır. Bu şartlarda yeni bir dünya kurulur ve Türkiye’de bu yeni dünyada kendisine yer bulacaktır.’* (Cumhuriyet, 17 Nisan 1964:7). Bu söylemler Türkiye’nin özellikle ikinci dünya savaşından sonra ortaya çıkan Sovyet tehlikesiyle batı ile koşulsuz yakınlığının yerini artık dış politikada yeni bir yol haritası üzerinde çalışmaya başladığının göstergesi olmuştur. Şüphesiz ABD’nin bu tutumu ortaya koymasında yaklaşan başkanlık seçimleri ve NATO müttefiki olan Yunanistan’ın Rumları desteklemesi de etkili olmuştur. Amerika’da yaklaşan başkanlık seçimlerinde, ülkede yaşayan Rumların tepkisini almak istemeyen Başkan Johnson Kıbrıs meselesine mesafeli durarak aslında Rumları desteklemiştir (Gönlübol, 1974:356).

4.2. 1967 Arap İsrail Savaşı

4.2.1. Savaşa Giden Süreç

2.Dünya Savaşı Sonrası Filistin topraklarında kurulan İsrail Devleti Arap komşuları ve Müslüman topluluklar tarafından tepkiyle karşılanmış, Filistin halkı 1948 yılını “Nakba” yılı olarak ilan etmiştir. 1956 Süveyş Kanalı sorunu sonrası 1962 yılına dek İsrail ile Araplar arasında gerginlikler devam etse de bunlar büyük çaplı bir çatışmaya dönüşmemiştir (BBC, 06.06. 2017, www.bbc.com). Fakat 1962 yılına gelindiğinde Filistin Kurtuluş Örgütü ve El Fetih’in gün yüzüne çıkması ve Cezayir’in Fransızlardan bağımsızlık talep etmesi sonucu çatışmalarda şiddetlenmeye başlamıştır. Aynı zamanda Suriye tarafından İsrail karargahlarına yapılan saldırılarda gerginliğin şiddetini artırmaya yetmiştir. İki tarafta birbirlerini Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine şikayet etmiş ve konuya Güvenlik Konseyi müdahil olmuştur. Tarafların

şikayetleri üzerine konu Güvenlik Konseyi tarafından 28 Mart 1962’de masaya yatırılmış ve çıkan kararda iki tarafta kınanarak daha önce yapılan antlaşmalara uyarak gerginliğin bitirilmesi istenmişse de çatışmalar devam etmiştir (Yılmaz, 2004:147).

İsrail ile Araplar arasında tek sorun sınır anlaşmazlıkları olmamış, İsrail’in 1964 yılında başlattığı “Milli Su Projesi” de Araplar tarafından büyük bir tepkiye neden olmuştur. 1951 yılından beri devam eden su anlaşmazlıkları 1964 yılına gelindiğinde büyük sorun haline gelmiştir. İsrail’in Şeria Nehrinden su taşıması projesine Araplar karşı gelerek ABD Başkanı Eisenhower’dan arabulucu olması talep edilmiştir. Başkan Eisenhower bölgeye temsilci sıfatıyla Eric Johnson’u görevlendirmiş ve tarafların talepleri doğrultusunda orta yolun bulunması için çalışma yapmasını istemiştir. Lakin Johnson’un yaptığı çalışmayı da taraflar kabul etmemiştir. İsrail Litani nehrinden de su taşınmasını talep ederken Araplar İsrail’in Şeria’dan su almasının engellenmesini istemişlerdir. Görüşmeler olumsuz sonuçlanınca Johnson su sorunun tarafsız bir heyetin vereceği karar doğrultusunda çözülmesi teklifini sunmuş ve taraflar bu teklifi kabul etmiştir. Heyet yaptığı çalışma sonucu Şeria Nehri sularını taraflar arasında paylaşmış fakat yine bu paylaşım onaylanmadığı için sorun çözüme kavuşmamıştır. Araplar ile İsrail arasında patlak veren 1967 savaşında su sorunu önemli sebeplerden bir tanesi olmuştur (Sınmaz, 2017:12).

Şüphesiz Savaş’ın temel sebebi Suriye ile İsrail arasında bitmek bilmeyen çatışmalar olmuştur. Suriye’de yönetimde bulunan Baas Partisi içerisindeki solcu grubun 1966 Şubatında darbe ile yönetimi ele geçirmesi sonucu El Fetih Örgütü ve Filistinli sığınmacıları kullanarak İsrail üzerine saldırılara devam etmiştir. Saldırıları karşısında İsrail BMGK’ya müracaat etse de SSCB’nin Araplara arka çıkmasından dolayı bir sonuç elde edememişlerdir (Torun, 2011:7).

1956 savaşından yenilgiyle ayrılan Araplar, İsrail ile yeni bir savaş konusunda istekli değillerdi. Araplar arasında lider konumunda olan BAC (Birleşik Arap Cumhuriyeti) Devlet Başkanı Nasır 1956 savaşından aldığı ders ile uygun zemin ve yeterli bir güce sahip olmadan İsrail ile çıkacak olası bir çatışmada savaşı kaybetme olasılığının yüksek olduğunun farkındalığından savaş düşüncesi içerisinde değildi lakin gerek SSCB ile yapılan görüşmeler gerekse Uluslararası siyasal atmosfer Nasır’ın savaş ihtimaline karşıda mevcut durumlarının 1956 savaşından daha iyi olduğu kanaatini güçlendirmiştir. SSCB ile bahse konu görüşme 1967 Mart ayında BAC lideri Nasır ve SSCB Yetkilisi Gromiko arasında gizli olarak gerçekleştirilmiş ve sonrasında bu görüşmelerden haberdar olan İsrail tarafı daha da rahatsız olmuştur (Kürkçüoğlu, 1972:142).

Tarih 7 Nisan 1967’yi gösterdiğinde adeta yaklaşmakta olan Arap İsrail savaşının tatbiki niteliğinde bir olay yaşanmıştır. Daha önce Araplar ile İsrail arasında çıkan çatışmalarda kara araçları ve ağır sayılan makinalı silahlar kullanılırken ilk defa bu çatışmada muhabere uçakları da operasyonlara dahil edilmiştir. Araplar tarafından kullanılan SSCB yapımı savaş uçakları İsrail Kuvvetleri tarafından düşürülmüş ve bu durum Arapların motivasyonunun kırılmasına sebebiyet vermiştir. En nihayetinde olayın birde SSCB tarafı vardı ki düşen uçakların Sovyet yapımı olması onlarında uluslararası kamuoyu nezdinde prestijlerini zedelemiştir. Bu durum karşısında agresif bir tutum sergilemeye başlayan SSCB, Suriye’ye olan silah sevkiyatını artırarak, Suriye’nin ağır silah sayısını çoğaltmıştır. Ayrıca Suriye üzerindeki hakimiyetini artıran Sovyetler İsrail’e karşıda Arapları kıışkırtmaktan geri durmamıştır (Armaoğlu, 2018:705). Bazı siyaset bilimcilere göre Sovyetlerin bu tutumu, İsrail’in yaptığı nükleer başlıklı füze çalışmalarından kaynaklandığı söylenmektedir.

1967 Arap İsrail Savaşına giden süreçte yaşanan en önemli gelişmelerden bir tanesi de BAC’ ın isteği üzerine Gazze şeridinde ve Mısır’da bulunan UNEF (United Nations Emergency Force) kuvvetlerinin çekilmesi olmuştur. UNEF Kuvvetlerinin çekilmesi ile Nasır Akabe körfezinin İsrail bayraklı gemilere kapatıldığını duyurdu. Bu durum karşısında İsrail harekete geçerek olası bir savaş durumuna karşı hazırlıklarına başladı (Arap-İsrail Harpleri, 1979:15-16). BAC Devlet Başkanı Nasır’ın İsrail’e karşı yaptığı bu son hamle yaklaşmakta olan savaşın ayak sesleri oldu. İsrail, UNEF Kuvvetlerinin kendilerine sorulmadan geri çekilmesini, güvenliklerini tehlikeye atmasından ve çıkacak olası bir savaştan dolayı zarar göreceklere dolayısıyla karşı çıkmışlardır (Olgun, 2007:2235). İsrail Tarafı BM Barış Gücü’nün geri çekilmesinin bölgedeki sükuneti bozacağına yorumlarken, Arap Milliyetçileri ise Barış Gücünün İsrail tarafının saldırılarından etkilenmemek adına geri çekildiğini savunmuştur (Arap Büyükelçilerinin Müşterek Tebliği, 1967:5).

İsrail saldırılarının artması üzerine Süleyman Demirel Hükümeti yayınladığı bildiride “Türk Hükümeti her zaman olduğu gibi bir kerede buhrana sebebiyet veren durumun mütalaasında Birleşmiş Milletler Yasası ile hak ve adalet prensiplerine dayanılması gerektiği inancındadır. Bu arada Hükümetimiz komşuları ile iyi dostluk münasebetleri çerçevesi içerisinde Türkiye ile Arap memleketleri arasında mevcut yakın ilişkileri de göz önünde bulundurmaktadır.” İfadeleriyle Arap birliklerini desteklediği anlaşılmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Bülteni, 1967:7).

4.2.2.1967 Arap-İsrail Savaşı

Mısır Radyosu “İsrail uçaklarının Gazze bölgesini bombalayarak savaşı başlattığını” duyururken, İsrailliler ise savaşı Mısır ordusunun başlattığını bildirmiştir. Milliyet Gazetesinden Mehmet Ali Birand’ın Londra Stratejik İlimler Akademisi verilerine dayanarak bildirdiği sayılara göre Ortadoğu’da hazır bulunan askeri unsurların güç dengesi şu şekildedir:

Tablo 2. Ortadoğu’da Hazır Bulunan Askeri Unsurlar (Milliyet, 06 Haziran 1967:1)

BAC	İsrail	Suriye
120.000 Silahlı Asker, 1000 Tank, 6 Destroyer, 12 Denizaltı Avcısı, 9 Denizaltı, 14 mayın Gemisi, 44 Torpido Botu, 10 Devriye Botu, 550 Uçak, 48 Helikopter, 100 Gündümlü Füze, 20 Uçaksavar füzesi	100.000 Silahlı Asker, 1000 Tank, 350 Savaş Uçağı, 2 Destroyer, 4 Denizaltı, 3 Çıkartma Gemisi, 16 Devriye Botu, 1 Uçaksavar Füzer Gemisi	60.000 Silahlı Asker, 600 Tank, 130 savaş Uçağı, 4 Gündümlü Füze Taşıyan Savaş Gemisi, 2 Destroyer, 4 Hücumbut
Ürdün	Irak	S.Arabistan
50.000 Silahlı Asker, 200 Tank, 50 savaş Uçağı	82.000 silahlı Asker, 400 Tank, 200 Savaş Uçağı	200.000 Silahlı Asker, 500 Tank, 78 Savaş Uçağı, 3 Destroyer, 10 Devriye Botu
Amerika	İngiltere	Rusya
2.500 Silahlı Asker, 3 Uçak Gemisi, 2 Destoyer, 45 Mayın Gemisi, 200 Uçak, 3 Denizaltı	2 Uçak Gemisi, 11 Mayın ve Refakat Gemisi, 2 Nükleer Denizaltı	2 Destroyer, 10 Refakat Gemisi, 2 Nakliye Gemisi, 2 Denizaltı, 1 Nükleer Denizaltı, 2 Mayın Gemisi, 1 Gündümlü Füze Taşıyıcısı

İsrail Ordusu, 05 Haziran sabahı beklenmedik bir şekilde hava hareketına başlamıştır. Odak Operasyonu adını verdikleri saldırıda İsrail Ordusunun amacı Arap Hava kuvvetlerini yerde iken imha edip etkisiz hale getirmektir ve saldırı amaçlanan doğrultuda da hedefine ulaşmıştır (Torun, 2011:114).

Sahadan ilk gelen bilgilere göre İsrail Ordusu’nun sürpriz hareketi Arap Kuvvetlerinin büyük bir kayıp vermesine sebep olmuştur. İsrail ilk hedef olarak Mısır Hava Kuvvetlerinin yerdeki uçaklarını seçmiştir. Hazırlıksız yakalanan Mısır Ordusu ilk etapta bu saldırı karşısında neye uğradığını şaşmıştır. O kadarki Mısırlı Subaylar sabahın ilk saatinde üs yerinde toplantı halinde iken saldırının başlaması karşısında İsrail’i hiç akıl edemeyerek ordu içinden bir grubun darbe yaptığı fikrine kapılmışlardır (BBC, 06.06.2017, www.bbc.com). İsrail eş zamanlı olarak Suriye ve Ürdün Hava Üslerini de vurarak Arap Birliğine büyük zayıat verdirmişlerdir. Savaşta ilk Günün bilançosu 416’sı Arap Kuvvetlerine ve 26’sı İsrail’e ait olmak üzere 442 Uçak imha edilmiştir. Bu sayılardan da anlaşılacağı üzere fazlaca kayıp veren Araplar hava üstünlüğünü kaybetmişlerdir (Torun, 2011:115).

Savaş 10 Hazirana kadar devam etmiş, İsrail’in hava saldırıları sonucu, hava kuvvetlerini kaybeden Araplar kara hareketinde da bir başarı gösterememişlerdir. İsrail’in 3 evreli kara hareketi karşısında Mısırın Sina’daki ordusu etkisiz kalmış ve İsrail’in ateşkes teklifini kabul etmiştir (Erendil, 1992:52).

Savaş sonunda İsrail Batı Şeria, Gazze Şeridi ve Kudüs’ün Doğusunda hakimiyeti ele alarak Filistin’in tamamını ele geçirmiştir. Aynı zamanda Suriye’deki Golan Tepeleri ve Sina Çölünü de etki alanına dahil eden İsrail, topraklarını 3 katı genişleterek savaştan zaferle ayrılmıştır (Best, Jussi..., 2012:471).

Ateşkesin sağlanmasından yaklaşık 6 ay sonra İngiltere, İsrail ve Araplar arasında kalıcı bir barışın sağlanması için konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne taşımıştır. 22 Kasım tarihli ve 242 sayılı BMGK kararlarına göre:

1. İsrail Ordusunun;
 - I.Çatışmada işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi
 - II.Hak iddialarından ve çatışmaya sebebiyet verecek davranışlardan vazgeçmesi
 - III.Bölgedeki her Ülkenin egemenliği, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına ve tehdit şiddet hareketlerinden uzak şekilde, tanınan sınırları içinde güvenle yaşama hakkına saygı duyulması ve bunların kabul edilmesi;
2. Ve;
 - a. Bölgedeki Uluslararası sularda denizciliğin serbestliğinin garanti altına alınması,
 - b. Mülteci sorununa adil bir çözüm getirilmesi,
 - c. Ordudan temiz bölgelerin tesis edilmesi, gibi önlemler ile bölgedeki her ülkenin bölgesel bağımsızlığının garanti altına alınmasının gereksinimini onaylar.
3. Genel Sekreterin bu kararın uygun, barışçı ve kabul edilmiş bir çözümün Ortadoğu’ya yerleştirilmesi ile ilgili devletlerle gerekli temasları yapmak üzere özel bit temsilci tayin edilmesi.
4. Genel Sekreterin bu konuda Güvenlik Konseyine rapor vermesi (18.02.2021, www.davamizkudus.org).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda alınan bu kararlar 22 Kasım 1967’de oy çokluğu ile kabul edilmiştir. Karar’a karşı çıkan Suriye bu kararı tanımayacağını açıklamış Mısır Devlet Başkanı Nasır ise İsrail’in işgal ettiği topraklardan biran önce çekilmesi gerektiğini ifade ederek şunları söylemiştir;

“Size söylüyorum ki, eğer bir askeri hareket zamanı gelecek olursa, bu sefer savunmada olmayacağız, düşmanın işgal ettiği toprakları geri almak için saldıracağız. Bu bizim meşru hakkımızdır. Yeni bir yenilgiyi kabul etmeyeceğiz.” (Kessings, 1967-1968:22474). Şüphesiz Altı Gün Savaşları Araplar ile İsrail’in kuruluşundan bu süre zarfına kadar olan savaşlardan farklı olarak İsrail’in daha çok toprak kazanmasına mesul olmuştur. İsrail 1967 savaşında dört kat daha fazla toprak elde ederek Araplara karşı büyük bir zafer kazanmıştır (Taşkın, 2004:20).

4.3. Savaş Sürecinde Türkiye’nin İzlediği Politika

1967 Arap-İsrail Savaşı şüphesiz bir anda ortaya çıkan bir çatışma olmamıştır. Savaş öncesi bölgede yaşanan gerginlikler adeta savaş ortamına uygun zemini hazırlamıştır. Önce Suriye İsrail, sonrasında Mısır ile İsrail arasında yaşanan gerginlikler tüm dünya kamuoyunun ilgisini bölgeye çekmiştir. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın, ABD Başkanı Johnson’un daveti üzerine, ABD’ye yaptığı ziyarette de Ortadoğu’daki gerginlik konusunda Türkiye’nin tutumu sık sık kendisine sorulmuştur. 10 Nisan 1967’de Chicago Eyaleti ziyareti esnasında düzenlenen basın toplantısında Cumhurbaşkanı Sunay’a yöneltilen Suriye-İsrail çarpışması hakkındaki düşünceleri sorusu üzerine;” *Türkiye, bölgesinde barış ve istikrarın devamına büyük önem atfetmektedir. Bu sebeptendir ki barışı tehdit altında bırakacak hadiseleri endişe ile karşılamaktayız.*” Cevabını vermiştir (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1967:67).

6 gün Savaşlarının fitilini ateşleyen, İsrail’in sürpriz saldırısı sonrası Türkiye’den ilk açıklama Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’den gelmiştir.

Bakan Çağlayangil; “*Bugünkü cari tatbikat Türkiye’deki NATO üslerinin kullanılmasında herhangi bir emrivakiyle karşılaşmamıza müsaide etmeyeceklerini Türkiye’de bulunan üslerin Araplara karşı kullanılmasına müsaade etmeyeceklerini açıkça dile getirmiştir. Bu ifadelerle hükümetin savaşa karşı tutumunu net bir şekilde ortaya koyan Çağlayangil, Türkiye’nin olası bir tehlikeye karşısında tedbir alıp almayacağı sorusu üzerine “Türkiye’ye bir tecavüzümü var?” diyerek, böyle bir hazırlığın bulunmadığını ifade etmiştir (Milliyet, 06 Haziran 1967).*

05 Haziran günü Bakanlar Kurulu toplantısı sonrası gazetecilerin sorularını yanıtlayan Başbakan Süleyman Demirel, Hükümetin savaşa karşı bir tedbirin alıp almayacağı konusunda sorulan soruya “*Türkiye silahlı bir çatışmanın içinde olan bir memleket değil ki tedbir alınsın, ne tedbiri alınmasını istiyorsunuz. Şimdi bakın ben size söyleyeyim, devletin vecibelerinin nasıl tayin edildiği bellidir. Türkiye’nin de vecibelerinin ne olduğu, bütün Türk efkârı umumiyesince bilinmektedir. Herkes işine gücüne devam etsin. Ortadoğu bölgesinde daha önce başlamış olan ihtilaf bir silahlı çatışma haline gelmiştir. Ümit ederiz ki bu silahlı çatışma kısa zamanda bir barışa döner.*” Şeklinde cevap vererek ilk gün taraf belli etmeyen bir tavır sergilemiştir (Cumhuriyet, 06 Haziran 1967).

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ise yaptığı açıklamada “*Ortadoğu buhranına hal çaresi, İsrail ve Arapların sulh içinde yaşamaları nizamını bulmaktır. Bu nizamı bulmak için özellikle Amerika ile Rusya diğer devletlerin yardımlarını sağlayarak Araplar ile İsrail Arasını bir haklı yasama düzenine bağlamalıdır.*” İfadeleri ile mevcut savaş durumundaki ülkelere karşı herhangi bir taraf belli etmeden, Araplar ile İsrail arasındaki sorunun Türkiye’nin dışında dönemin güçlü devletleri ile diğer devletlerin nezaretinde çözülebileceğini belirtmiştir (Milliyet, 07 Haziran 1967).

Savaşın başlarında Suriye’de yayın yapan Şam merkezli Suriye radyosu geniş dalga yayına başlayarak Türk halkına seslenmiştir. Yayında Türk Halkından yardım isteyerek aynı din ve ortak kültürlerin varlığı vurgulanmış bu sebeple düşmana karşı Türk halkının Arapların yanında yer alarak hep birlikte bir savunma gerçekleştirmesi için çaba göstermiştir (Cumhuriyet, 07 Haziran 1967).

10 Haziran 1967 günü Dışişleri Bakanı Çağlayangil basına verdiği demeçte, tarafların Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin ateşkes kararına uymaları gerektiğini, ancak bu karara uymaları neticesinde bölgede huzur ve sükunetin sağlanacağını ifade etmiştir. Ek olarak tarafların toprak kazancı yapmak için kuvvet artırımına gitmemesi gerektiğinin de altını çizmiştir (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1967:19).

Savaşın sonucunun belli olmasıyla birlikte Türkiye, Türk Kızılay’ı vesilesi ile başta Suriye ve diğer Arap ülkelerine insani yardım malzemesi temininde bulunmuştur. Ağır kayıplar veren Araplar bu yardımlardan faydalandırılmıştır (Kürkçüoğlu, 1972:156).

4.4. Savaş Sonrası Türkiye’nin İzlediği Politika

1967 Arap İsrail Savaşı Arapların ağır yenilgisi ile sonuçlanmıştır. Türkiye uzun zamandır Araplarla olan münasebetini iyileştirmek için çaba göstermiştir. Türkiye Savaş öncesi ve savaş esnasında izlediği politika ile Arapların yanında cephede yer almasa da gerek Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda gerekse Batılı Devletlerin Türkiye üzerinde bulunan üslerinin savaşta İsrail’e destek çıkmasını engellemesi hadisesi Arap Devletlerini memnun etmiştir (Sırım, 2019:362). Türkiye Kıbrıs meselesi sonrası izlediği tek taraflı batı eksenli politikasına alternatif oluşturma mücadelesi verirken

bölgede Arap komşuları ile ilişkilerini geliştirmesi açısından 1967 Arap-İsrail savaşı bir dönüm noktası olmuştur. Savaş sonrası 22 Haziran Tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda düzenlenen oturumda savaş durumu değerlendirilirken Dışişleri Bakanı Çağlayangil yaptığı konuşmada Araplar ile olan yakın dostluk bağlarına vurgu yaparak askeri bir müdahale ile elde edilen bir toprak genişletme stratejisinin kabul edilemeyeceğini ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda alınan kararlar doğrultusunda İsrail’in savaş öncesindeki sınırlarına geri çekilmesi gerektiğini savunmuş ve Bakan Çağlayangil’in bu savunması Arap Devletleri tarafından takdir toplamıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu,2019:790). Nitekim savaş başlamadan önce Türkiye Dışişleri Bakanlığı nezdinde Arap Büyükelçileri merkezde toplayarak bölgede yaşanan gelişmeleri değerlendirme toplantısı düzenlemiş ve toplantı sonrası yapılan basın açıklamasında Ortadoğu’da çıkan gerginliğin yakından takip edildiği bildirilmiştir (Sırım, 2019:360).

Türkiye Altı Gün Savaşları sonrası Arapların yanında yer aldığını gösterse de İsrail ile de tamamen bağlarını koparmamıştır. Savaş süresinde İsrail’e karşı takınılan olumsuz tavrın devamında savaşın tek müsebbibi olarak İsrail’in gösterilmemesi gerektiğini savunarak tam anlamıyla bir denge politikası izlenilmeye çalışılmıştır (Altunışık, 1999:184). Öncesinde de belirtilen üzere Türkiye’nin tek taraflı ABD ve Batı eksenli politikadan sıyrılarak Araplara yakın bir politika izlemesi başta ABD olmak üzere diğer devletlerinde dikkatini üzerine çekmiştir. Nitekim Araplarla siyasi ve diplomatik ilişkileri bozulan ABD’nin Türkiye üzerinden ilişkilerini devam ettirme fikrine sıcak bakılmamıştır (Cumhuriyet, 10 Haziran 1967).

Türkiye’nin çok eksenli dış Politikası ileriki yıllarda da devam etmiştir. Arapların tepkisini çekecek her türlü oluşumun ciddiyetle karşısında duran Türkiye, İngiltere’nin 1971’de Süveyş Kanalı’ndan çekilmesiyle oluşacak boşluğa karşın, ABD’nin bölge devletleriyle bir pakt kurularak bu boşluğun doldurulacağını açıklaması üzerine Hükümet yetkilileri böyle bir pakttan Türkiye’nin haberinin olmadığını açıklayarak aslında oluşacak yeni pakta sıcak bakmadığını açıkça göstermiştir (Kürkçüoğlu, 1970:159).

5. 1973 ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

5.1.1973 Arap-İsrail Savaşı Öncesi Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Ortadoğu’da Yaşanan Gelişmeler

İkinci Dünya savaşı sonrası Türkiye SSCB tehlikesine karşı batı bloğunda yer alarak dış politikasını bu minvalde şekillendirmiştir. 1964 Johnson mektubuna kadar da Türkiye ABD ve Batı eksenli siyasetine tam bağımlı olarak devam etmiştir. Esasen Türkiye tarafı 1960’lı yılların başlarında patlak veren Kıbrıs Meselesi ve 1962 Küba Krizine kadar Dış Politikasında bir alternatif arayışı içerisinde olmamıştır (Şahin, Sarı, 2017:24). Öncelikle Kıbrıs Meselesinde, ABD’nin ve NATO müttefiki devletlerin Türkiye’ye karşı tavrı, dış politikadaki tek taraflı siyasetin sorgulanır hale gelmesini sağlamıştır. 1959 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında Zürih’te yapılan görüşmelerde Ada da ayrı ayrı bağımsız iki devlet kurulması yerine, Rumlardan ve Türklerden oluşan bağımsız ortak bir devletin kurulması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Devamında Ada halklarının Liderleri de Londra’da bir araya gelerek bağımsız ortak tek bir devlet kurma konusunda anlaşmıştır. Bu şekilde öncelikle halkların güvenliği ardından siyasal istikrarın oluşması İngiltere, Türkiye ve Yunanistan garantörlüğünde sağlanmıştır. Fakat yapılan onca görüşmeler ve varılan mutabakatlara rağmen Rum tarafı şiddet eylemlerine devam ederek anlaşmaları bir nevi hiçe saymış ve çözüm ortamı ortadan kalkarak yerini yine çatışma ortamına bırakmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 24.04.2021, www.mfa.gov.tr). Bunun neticesinde, Başkan Johnson Türkiye’ye bir mektup yazarak, Kıbrıs Meselesinde ABD’nin, Türkiye’ye verdiği silah ve mühimmatların Kıbrıs’ta kullanılmasının NATO müttefiki olan Yunanistan ile Türkiye’yi karşı karşıya getireceğinden ve bu gerginlikten NATO ilişkilerinin sarsılacağı düşüncesi ile böyle bir müdahaleye karşı olduğunu bildirmesi, Türkiye tarafında şaşkınlık yaratmıştır (Hürriyet, 13 Ocak 1966).

1962’de yaşanan Küba Krizi okyanus aşırı bir sorun olmasına mukabil SSCB ile sınırları olması hasebiyle Türkiye’yi de yakından ilgilendirmiştir. ABD tarafından NATO üyesi olması münasebetiyle Türkiye’ye konuşlandırılan Jüpiter Füzerleri Küba Krizinde, ABD ile SSCB arasında pazarlık konusu yapılmıştır. Füzerlerin Türkiye’ye konuşlanmasının başlıca nedeni esasen SSCB’ye karşı NATO’yu bölgede daha güçlü hale getirerek bölgede yaşanan Sovyet tehlikesini engellemektir (Hale, 2003:135-136). Fakat Küba Krizi’nin patlak vermesiyle Türkiye topraklarında konuşlu olan Jüpiter Füzerleri üzerinden Türkiye’ye danışılmadan ABD ile SSCB arasında gerçekleşen pazarlık görüşmeleri Türkiye’yi rahatsız etmiştir. ABD ile SSCB arasında yapılan müzakerelerin sonunda Jüpiter Füzerlerinin kaldırılması kararı, Türkiye açısından dış politikada menfaatler söz konusu olduğunda müttefik devletlerin danışmadan tek başına karar alabileceği gerçeğini gözler önüne sermiştir. Yaşanan bu hadiseler sonucunda Türkiye’de dış politikada tek taraflı batı yanlısı politika artık sorgulanır bir hale gelmiştir (Doğan, 2008:598).

Kıbrıs Meselesi ve Küba Krizi Türkiye’nin dış politikada alternatif yollar açmasının kaçınılmaz olduğu gerçeğini ortaya çıkaran başlıca olaylar olmuştur. 1967’de çıkan Altı Gün Savaşları, Türkiye’nin batı eksenindeki politikasının çeşitlendirilmesi açısından fırsat olarak görülmüştür. Daha önce ABD’nin uç karakolu olarak görülen Türkiye, bu görüntüden uzaklaşma adına komşularına ve Ortadoğu’daki Arap Devletlerine yakınlaşma stratejisini geliştirmiştir (Hale, 2003:152).

1969 Yılı Ağustos Ay’ında 1400 yıllık İslam Eseri olan Mescid-i Aksa Camii’nde yangın çıkmıştır. Çıkan yangında Camiinin bir kısmı kullanılamaz hale

gelirken büyük bir kısmı da zarar görmüştür. Aksa Camiinin yakılması hadisesinde Filistin de yaşayan Müslümanlar ve komşu Arap devletler olayın müsebbibi olarak İsrail’i sorumlu tutmuşlardır. Nitekim yangını söndürme çalışmaları esnasında yaşanan aksaklıklarda İsrail’in yangın olayının planlayıcısı olduğu yönündeki tezleri güçlendirmiştir (Dağ, 2018:11). Yangının söndürülmesinin ardından Filistinli Müslümanlar Kudüs’te İsrail’i protesto etmişlerdir. Protestoların şiddet eylemlerine dönüşmesi üzerine, İsrail Polis Teşkilatı bir bilgi notu yayınlarak yangını çıkaran kişinin Michael Dennis isimli Avustralyalı Hristiyan bir çiftlik çalışanı olduğunu açıklamıştır (Cumhuriyet, 23 Ağustos 1969).

Yangın sonrası Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Başbakanı Süleyman Demirel verdiği demeçte hadisenin aydınlatılması gerekliliği üzerine şu demeci vermiştir:

“Türk milleti, bütün dünyadaki Müslümanların duyduğu elem ve teessür hislerini paylaşmakta ve Hükümetimiz hadisenin sebeplerinin bir an önce öğrenilmesi üzerinde önemle durmaktadır.

Bu sebeplerin bütün dünya efkarını tatmin edecek esaslara dayanan bir tahkikat sonunda ortaya çıkması en büyük temennimizdir. Zira siyasi nitelikte sebeplerin tezahür etmesi olayın vehametini artıracak ve durumu ağırlaştıracaktır.

Türkiye, Mescid-i Aksa’nın yangın felaketi karşısında diğer dünya Müslüman memleketlerin yanında yer almaktadır.”

Mescid-i Aksa yangını Türkiye’nin de aralarında bulunduğu 25 ülkeyle birlikte Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi gündemine taşınmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1969:66). BMGK 9 Eylül tarihinde toplanarak konuyu gündemine almıştır. Konseyde 271 sayılı alınan kararda daha önce alınan 252 sayılı ve 267 sayılı kararlarda alınan kararlar gereği İsrail’in Kudüs’teki varlığının, Kudüs’ün mahiyetini değiştirici tutumundan vazgeçmesi istenmiştir (Yeerbook Of The U.N. 1969:221).

Türkiye’nin BMGK oturumunda sergilediği tutumdan ve Hükümetin Kudüs meselesine olan ilgisinden memnuniyet duyan Araplar nezdinde, Ürdün Büyükelçisi Omar Madani tarafından yayınlanan bildiri ile bu memnuniyeti kamuoyu ile paylaşmışlardır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1969:15).

5.1.1. İslam Zirve Konferansı ve Türkiye

Mescid-i Aksa Yangını ile birlikte Ürdün Kralı Hüseyin gelişen olaylar üzerine Arap Ülkelerini olağanüstü toplantıya çağırması ve Kahire’de on dört ülkenin Dışişleri Bakanının katılımı ile bir toplantı organize edilmiştir. Toplantıda çıkan karar ile İslam Zirvesi Konferansı gerçekleştirilmesi planlanmış ve tüm İslam Ülkelerinin bu zirveye daveti kararlaştırılmıştır (Dursun, 2001:50). İslam Zirvesi Konferansına Türkiye’de davet edilmiştir. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Oktay İşçen, basın mensuplarından gelen İslam Zirve Konferansına katılım konusundaki davet ile ilgili soruya, katılım konusunun Cumhurbaşkanı tarafından değerlendirildiği bilgisini vermiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1969:17). Cumhurbaşkanı tarafından değerlendirilmekte olduğu açıklamasını yapmıştır. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay Konferansın İslam Ülkelerini kapsadığından ve Türkiye Cumhuriyeti Devletinin laik bir devlet yapısı bulunması münasebetiyle katılım konusunda kararı Hükümete bıraktığını bildirmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2019:792). Ankara’da Dışişleri Bakanı Çağlayangil öncülüğünde toplanan Büyükelçiler uzun süren toplantılarda Türkiye’nin İslam Zirvesi’ne katılımı konusunda çekincelerini bildirmişler, Bakan Çağlayangil ise nüfusunun %98’i Müslüman olan bir halkın devletinin bu toplantıda bulunması gerektiği görüşünü savunmuştur (Cumhuriyet, 13 Eylül 1969). İslam Zirvesi Konferansına katılım durumunun doğuracağı sonuçlar iç

siyasette fazlaca tartışma konusu olmuş olsa da Başbakan Süleyman Demirel, 16 Eylül’de yaptığı açıklamada toplantının içeriğinin kadim şehir Kudüs ve Mescid-i Aksa yangını ile alakalı olduğunu, kendisinin daha önce verdiği beyanatlarda olduğu gibi bu olaylardan duyduğu teessür nedeniyle Türkiye’nin de Rabat’ta düzenlenecek toplantıya, Dışişleri Bakanı nezdinde katılacağını açıklamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1969:19).

Türkiye’nin Dışişleri Bakanlığı düzeyinde katıldığı İslam Zirve Konferansı 22 Eylül 1969 tarihinde Fas’ın Kuzey Batısındaki Rabat Kentinde toplanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 28.04.2021, www.mfa.gov.tr.). Toplantıya 25 İslam Ülkesi yetkilileri katılmış ve 3 gün sürmüştür. Toplantı sonrası açıklanan bildiride daha önce BMGK’ da alınan kararlara benzer bir karar açıklanmış, İsrail’in Kudüs’ün statüsünü değiştirecek politikalarından vazgeçmesini ve Altı Gün Savaşları ile işgal ettiği yerlerden de geri çekilmesi istenmiştir. Bunun yanı sıra toplantıya katılan ülkelerden İsrail ile olan diplomatik ilişkilerin sonlandırılması teklif edilmişse de Türkiye, İran ve diğer Afrikalı ülkeler bu teklife karşı çıkmışlardır (Armaoğlu, 2019:285). Ayrıca bildiride, alınan kararların uygulanabilirliğinin kontrol ve takip edilmesi bakımından katılan ülkelerin Dışişleri Bakanlarının, sonraki yıl Suudi Arabistan’ın Cidde Kentinde tekrar bir araya gelmesi konusunda mutabık kalındığı belirtilmiştir (Cumhuriyet, 26 Eylül 1969).

Türkiye’nin dış politikada Batı ve ABD’ye karşı tek taraflı teslimiyet üzerine kurulu politikasına alternatif oluşturması açısından İslam Zirvesi önemli bir yer teşkil etmiştir. Konferansa davet alındığı ilk günden itibaren iç siyasette yaşanan tartışmalar Hükümet tarafını zora sokmuş olsa da Hükümet zirveyi, komşuları ve Ortadoğu ülkeleri ile yakın ilişkiler kurma bakımından bir fırsat olarak görmüştür. Ayrıca Konferansı her ne kadar Müslüman Araplar organize ediyorsa da katılan Devletler arasında Afrikalı Müslüman Devletlerde vardı ve Türkiye’nin katılmaması durumunda bu devletlerinde Türkiye’ye bakış açısının değişeceği tereddütlerini beraberinde getirmiştir. Afrikalı ülkelerin Türkiye’ye karşı bakış açılarının değişmesi, Türkiye’nin 1965 sonrası izlediği dış politikadaki beklentilerine ters düşmekle beraber Hükümet bu riski almamıştır (Kürkçüoğlu, 1972:165-167).

İslam Zirvesi Konferansı ile ilgili olarak Türkiye temsilcileri yaptığı açıklamada şu ifadelerle yer vermiştir:

“Türkiye Dışişleri Bakanı, Konferansta yaptığı konuşmada, Türkiye’nin Konferans sonunda yayınlanan Beyannameyi, ilgili konularda Birleşmiş Milletlerde kabul veya tasvip ettiği kararlara uygunluğu nispetinde desteklediğini açıklamıştır.”

Dışişleri yetkililerinin yaptığı bu açıklama Türkiye’nin Konferansa katılımı konusundaki endişeleri de dindirmiştir. Diğer yandan gerek Konferans sırasında İsrail konusunda konulan şerhler gerekse yapılan bu açıklama ile Türkiye tamamıyla Arapların yükümü altına girmemiştir. Bu durum Türkiye’nin temkinli ve dengeli bir siyaset izlediğinin göstergesi olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1969:45).

Rabat’ta alınan karar gereği bir sonraki toplantı 23 Mart 1970’de Suudi Arabistan’ın Cidde Kentinde düzenlenmiştir. İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansına 22 ülkeden temsilciler katılmıştır. Türkiye’den katılan heyete Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Orhan Eralp başkanlık etmiştir. Rabat’ta organize edilen konferansa Bakan düzeyinde katılan Türkiye’nin bu konferansa alt düzeyde bir temsilci göndermesi dış politikada laiklik ilkesi çerçevesinde hareket etmeye çalıştığının göstergesi olmuştur. Ayrıca konferansa verilen notta Türkiye’nin, konferanstaki görüşmelere anayasasının ve ilkelerinin izin verdiği ölçüde katılacağı bilgisi verilmiştir.

Türkiye’nin izlediği bu politikaya rağmen konferansta bulunan ülkeler, Türkiye’nin katılımından memnuniyet duyduklarını belirtmişlerdir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2019:792).

Cidde’de düzenlenen konferansta, Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı basına kapalı düzenlenen oturumda 10 İslam Ülkesinden İsrail ile olan siyasi, politik, ekonomik tüm ilişkilerini kesmelerini talep etmiştir. Görüşmenin basına kapalı gerçekleşmesi nedeniyle ülkelerin ne cevap verdiği hususunda kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır (Cumhuriyet, 25 Mart 1970:3).

Türk heyeti başkanı Eralp, Cidde’de düzenlenen konferansın konusunun, Rabat’ta düzenlenen konferansta açıkça belirlendiğine atıfta bulunarak bunun dışına çıkılması durumunda fayda sağlamayacağını söylemiştir. Nitekim buna binaen Türkiye’nin tutumunun Ortadoğu’da yaşanan bölgesel çatışmaların çözümüne yönelik olduğunu ve bu minvalde atılacak her adıma destek vereceğini bildirmiştir. Bununla birlikte Rabat’ta düzenlenen konferanstan o güne, Ortadoğu’daki durumda bir değişiklik meydana gelmediğini, işgal edilen yerlerdeki mültecilerin insanlık dışı durumuna çözüm bulunamadığına dikkat çekerek, bu durumun selamete kavuşturulması için acilen Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda alınan kararları, konferansa katılan tüm devletlerin tek vücut olarak her platformda savunması gerektiğini vurgulamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1970:27-28).

Konferans sonunda Suudi Arabistan’ın çabaları ve ısrarları ile kurulmasını teklif ettiği İslam Ülkeleri Genel Sekreterliği, katılımcı devletler tarafından reddedilmiştir. Konferans bitiminde yayınlanacak bildiri konusunda da uzlaşma sağlanamaması temsilciler arasında görüş ayrılıklarının çıkmasına neden olmuştur. Bu konuda ülkelerin en büyük çekinceleri konferansın bağlayıcı bir oluşuma doğru yol almasından kaynaklanmıştır. Konferans sonunda söz alan Eralp, Türkiye’nin Ortadoğu politikasında ve Filistin meselesinde herhangi bir değişikliğin olmadığını bir kez daha bildirerek, gerek uluslararası arenada gerekse bölgede Arapların hakkını ve çıkarlarını savunan politikasına devam edeceğini söylemiştir (Cumhuriyet, 26 Mart 1970:3).

Türkiye’nin Kıbrıs meselesinden yana izlediği Arap Devletleriyle iyi ilişki kurma siyaseti dış politikada elini güçlendirmiştir. 1970’de Zambia’nın başkenti Lusaka’da düzenlenen konferansta Arap Devletleri, Makarios’un Kıbrıs meselesindeki görüşlerini kabul etmeyerek, Türkiye’yi destekler bir pozisyon almışlardır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2019:793).

5.1.2. Ürdün İç Savaşı

Ürdün mevcut coğrafi konumu itibarıyla Filistin meselesinden en çok etkilenen ülke olmuştur. İsrail’in Filistin’e yaptığı işgal saldırıları üzerine birçok Filistinli halk mülteci statüsüne düşerek komşu ülkelere sığınmıştır. Bu sebeple iç dinamiklerden ortaya çıkan çok sayıda direnişçi Arap örgütleri kurulmuştur. Bu gruplardan bir kısmı Mısır ve Suriye’de yer alırken büyük bir kısmı da Ürdün’de konum almıştır.

Arap Direnişçiler tarafından en çok üyeye sahip olan El Fetih ve FKÖ grupları ana üs olarak Ürdün’ü seçmişlerdir. FKÖ’nün liderliğini yapan Yaser Arafat’a Araplar içinde büyük bir sempati beslenmekteydi. Kısa bir zaman diliminde bu sempatiyi güce dönüştüren FKÖ, İsrail’e karşı operasyonlarına ağırlık vermiştir. BAC lideri Nasır’ın da büyük desteğini alan Arafat’ın güçlenmesi, Ürdün Kralı Hüseyin’inde dikkatini çekmiştir. Araplar Filistin meselesinde her ne kadar birlik olmuş gibi görünseler de kendi iç siyasetlerine müdahaleyi kabul etmiyorlardı ve bu sebeple Ürdün içinde Nasır destekli gücünü artıran FKÖ Kral Hüseyin’i tedirgin etmiştir (Orsam, 30.04.2021, www.orsam.org.tr). Ayrıca Arafat’ın yükselişi diğer Arap Devletlerinde dikkatini

çekmiş ve yakınlık kurarak FKÖ’yü bir anlamda kullanmaya çalışmışlardır. İsrail ile Ürdün arasındaki geniş sınırlar Filistinli grupların İsrail’e yaptıkları operasyonlarda ellerini güçlendiriyordu. İsrail’e karşı artan operasyonlar Ürdün’ü zor duruma sokmaktaydı ve Kral, İsrail ile uzlaşmacı bir siyaset yürütürken bu durum ilişkilerin önünde engel teşkil etmekteydi (Yeni Gazete, 24 Haziran, 1970:2).

Ürdün içinde artan Filistinli halk nüfusu ve Araplar içinde popülaritesi yükselen Arafat Ürdün için bir beka sorunu haline gelmiştir. İç siyasetinde etkilendiği bu durum Kral Hüseyin’i oldukça zor bir duruma sokmuştur (Yaşar, vd., 2010:61). 1967 savaşıdan sonra Arap Örgütlerinin Ortadoğu’da tekrar tırmandırmaya başladığı gerginlik karşısında ABD inisiyatif olarak Dışişleri Bakanı William Rogers öncülüğünde yeni bir arabulucu rolü üstlenmiştir. İsrail’in BMGK’da kabul edilen karara uygun hareket ederek 1967 öncesi sınırlarına geri dönmesini ve bunun karşılığında da artan şiddet eylemlerinin son bulmasını öneren Rogers’in bu çözüm planına Mısır ve Ürdün olumlu yanıt verirken Suriye ve Irak’taki Direnişçi gruplar kabul etmemiştir (Kürkçüoğlu, 1972:174). Rogers planına öfkelenen Arap Direniş Örgütlerinin başını çeken Filistin Halk Kurtuluş Cephesi uçak kaçırma eylemlerini gerçekleştirmiştir. Amaç Rogers planına olan tepkilerini tüm dünya kamuoyuna karşı göstermekti. Kaçırılan yolcu uçaklarında bulunan yolcu ve mürettebatın serbest bırakılması karşılığında İsrail’e ait cezaevlerinde tutulan Filistinlilerin salıverilmesi talep edilmiştir. FHKC’nin taleplerine karşılık İsviçre, Almanya ve İngiliz Hükümetleri yoğun bir çalışma içerisinde girmiş ve 6 Arap direnişçinin serbest bırakılacağını açıklamışlardır (Cumhuriyet, 8 Eylül 1970:7). Bu olayların akabinde aynı günlerde yine “TWA” ve “Swissair” modeli iki uçak daha 180 yolcusu ile rehin tutulmaktaydı. Direnişçiler yeni şartlar ileri sunarak iki tutuklunun daha salıverilmesini istemişlerdir. Mısır’da yayın yapan EL Ahram gazetesi direnişçilerin bu eylemlerinin Ortadoğu’daki barışa ve kalıcı çözüme sekte vurduğunu belirterek, İsrail’in elini güçlendirdiğini yazmıştır (Kürkçüoğlu, 1972:175).

Uçak kaçırma olayları ile dünya kamuoyunda ve Araplar içinde ciddi bir prestij kaybına uğrayan direniş örgütleri bazı Arap Liderlerin destek mesajına rağmen yalnız kalmışlardır. Bunu fırsat bilen Ürdün Kralı Hüseyin direnişçilerin üzerine giderek Araplar arasında kanlı çatışmaların fitilini ateşlemiştir. 16 Eylülde başlayan çatışmalar 10 gün sürerken sayıları binleri bulan zayıflatma sonuçlanmıştır. Çatışmalar sonucunda direnişçiler ateşkesi kabul etmek zorunda kalmışlardır. Ateşkes sonrası Ürdün’de bulunan Arafat yanlısı milisler sınır dışı edilerek Suriye tarafına geçmişlerdir (Turan, 2002:191).

Ürdün’de patlak veren olayların başından beri Türkiye direniş gruplarına nispeten Ürdün’ün yanında yer almıştır. Ortadoğu’da sorunların çözümüne yönelik tavrını her zaman koruyan Türkiye, Ürdün ile de ilişkilerini yakın ve sıcak tutmuştur. Rogers Planı açıklandığında Bakan Çağlayangil, ABD’nin inisiyatif olarak Ortadoğu’da kalıcı bir çözümünden yana olan çabalarını bölge için umut verici bir gelişme olarak değerlendirmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1970:25). Aynı zamanda Araplar arasında daha öncede çıkan hadiselerden tecrübe ile Türkiye tam anlamıyla bir taraf olmaktan da geri durmuştur. Başbakan Demirel 12 Eylül’de Uçak kaçırma olayları ile ilgili yaptığı açıklamada: *“Uçak kaçırma olayları hiçbir şekilde tasvibi mümkün olmayan beynelminel terörizmdir.”* Söylemi ile direnişçilerin biran önce bu hatadan dönerek rehinelerin serbest bırakılmasını ifade etmiştir (Cumhuriyet, 12 Eylül 1970:1).

Direnişçiler ile Ürdün Ordusu arasında çıkan çatışmaları yakinen takip eden Türkiye, 22 Eylül günü gündeme ilişkin resmi bir açıklama yapmıştır. Yapılan açıklama da şu ifadelerle yer verilmiştir:

“Türk Hükümeti, dost Ürdün milletini bölücü bir istikamete yönelen iç savaşın devamından ve kardeş Arap kanının dökülmesinden büyük üzüntü duymakta ve gelişmeleri endişe ile takip etmektedir.

Türkiye Ürdün olaylarını bu ülkenin kendi meselesi olarak telakki etmekte ve bu sebeple dış müdahalelerin durumu ağırlaştırmaktan başka, çatışmaların bir an evvel nihayetlenmesi için girişilen gayretlerin başarıya ulaşmasını da engelleyeceğine kani bulunmaktadır.” (Kürkçüoğlu, 1972:179).

Dışişleri Bakanlığından yapılan bu açıklama ile Türkiye direnişçilerin kaba kuvvet eylemlerini devam ettirmesi halinde hali hazırda bekleyen büyük devletlerin de çatışmalara dahil olmasından duyduğu endişeyi üstü kapalı bir şekilde Araplara iletmiştir. Öyle ki ABD veya SSCB’nin çatışmalara müdahil olması Ortadoğu’da çok daha fazla kanın dökülmesi ve yeni ayrılıkların kapısının aralanması demektir (Cumhuriyet, 23 Eylül 1970:7).

22 Eylül’de Ürdün’ün Türkiye Büyükelçiliğinden yapılan açıklamada ülkedeki iç savaşta Direnişçi gruplara Suriye yönetimi tarafından destek verildiği açıklanmış olsa da, 23 Eylülde Suriye Büyükelçiliği basın toplantısı düzenlemiş ve bu iddiaların asılsız olduğu, Suriye’nin Ürdün’e herhangi bir askeri müdahale de bulunmadığını ifade etmiştir. Öte yandan basında çıkan haberlerde ABD’nin Ürdün iç savaşına müdahale için Türkiye’deki İncirlik Üssünü kullanacağı dedikodusunu Dışişleri Bakanlığı kati bir dille yalanlamıştır değerlendirmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1970:28).

Ürdün’de ortaya çıkan bu olaylar tarihe “Kara Eylül” olarak geçmiştir. Türkiye gerek olayların başlangıcında gerekse devamında izlediği dengeli politika ile Araplarla olan ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Nitekim net olarak bir taraf belirtmeyerek çözüm sürecine de katkıda bulunmuştur. Daha önce İsrail ile olan çatışmalarda Batı eksenli bir tavır alarak, Arapların tepkisini çeken Türkiye, Kara Eylül olayları esnasında ABD’nin İncirlik Üssünün kullanma talebini reddederek, Sovyet uçakları tarafından Araplara taşınan İnsani yardımların kendi hava sahasından geçmesine izin vererek, Arapların güvenini tazelemiştir (Sönmezoğlu: 2016:410).

5.1.3. 1970 Muhtırası

1960 Darbesi sonrası, yeni anayasa hazırlanmış ve 1961 yılında seçimler yenilenmiştir. 1961 seçimlerinde tek başına iktidar olabilecek oyu alamayan partiler İsmet İnönü Liderliğinde Koalisyon Hükümetini kurmuşlardır. İsmet İnönü, Cunta yönetimi ile anlaşarak hükümeti kurma görevini almıştır. Ordu’nun şartlı görev verdiği İsmet İnönü için yeni anayasanın uygulamasının sürdürülmesi, ülke için bir engel teşkil etmemekteydi. 1965 seçimlerine kadar Başbakanlık görevini ifa eden İsmet İnönü ordu ile hiçbir sıkıntı yaşamadan çalışmaları insicam içerisinde sürdürmüştür.

1965 Genel seçimlerinde diğer partilere nazaran ezici bir oy çoğunluğu ile iktidara gelen Adalet Partisi, askeri kanadı rahatsız etmiştir. AP kendini halk nezdinde, 1960 darbesinden sonra idam edilen Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan’ın üyesi olduğu Demokrat Partinin devamı niteliğinde tanımlanmıştır. 1969 yılı Genel Seçimlerinde tekrar iktidar olan AP ile asker arasındaki gerginlik tamamen gün yüzüne çıkmıştır. ABD ve Sovyetlerin yakınlaşması sonucu hükümetin alternatif dış politika oluşturma çabası, NATO eksenli Asker’i kanadı ciddi manada tedirgin etmiştir. Bu dönemde Ortadoğu’da Araplar ile ilişkilerini ileri seviyeye taşıyan Hükümet, ülkedeki laik kesimin tepkisini toplamıştır. Kamuoyunda 12 Mart Muhtırasının genel olarak ülkede çıkan sağ-sol çatışmasının neticesi olarak geliştiği

anlatılsa da Muhtıranın sebebini sadece sağ-sol çatışması ile sınırlamak doğru kabul edilmez.

Türkiye’de sağ-sol çatışması olarak adlandırılan olayların temeli ABD ve Avrupa’daki gençlik hareketlerinin siyasallaşarak yeni fikirler ortaya atması ile başlar. İlk başlarda bu hareketler sadece fikir ve düşünce alanında yapılan çalışmalar ile meşgul olmuştur. Yine bu hareketlerin içinden yeni bir dünya tezi ortaya çıkmış, gençler komünizm, sosyalizm, kapitalizm gibi ideolojilerin tarafları olmaya başlamıştır. ABD ve Avrupa’da bu İdeolojilerin üniversiteleri etkisi altına almasıyla başlayan olaylar, Türkiye’ye de sıçradı. 1968’lerde başlayan öğrenci hareketleri, siyasal zeminde geniş kitlelere ulaşmıştır. Tabanda da geniş kitlelere yayılmaya başlamasıyla birlikte gruplaşmalar karşıt görüşlerde kendini belli etmeye başlayarak bir süre sonra tartışmaların yerini çatışmalar almıştır. Öğrenciler arasında çıkan kutuplaşmaya işçiler ve işçi temsilcisi sendikalarında dahil olmasıyla, durum çok farklı bir yöne giderek, Ülkede siyasal terörizm doğmuştur (Karataş, 2019:78).

1968’de ABD Donanmasına ait 6. Filo’nun İstanbul’a gelmesi yine başını bu gençlerin çektiği gruplarla protesto edilmiştir. Öyle ki protestolar şiddet eylemlerine dönüşerek Amerikan askerlerini denize dökmeye kadar gitmiştir. 6. Filo’ya duyulan öfke elbette sebepsiz değildi, Filo’nun Vietnam savaşında rol alması, ABD’nin Kıbrıs konusundaki Türkiye’ye karşı olan tavrı ve Batı’nın Filistin davasında, Yahudileri destekleyen politikaları Filo’ya duyulan öfkenin başlıca sebepleri olmuştur (Sputnik, 07.05.2021, www.tr.sputniknews.com).

1968, tüm dünya kamuoyunu ve özellikle batıyı öğrenci gruplarının eylemleri meşgul etmiştir. Dünyayı etkisi altına alan bu gelişmelerden Türkiye’de nasibini almıştır. Üniversitelerde çıkan olaylar sokaklara taşmış yeni grupların ortaya çıkması ile de kardeş kavgasına dönüşmüştür. Sağ-Sol lafzı ilk kez bu dönem ortaya çıkan bir terimdir. Hükümetin sahibi olan Demirel liderliğindeki AP kendi içinde de bölünme yaşamıştır. Bu bölünmeler ve sokakta yaşanan gerginlikler, Demirel hükümetinin üzerinde adeta bir demir yumruk gibi bekleyen askeri vesayet odaklarının elini güçlendirmiştir. 11 Mart tarihli CIA raporlarında müdahalenin, ordu eliyle veya sivil görünümlü bir isyan şeklinde olacağı bildirilmiştir. Buradan anlaşılabileceği üzere 12 mart muhtırasında da tıpkı 1960 darbesinde olduğu gibi Amerika izleri görülmektedir (CIA-RDP79T00975A018500030001-3).

12 Mart 1971 günü Genel Kurmay Başkanı, Orgeneral Memduh Tağmaç Ordu adına, Kara Kuvvetleri Komutanı, Orgeneral Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı, Oramiral Celal Eyiceoğlu, Hava Kuvvetleri Komutanı, Orgeneral Muhsin Batur ile birlikte kaleme aldıkları ve imzaladıkları bildiriye Cumhurbaşkanına, Millet Meclisine ve Cumhuriyet Senatosuna sunmuşlardır. Muhtırada özetle, Hükümetin ve Parlamantonun icraatlerinin yurdu sarmakta olan anarşi ve kardeş kavgasına sebep olduğu, bu kötü gidişatın ekonomiye de zarar verdiğini, önlem alınmadığı takdirde daha kötü sonuçlar doğurmaması için Atatürk ilkeleri çerçevesinde hükümetin yenilenerek, reformların yapılması istenmiştir. Ayrıca komite tarafından bu muhtıranın Hükümete bir uyarı olduğu, muhtırada belirtilen koşullar yerine getirilmediği takdirde ordunun yönetime el koyacağı da açıkça ifade edilmiştir. Muhtıradan hemen sonra Süleyman Demirel İstifa ederek, Cumhurbaşkanı Sunay’a sunduğu istifa metninde; muhtıranın “Hukuk Devleti ve Anayasa” anlayışıyla bağdaşmadığını ifade etmiştir (Cumhuriyet, 13 Mart 1971:7).

5.1.4. BAC Devlet Başkanı Nasır’ın Ölümü ve Enver Sedat Dönemi

BAC Lideri Cemal Abdülnasır Arap-İsrail mücadelesinin en güçlü sembol isimlerinden biri olmuştur. Yahudilere ve Batı’ya karşı Filistin meselesindeki tavrı ve lider pozisyonu tüm Arap milletlerine örnek olarak, haklı savaşı, Müslüman halkların umutlarını yeşertmiştir. Başkan Nasır’ın vücudunda dolaşım bozukluğu olduğu ve 1970 Haziran ayındaki Rusya ziyaretinde kalp krizi geçirdiği ve bu sebeple seyahatinin 3 hafta uzadığı bilinmekteydi (Armaoğlu, 2019:300). Ülkesine dönmesinin ardından Ürdün iç savaşının tarafları arasında arabulucu olarak Arap Zirvesini toplayan Nasır 27 Eylül’de FKÖ Lideri Arafat ile Ürdün Kralı Hüseyin arasında imzalanan sulh anlaşmasına katılmıştır. Kahire’de yapılan anlaşmadan 1 gün sonra ansızın rahatsızlanan Nasır Kalp Krizi geçirerek yaşama gözlerini yummuştur (Yılmaz, 2004:174).

Cemal Abdülnasır’ın ölümü tüm dünyada şok etkisi yaratmıştır. Araplar arasında en aktif ve en güçlü lider konumunda olan Nasır’ın ölümü Ortadoğu’da ki dengeleri nasıl etkileyeceği konusunda da tüm devletleri meraklandırmıştır. Kahire radyosundan ölüm haberini duyuran BAC Başkan Yardımcısı Enver Sedat: “Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Arap milletinin uğramış olduğu bu felaketi tarif edecek kelime bulamıyorum. Başkan Cemal Abdülnasır, kelimelerle tarif edilemeyecek kadar büyüktü. Onun Arap milletine yaptığı iyiliklerin ve hizmetlerin tarihçesinden başka anlatacak bir şey yok.” cümleleriyle duygularını ifade etmiştir (Cumhuriyet, 29 Eylül 1970:1).

Başkanın ölümü Türkiye’de büyük teessür ve üzüntü yarattı. Cumhurbaşkanı Sunay ve Başbakan Demirel Enver Sedat’a taziye mesajı ileterek üzüntülerini dile getirmişlerdir. Başbakan Demirel, Başkan Nasırın milleti için yaptığı hizmetlere değinerek ülkesi için çok önemli bir kayıp olduğunu vurgulamış ayrıca bölgede yaşanan gelişmelerdeki etkin rolüne de dikkat çekmiştir. Şüphesiz Başkan Nasır hem ülkesi hem de bölgedeki halklar adına ve Filistin davasında önemli bir lider olmuştur. Ayrıca Demirel, Nasır’ın ölümünü bölgedeki diğer devletler gibi Türkiye açısından da büyük ve önemli bir kayıp olduğunu nitelendirmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1970:34). Vefat haberini Kanada da siyasi temasları sırasında alan Dışişleri Bakanı Çağlayangil ise Nasır’ın ölümü hakkında, şahsının Mısır halkı için önemli bir siyasetçi olduğunu ve bölgede yaşanan çatışmalardaki akan kanın durdurulması ve barışın sağlanması için gösterdiği gayretleri dile getirmiştir (Bozkurt, 1 Ekim 1970:1).

ABD Başkanı Nixon Nasırın ölüm haberini ABD Donanmasına ait 6.Filo’ya bağlı Saratoga gemisinde almış, bunun üzerine dünya büyük bir lideri kaybetti diyerek şaşkın olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan Nasır’ın en büyük düşman olarak tanımladığı İsrail tarafında ise ölüm haberine ilk tepki Savunma Bakanı Monşe Dayan’dan gelmiş, bu haberin Ortadoğu için son derece önemli bir gelişme olduğunu vurgulayarak, bu durumun Ortadoğu’nun geleceği için neler getireceği konusunda temkinli bir yaklaşımda bulunmuştur (Cumhuriyet, 29 Eylül 1970:1). Nasır’ın ölümü ile Kudüs’te Konsoloslugu bulunan, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 5 ülkenin, yas nedeniyle bayraklarını yarıya indirmesi İsrail tarafından kınanmıştır (Cumhuriyet, 5 Ekim 1970:1).

Başkan’ın ölümü ile BAC anayasası gereği Başkanlık koltuğuna Başkan Yardımcısı Enver Sedat oturmuştur. 3 Ekim’de BAC’ ın en önemli siyasi organı olan ASU tarafından Başkanlık görevi tevdi edilen Sedat, 15 ekimde yapılan halk oylamasında da %90 gibi büyük bir oy olarak Başkanlığını perçinlemiştir (Arı, 2007:359). Arap Sosyalist Birliğinin yüksek kademe üyesi olan Sedat ayrıca 1952 ihtilalini yapan Hür Subaylar Komitesi arasında da önemli bir yere sahiptir. Nitekim

Nasır’ın ölümüyle beraber, Başkanlık görevine aday olan alternatif isimlerde olmuştur, lakin parti içerisinde yapılan oylama da Enver Sedat çoğunluğun desteğini alan tek aday olma başarısını elde etmiştir. Enver Sedat’ın parti içerisinde bu denli ilgi görmesinin nedeni o zamana kadar fiiliyatta etkin bir siyasetçiden ziyade, pasif bir profil çizmesinden kaynaklı olduğudur. Çünkü partinin ileri gelenleri kontrol edilebilir bir liderin başkanlık koltuğuna oturmasını istemiştir. Belki de Başkan Nasır’ında Enver Sedat’ı Başkan Yardımcısı yapmasının temelinde çizdiği düşük profil nedeniyle kendisine sorun çıkarmayacak bir kişilik olmasıdır (Armaoğlu, 2019:301).

Enver Sedat göreve başlamasıyla birlikte, ASU içinden Nasır’a yakınlığı ile bilinen ve parti içerisinde sözü geçen önemli isimlerle birlikte yeni kabinesini kurmuştur. Bununla birlikte devletin resmi adı da Mısır Arap Cumhuriyeti yapılarak revize edilmiştir. Daha önce bahsedildiği gibi esasen Enver Sedat’ın göreve getirilme sebebi diğer adaylara göre kontrol edilebilir bir kişiliğe sahip olmasından kaynaklıdır (Görgün, 2001:82). Nitekim bu düşünce ile Başkanlık koltuğuna oturtulan Sedat’ın, münferit düşüncelerle hareket etmesiyle birlikte, onu Başkanlığa taşıyan otoritelerin Sedat’ın kontrol edilebilir birisi olmadığını anlaması zaman almamıştır. Durumu anlayan Başkan yardımcıları ve Arap Sosyalist Birliği Partisinin önde gelen 2 ismi Ali Sabri ve Şarafı Muhammed Cuma 1971 Mayıs’ında arka arkaya istifalarını sunarak Sedat’ı güç duruma düşürmeye çalışmışlardır. Bu istifaların ardından başta Sedat’ın Savunma Bakanlığı görevini ifa eden Muhammed Fevzi ve onu takiben 5 bakan ve Partinin Yüksek İcra Komitesinden 3 üye daha Sedat’a görevlerinden istifa ettiklerini bildirmiştir. Bununla gelişmelerle birlikte Sedat’ın yönetimden çekilmesini bekleyen partililer, ülke içinde de boş durmamış parti taraftarlarını sokağa çıkarmak istemişler fakat bu hamleden bekledikleri sonucu alamamışlardır (Arı, 2007:360).

Gelişen bu olayların ardından Sedat, Mısır halkına seslendiği bir radyo konuşmasında yönetim olarak iç politikada bir değişime gidildiğini ve yenilenme çalışmalarına başladığını bildirerek ilk olarak halkın kişisel hak ve özgürlüklerini kısıtlayan uygulamaları iptal ettiğini bununla birlikte polis teşkilatının baskıcı tedbirlerini sonlandırdığını açıklamıştır. Sedat bu hamlesi ile ülke içerisinde geniş bir kitleye sahip olan partisinin ve onun ileri gelenlerinin ellerini zayıflatarak halkı kendi yanına çekmeye çalışmıştır (Behçet, 2019:307).

Enver Sedat 14 Mayıs 1971’de, gece yarısı yaptığı televizyon konuşmasında yönetime yapılan darbe girişimi neticesiyle aralarında eski Bakanlarında bulunduğu ve darbe girişimine katılan bir grup ASU üyelerinin tutuklanarak girişimin bastırıldığını açıklamıştır. Ayrıca Hükümet olarak yeni kabinenin de kurulduğu bilgisini veren Sedat, Mısır’ın tek partisi olan Arap Sosyalist Birliği’nin de tümüyle düzenlenip, yönetiminin değiştirilerek seçimlerin tekrar yapılacağını açıklamıştır (Cumhuriyet, 15 Mayıs 1971:7).

Cemal Abdunasırın ölümüyle Mısır’da yönetimini devralan Enver Sedat, Başkanlığının erken döneminde kendisi ile ilgili bilinen ezberleri bozarak farklı bir Başkan profili ortaya koymuştur. Nasır’ın Sovyetler eksenindeki tek taraflı dış politikasının ülkesinin büyümesinde ve gelişmesinde ve ayrıca bölgede yaşanan sorunların çözümünde fayda sağlamayacağını düşünerek alternatif olarak batı ile ilişkilerin önünün açılması noktasında girişimlere başlaması Sovyetlerin dikkatini üzerine çekmiştir. Kesin olarak bir bağlantı kurulamamış olsa da, Sedat’a yapılan darbe girişiminin arkasında Sovyetlerin desteğinin olduğu bilinmektedir. Darbe girişimiyle aleyhine çalışan tüm tarafları derdest ederek, yönetiminin önündeki engelleri ortadan kaldırarak, iktidarını güçlendirmiştir (Armaoğlu, 2019:302).

Mısırın önündeki en büyük engelin bölgede yaşanan Arap-İsrail mücadelesinden kaynaklanan çatışmaların ve savaşın olduğunu düşünen Sedat, liberal bir düzen inşa etmek istemiş ve Sovyetlerinde İsrail ile olan yakın ilişkilerini göz önünde bulundurarak, İsrail ve ABD ile ilişkilerde yeni bir süreç başlatma noktasında girişimlerde bulunmuştur (Arı, 2007:360-361).

Sedat siyasi otoritesini sağlamlaştırmasının ardından bölgenin yıllardır değişmeyen ve çözilemeyen sorunu Filistin meselesini gündemine almıştır. Bunun için Mısırlı Diplomatlardan oluşan 13 ayrı heyet kurarak, Filistin ve bölgedeki meselelerin son durumunu diğer ülkelere anlatmak üzere ziyaretlere göndermiştir. Arap Sosyalist Birliği Yüksek İcra Komitesi üyelerinden Diyaettin Davut’un başkanlık ettiği heyette Türkiye’ye gelmiştir. Aynı Heyet Türkiye dışında Macaristan ve Doğu Almanya’yı da ziyaret etmiştir. Gelen heyet ile Cumhurbaşkanı Sunay, Başbakan Demirel ve Dışişleri Bakanı Çağlayangil görüşmüştür. Ziyaretten duyduğu memnuniyeti dile getiren heyet başkanı Davut, Türkiye’nin bölgede yaşanan gelişmelere hiçbir zaman duyarsız kalmadığını, her durumda ve koşulda yakın ilgi gördüklerinden övgü ile bahsetmiştir. Mısır olarak bölgede kalıcı bir barışın tesisi için çaba gösterdiklerini aktaran Başkan, İsrail’in yerleşimci politikalarına son vererek BM tarafından kabul edilen 1967 öncesi sınırlarına çekilmesi hususunda geniş bilgiler vermiştir. Mısır’ın Rogers planına olan olumlu yaklaşmasının ABD ve İsrail’i şaşkına çevirmesi ve Mısır’ın bu adımına rağmen barışı İsrail’in baltaladığını anlatan Davut, alınabilecek ateşkes kararlarının bölgede oluşacak barış ortamına kesin çözümler sağlamayacağını ve bu denli yaklaşımların fayda sağlamayacağını ifade etmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1970:22).

Dışişleri Bakanı Çağlayangil heyet şerefine verdiği yemekte, dost ve kardeş ülke olarak nitelediği Mısır’ın değerli temsilcilerinin ziyaretinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiş Ziyaretin iki ülke arasındaki dostluk ve iş birliğini daha çok geliştireceğinden ve bölgede birlikte atılacak adımlara hizmet edeceğini umduğunu ifade etmiştir. Çağlayangil, samimi bir karşılamada bulunmuştur. Türkiye’nin bölgede sulh ortamının sağlanması için her türlü çalışmanın içinde bulunmaktan kaçınmayacağını dile getiren Bakan, taraflar arasında bir barış ümidi belirmişken her iki tarafında bunu gayretle değerlendirmesi gerekirken görüşmelerin henüz başlamamasını da Türkiye olarak üzüntü ile karşıladıklarını belirtmiştir. Filistin meselesinin ve bölgedeki sorunların ele alındığı bu ziyarette Türkiye, BAC temsilcilerine Filistin konusunda Uluslararası arenada ve Birleşmiş Milletleri Genel Kurulunda verdiği desteklerin devam edeceği yönünde bir izlenim vermiştir. İsrail’in bölgedeki şiddet eylemleri hakkında net bir açıklama yapılmazken, Jarring görüşmelerinin bir an önce ciddiyetle ve yapıcı bir atmosferde tekrar başlaması dileğinde bulunulmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1970:66).

Türkiye, Enver Sedat’ın Başkanlığının ilk dönemlerinde sıcak ilişkiler kuramamıştır. İç siyaset de yaşanan karışıklıklar, muhtıra ve kolera salgını gibi nedenlerden ötürü ancak 1973 sonlarında mısır ile yakın ilişki kurma fırsatı bulabilmiştir.

5.1.5 Suriye Devrimi

Suriye Devletinin kuruluşundan sonra siyasette istikrarı yakalayamayan Baas Partisi yöneticileri arasında sürekli iç çekişmeler yaşamıştır. 1961 Devriminin akabinde, Arap Birliğinden ayrılan Suriye’de Hükümet yapılan darbeler neticesinde süreklilik gösterememiştir. Ülkede Sovyetler güdümünde tek parti olarak bulunan Baas Partisi kendi içerisinde kendi muhalefetini yaratarak uzun yıllar süren bu istikrarsızlığın nihai

sebebi olmuştur. 1970 Devrimine kadar süren bu durum, Hafız Esed’in iktidarı ele geçirmesiyle son bulmuştur. Şii Lider Hafız Esed Kasım 1970’de Baas Partisi içerisinde muhalefet eden radikal grupları tasfiye etmiş ve 1971 seçimlerinde de ordunun ve elit kesimin önde gelenlerini yanına alarak iktidarını pekiştirmiştir (Ataman, 2012:9).

Türkiye, Hatay meselesi başta olmak üzere su sorunu ve sınır kaynaklı güvenlik meselelerinden dolayı Suriye ile ilişkilerinde sorunlar yaşamıştır. Suriye’nin Sovyetlerle olan yakın ilişkileri ve Türkiye’nin NATO ekseninde batı yanlı dış politikası da uzun yıllar devam eden komşu anlaşmazlıkların temelini oluşturmuştur (Dağ, 2015:6). Suriye’de gerçekleşen 1970 Hafız Esed Devrimine, Türkiye iç politikada AP ve ordu arasındaki yaşanan sıkıntılardan dolayı yorum yapamamıştır. Basın yayın organlarında ve Dışişleri Bakanlığı Belleteninde Devrimle ilgili gelişmelere yer verilirken, Hükümetten resmi bir açıklama gelmemiştir (Cumhuriyet, 14 Kasım:1970).

5.2. 1973 Arap İsrail Savaşı

5.2.1. Savaşa Giden Süreç

1967’de patlak veren Altı Gün Savaşları sonrasında yapılan ateşkese rağmen Araplar ile İsrail arasındaki gerginlik ve çatışma ortamı son bulmamıştır. 1967 savaşının sonunda kazanan taraf İsrail’in, baskıları ve yıldırımlarının nihai sonucu olarak Filistin topraklarından göç etmek zorunda kalan sivil halk, bölgedeki yakın ülkeler olan Ürdün, Mısır ve Suriye’ye sığınmıştır. Sığınmacıların durumu gittikleri ülkelerde de sorunlar yaratmış, artan mülteci sayısı nedeniyle bu ülkelerde de sorunlar baş göstermeye başlamıştır.

Ürdün’de patlak veren iç savaşta yine Ürdün’de sayıları artan mültecilerin silahlı gruplar oluşturmalarının sonucu ortaya çıkmıştır. Öz topraklarından ayrılmak zorunda kalan mülteciler sayıları 10’u bulan Filistin direniş örgütlerinin hem birer sempatizanı hem de birer fedaisi olmuşlardır. Bu grupların başını çeken Yaser Arafat’ın liderliğinde ki FKÖ, Ürdün’ün, İsrail’le olan yakın ilişki kurma isteğine karşı gelerek, ülkedeki iç savaşında tetikleyicisi rolünü üstlenmiştir (Arı, 2007:355).

1970’de BAC Cumhurbaşkanı Cemal Abdunasır’ın arabuluculuğu ile Ürdün Kralı ve FKÖ lideri Yaser Arafat arasında imzalanan sulh anlaşması sonucu Filistinli Direniş Örgütleri Ürdün’den ayrılarak Lübnan’a geçmiştir. Lübnan’ı ana üs olarak faaliyete geçiren FKÖ, İsrail birliklerine gerçekleştirdiği saldırı eylemlerini buradan yürütmüştür. İsrail’in, Lübnan üzerine düzenlediği operasyonlarda genel olarak FKÖ noktaları hedef alınmıştır ((Yaşar, vd., 2010:45).

Altı Gün Savaşları sonunda İsrail çevresinde çok daha geniş bölgeye yayılarak işgal alanını genişletti. Suriye’nin Golan, Tepeleri, Mısır sınırları içerisindeki Sina Yarımadasının Süveyş kadar olan hattını ve Ürdün’ün batısındaki önemli bir kısmı ele geçirmiştir. 1967 sonrası Arapların önceliği, İsrail’in savaş öncesi sınırlarına geri çekilmesi olmuştur. Uluslararası platformlarda ve BMGK sürekli dile getirilen bu husus, İsrail tarafından karşılık bulmamıştır (Genel Kurmay Başkanlığı, 1979:33).

ABD tarafından 1970 Temmuzunda önerilen Rogers planı da Mısır, Ürdün ve İsrail’in kabul etmesine rağmen, Arap Milliyetçileri, Suriye, Irak ve FKÖ tarafından protesto edilmiş hatta Filistin meselesinin en ateşli savunucularından Nasır’ın plana olumlu destek vermesi karşı blokta rahatsızlık yaratmıştır. Nasır’ın vefatı üzerine de ABD öncülüğünde yapılan bu girişimler eksik kalmıştır (Tükman, 2007:276).

Enver Sedat’ın Birleşik Arap Cumhuriyeti Başkanı seçilmesi ile Mısır’ın Sovyetler Birliği ile olan ilişkileri de tehlikeye düşmüştür. Sedat’ın başkanlığının ilk

günlerinde ABD ile temasa geçme isteği, ülkedeki Sovyet yanlısı siyasilerden tepki toplamasına neden olurken Sedat’ın çok yönlü bir dış politika siyaseti izleme arzusu hem batı hem de Sovyetlerin kafasında soru işaretleri uyandırmıştır. Nitekim ABD, Başkanlıkta daha güçlü aday olan Sovyet destekçisi Ali Sabri’nin değil de onun yerine Sedat’ın Başkan olmasını, Mısır’la yeni bir sayfa açılması bakımından bir fırsat gibi görse de, duruma şüpheyle yaklaşmıştır. ABD Başkanı Nixon, bir nevi yeni Başkan Sedat’ın düşüncelerinden emin olabilmek adına, Dışişleri Bakanı Rogers ve yardımcısını Mısır’a göndermiştir. Rogers’in ziyaretinden birkaç gün önce Enver Sedat’ın, yardımcılarını olan Ali Sabri ve destekçilerini hapse attırması olayı ABD’den gelen ziyaretçilerin gözlerinde olumlu izlenim bırakmıştır. Çünkü bu olay Sedat’ın Sovyetlerin yanında, alternatif bir dış politika güdeceğinin açık bir göstergesidir. Rogers ve yardımcısının Kahire ziyaretinden çıkarımları, İsrail ile Mısır arasındaki ilişkilerde müzakere sürecini başlatıp, İsrail’den de Sedat’ı ikna edecek bir geri adım gelirse, Sedat’ı Sovyetlerden uzaklaştırabilir ve kendi saflarına çekebilirlerdi. Fakat ziyaret sonrası İsrail’e geçen ekip, İsrail’in Sedat hakkındaki düşüncelerini öğrendikten sonra böyle bir arabuluculuğun etkili olmayacağını anlamıştır (Armaoğlu, 2019:303). Kahire radyosundan verilen haberde Rogers’in ziyaretinden olumlu bir sonuç çıkmamış, aktarılan bilgiye göre de, ABD’nin İsrail yanında yer alan tutumunun değişmediği anlaşılmış ve bu durum teyit edilmiştir (Cumhuriyet, 9 Mayıs 1971:3).

ABD’nin Enver Sedat ziyareti, Sovyetlerdeki olumsuz intibayı daha da kuvvetlendirdi ve destekçileri Ali Sabri’nin de etkisiz hale getirilmesi karşısında, Sovyetlerin yapacağı tek şey vardı, o da Enver Sedat ile ilişkilerini güçlendirmek. Nitekim de Sovyetler yeni bir siyaset izleyerek bu politika üzerine çalışmaya başladılar. Sovyetler Sedat ile yeni bir iletişim kanalı açarak Araplar üzerindeki etkilerini kaybetmemek üzere Sedat ile ilişkilerini tekrar sıklaştırdılar (Türkman, 2007:277). Diplomatik ilişkilerin yeniden başlamasıyla birlikte Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Nikolai Pedgoray yanında Dışişleri Bakanı Andrei Gromiko ile birlikte geniş bir heyetle Mısır’a resmi ziyarette bulunmuştur. Mısırdaki büyük bir coşku ile karşılanan heyet, Başkan Enver Sedat tarafından Kubbe sarayında kabul edilmiş, görüşmenin içeriği açıklanmamıştır. Günler süren toplantıların ardından 27 Mayıs 1971’de Sovyetler Birliği ile BAC arasında dostluk ve iyi niyet anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Sovyetlerin, Mısır’a askeri yardım ve teçhizat konusundaki desteklerin devam edeceği teminat altına alınmıştır. Enver Sedat Sovyet heyeti için verdiği davette, *“Sovyetler Birliği’nin hiçbir zaman safımızdan ayrılmış olmamasına karşılık, biz bu ülkeye büyük bir minnettarlık ve dostluk duygusuyla bağlıyız.”* ifadeleri ile anlaşmadan duyduğu sevinci dile getirirken, Sovyetler Birliği adına söz alan Podgorni ise, *“Sovyetlerin Mısır ve diğer Arap ülkeleriyle olan dostluğunu geliştirmek istemesi son Komünist Partisi kongresinde belirtilmiştir. Bu siyasete gelecekte de devam edeceğiz. İsrail Saldırganları sadece Ortadoğu’da değil, sınırlarından çok uzaklara kadar ortamı kirletmektedir. İsrail yöneticileri ve bunu destekleyen Amerika yüzünden durum hâlâ gergindir.”* sözleriyle karşılık vermiştir (Cumhuriyet, 28 Mayıs 1971:3). Mısır ile Sovyetlerin arasında yapılan anlaşma Mısırdaki yönetim değişikliğinden doğan şüpheleri büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. İsrail’e karşı ABD’den yeterli desteği bulamayan Enver Sedat, Sovyetlerle yaptığı anlaşmadan sonra hem iç siyasette hem de askeri alanda daha da güçlendirerek iktidarını sağlama almıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler bölgede çıkacak yeni bir savaşın habercisi niteliğindedir.

5.2.2. 1973 Arap-İsrail Savaşı (Yom Kippur)

1967 Altı Gün Savaşlarından beri süre gelen İsrail’in BM kararında belirtilen gibi önceki sınırlarına çekilmesi meselesi çözüme kavuşmamıştır. Artan çatışma ortamı, bölgedeki Arap ülkeler için bir sınır ihlalinde öteye giderek, direnişçi grupların isyanı ile iç siyasetlerine de zarar vermiş, ekonomileri bozulmuş, özgün ulusal bir politika geliştirmelerinin önünde engel teşkil etmiştir. Bölgenin sınır bakımından en geniş topraklarına sahip ve aynı zamanda dünya ticareti için önemli ve kilit bir konuma sahip olan Süveyş Kanalı sınırları içerisinde bulunduran BAC, uzun yıllar devam eden bu çatışmaları bitirmek niyetinde olmuştur. Nitekim Nasır sonrası Enver Sedat, ABD aracılığı ile İsrail ile Diploması kapısını aralamak istese de bu adım İsrail tarafından karşılık bulmamıştır. Mısırın yanı sıra yine Suriye ve Ürdün’de, diğer Arap ülkelerden gelen tepkilere rağmen, çözüm için İsrail ile masaya oturmaya niyetlenmişler fakat İsrail yanaşmamıştır (Arı:2007:367).

Araplar ile İsrail arasında patlak veren 1973 Savaşını daha önceki mücadelelerden ayıran 3 temel özelliği vardır, bu farklılıklara göre:

1.Savaş Araplar başlatmıştır fakat önceki savaşlarda olduğu gibi Araplar topyekûn bir birliktelik içerisinde savaşa girmemişler, Mısır ve Suriye savaşa girmiştir.

2.Önceki savaşlarda amaç İsrail’i tamamen ortadan kaldırmakken, bu savaşta amaçlanan hedef, İsrail’i 1967 öncesi sınırlarına geri çekilmesini sağlamaktır.

3.Önceki savaşlar sonucunda İsrail Araplara karşı kesin üstünlük sağlayıp çok fazla kayıp vermelerini sağlarken, bu savaşta Araplar evvelki savaşlara göre İsrail karşısında daha başarılı olmuşlar ve büyük kayıp vermemişlerdir (Yılmaz, 2004:178).

Savaş öncesi Suriye Lideri Hafız Esad ile BAC Devlet Başkanı yaptıkları gizli görüşmelerde, 1967’de kaybedilen toprakları geri almak üzere anlaşma sağladılar. İki Ülkenin askeri yetkilileri Nisan 1973’te İsrail’in genel durumunu analiz etmek için Kahire’de toplandılar. Yaptıkları analiz neticesinde, İsrail’in 1967 savaşındaki pozisyonundan daha farklı bir pozisyonda olduğunu, işgal altında tuttuğu toprakların daha geniş bir coğrafyaya yayıldığını ve buda onlar için bir dezavantaj oluşturduğu konusunda ortak fikir beyan ettiler. Bunun yanı sıra yine uzun ve geniş bir sınır hattını işgal eden İsrail’in, Araplara göre yeterli sayıda silahlı askeri gücünde yoktu ve bu durum Arapların ellerini güçlendiren bir diğer unsurdur ayrıca çok fazla cephede mücadele verilecek olması savaşın uzun süreceği anlamına gelmekteydi ki İsrail ekonomisi uzun süren bir savaşı kaldırarak güfte değildi. Yapılan analizler üzerine Mısır ve Suriye savaşı kazanabilmek için stratejisini 2 plan üzerine kurdu:

1)Savaş İsrail’in beklemediği bir anda ansızın başlatmak.

2)Savaş geniş cephelere yayarak, İsrail’in uzun süre dayanamayacak olan mukavemetini kırmak (Armaoğlu, 2019:310).

Operasyonun başlangıcı için 6 Ekim günü belirlenerek ilk saldırı emri verilmiştir. 6 Ekim günü özellikle seçilmiştir. Bugün Yahudilerin, Kutsal saydıkları Yom Kipur’a denk gelmekteydi ve bugün, gün batımından başlayarak, ertesi gün, gün batımına kadar süren uzun oruç ibadetini ifa etmekteydiler. Aynı zamanda bugün, Yahudi takvimine göre tüm günahlardan arınmış ve en kutsal gün olarak kabul edildiği için, Yahudiler başka işlerle uğraşmayarak ibadetlerine yoğunlaşmaktaydılar (Şalom, 10.05.2021, www.salom.com.tr). Bu sebeple 1973 Savaşına, “Yom Kipur Savaşı” da denilmektedir. Ayrıca 6 Ekim, İslam alemi içinde kutsal sayılan Ramazan ayının 10.gününe denk gelmiştir. Bu nedenle Araplar operasyona “Bedir” adını vermiştir.

Savaş Arapların planladığı gibi başlamış 6 Ekim günü saat 15:00’da başlamıştır. Şam Radyosu çatışmaların Araplar ile İsrail arasında aynı anda başladığı haberini

duyururken, bölgede bulunan BM gözlemcileri Washington’daki merkezlerine bildirdikleri raporda, Suriye’nin Golan Tepelerinde bulunan ateşkes hattına, Mısır’ın ise Süveyş Kanalındaki 5 ayrı ateşkes noktasına saldırarak çatışmaların başladığını bildirmiştir. Suriye savaşın başlamasına mukabil saat 16:00’da yayınladığı bildiride, Suriye’nin 1967’den bu yana ilk defa Golan Tepelerinde İsrail’e karşı üstünlük sağladığını ve stratejik öneme sahip noktaları ele geçirdiğini açıklamıştır. Ek olarak çatışmalar esnasında 3 İsrail Uçağının vurularak düşürüldüğünü, kendilerine ait ise 1 Mig uçağının düştüğünü bildirmişlerdir. Kahire radyosundan verilen bilgiye göre ise, Mısır birliklerinin Süveyş Kanalı’nın doğu yakasını ele geçirdikleri bilgisi verilmiştir. Mısır o an’a değin İsrail kontrolünde olan noktalara kendi bayrağını dikerek, doğu tarafın kontrolünün tamamen kendilerine geçtiği bildirilmiştir. Ayrıca Sina hava sahasında gerçekleşen, Hava çatışmalarında ise 11 İsrail Jetine karşılık 10 Mısır Uçağının düştüğü bilgisi paylaşılmıştır. İsrail tarafında ise ilk açıklama Savunma Bakanı Monşe Dayan’dan Gelmiştir. Dayan yaptığı açıklamada İsrail’in ilk saldırıyı kendisi yapmayı istemediğinden, kayıplarının olduğunu bildirmiştir. Savaşın sonucunu Sina’da gerçekleşecek olan çarpışmaların belirleyeceğine dikkat çeken Dayan, savaş başlatanların yenileceğini ileri sürmüştür (Cumhuriyet, 7 Ekim 1973).

Mısır Ordusu kanalın Doğu yakasını ele geçirince ilerlemeyi durdurdu. Operasyona hazırlıksız yakalanan İsrail’in karşısında ordunun ilerlemesini durdurması, hem de başarı elde edilmişken, Sedat’ın başka bir stratejisi olduğunu göstergesidir. Sedat’ın orduyu durdurmasındaki amacı, İsrail’e karşı elde ettiği bu zaferi tüm ulus devletlerine göstererek, onlara destek veren ülkelere, İsrail’e güvenmemeleri gerektiğini göstermekti. Fakat durum hiçte öyle olmadı. Ordu’nun durması, İsrail’e zaman kazandırarak hareket kabiliyetini artırmıştır. Bu durumu avantaja çeviren İsrail ordusu toparlanarak Mısır cephelerini yarmış ve Süveyş Kanalı’nın batı kısmına geçmeyi başarmıştır. İki taraftan kapana kısıtılan Mısır ordusunun bir anda manevra kabiliyeti ortadan kalkmış ve savaşın seyri tersine dönmüştür (Cleveland, 2008:418).

Savaşın seyrini değiştiren olay şüphesiz, Mısır’ın İsrail’e karşı üstünlük sağladığı bir anda beklemeye geçmesi gibi görünse de Amerika’nın İsrail’e verdiği destekte göz ardı edilmemelidir. Savaş esnasında İsrail ordusuna yapılan cephane yardımları sahada dengeleri değiştiren bir diğer faktör olmuştur. Mısır’ın beklemeye geçtiği bir esnada, yüklü silah yardımı İsrail’in elini Mısır’a karşı güçlendirerek savaşın sonucunu da etkilemiştir (Kemiksiz, 2018:137).

Öbür yandan savaşın dördüncü gününde Irak, yedinci gününde de Suudi Arabistan operasyonlara müdahil olduklarını bildirdilersede savaşın sonucu değişmemiştir. İsrail’in Sina’daki hamlesine karşılık, Ordusu 80.000 asker ile Süveyş kanalının batısında bulunan Sedat, bunu bir avantaj olarak değerlendirdi ve ulusal basın yayın organlarından verdiği mesajda, İsrail’in 1967 öncesi sınırlarına geri çekilmesi halinde ateşkes masasına oturabileceğini açıklamıştır. Ayrıca Mısır ile İsrail arasında anlaşma sağlanırsa, kendisinin tüm Arap ülkeleri ile İsrail arasında diyalog kanallarını açmak için çabalayacağını belirtmiştir. İsrail’in savaşı devam ettirmesi ve ABD’nin İsrail’e gönderilecek yeni silah yardımını senatodan geçirmesi üzerine bölgedeki sorun, sınırları aşarak bir ABD – SSCB gerginliğine dönüşmüştür. Dünya ülkelerine petrol ihracatı yapan Arap Ülkeleri toplanarak ABD’ye petrol ambargosu uygulama kararı almışlardır. Bölgede devam eden Arap-İsrail sorunu uluslararası arenaya taşınmış, dünya ticaretini etkileyecek bir hâl almıştır. Enver Sedat’ın çağrısı üzerine ABD ve SSCB BMGK’da görüşmeleri başlatmış ve taraflarında onayıyla 22 Ekim 1973’de 338 sayılı karar ile ateşkes kabul edilmiştir (Arı, 2007:369-370).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde yapılan oylamada kabul edilen ABD-SSCB ortak tasarısı, bölgede çatışma içinde bulunan devletlere bildirilmiş ilk olarak İsrail, Mısır ve Ürdün tarafından kabul edilen tasarıya geç saatlere kadar beklenen Suriye, cevap vermemiş, Irak ise tasarıyı tanımadığını açıklamıştır. Bölgeden gelen haberlerde silahların hâlen susmadığı bildirilmiş ve Güvenlik Konseyi tekrar toplanarak taraflara çatışmaların durdurulması için çağrıda bulunmuştur. Ayrıca BMGK’da alınan ortak kararda ateşkesin sağlanması ile birlikte daha önce alınan 242 sayılı kararın uygulanmasının izlenilmesi yönünde görüş birliğine varılmıştır. Böylelikle aslında savaşın kazanan tarafının net olarak belli olmadığı fakat 242 sayılı kararın tekrar gündeme gelmesiyle, Arapların kaybettiği toprakları yeniden geri alabilme umudu yeşermiştir (Cumhuriyet, 23 Ekim 1973:1).

5.2.3. 1973 Savaşı Sonrası Barış Görüşmeleri ve Yaşanan Gelişmeler

1973 Savaşının kazananının net olarak belli olmaması Ortadoğu’da yeni bir belirsizliğin kapısını aralamıştır. Savaş esnasında ABD’nin, İsrail’e verdiği askeri desteklerin önünü kesme amacıyla Arapların uyguladığı petrol ambargosu, Avrupalı Devletler ve Japonya’nın ABD üzerindeki baskısını artırmıştır. Arap-İsrail meselesinin kendi ekonomilerine ciddi zararlar verecek olması endişesiyle harekete geçen bu devletler, ABD’nin bölgede arabuluculuk rolünü üstlenerek, meselenin çözüme kavuşturulmasını istemişlerdir. SSCB’nin sahada ve uluslararası arenada Araplara verdiği desteğin yetersiz kalması Enver Sedat’ın yüzünü bir kez daha ABD’ye dönmesine neden olmuştur (Arı, 2007:372).

ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger Araplar ile İsrail arasında tümünden bir barış sağlanamayacağı gerçeği karşısında, adım adım ilerlemeyi öngören yeni bir strateji üzerine çalışmaya başlamıştır. Daha çok Arapların içerisinde Lider konumunda bulunan Mısır ile temaslarda bulunan Kissinger, İsrail ile Mısır arasındaki çatışmaların durmasının öncelik arz ettiğini görerek çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırmıştır. ABD tarafından Mısır ve İsrail’e çeşitli imtiyazlar verilerek Ocak 1974’de çatışmalar durdurulmuştur (Cleveland, 2008:419).

Çatışmaların durması ile ABD’nin teklif ettiği ayırma anlaşması, İsrail ve Mısır tarafından kabul edilmiştir. Buna göre İsrail Süveyş Kanalı’nın batı yakasından çekilecek, Mısır ise savaşta etkili bir şekilde kullandığı karadan havaya atış yapabilen füzelerini kanal bölgesinden kaldıracak ve sınırlı sayıda askeri birliğini bölgede bulunduracaktır. ABD’nin öncülüğünde barış görüşmelerin tekrar başlamasıyla, Mısır ile ABD arasındaki diplomatik ilişkilerde de canlanma gözlemlenmiştir. Bilindiği üzere 1967 savaşında ABD’nin İsrail’i destekler politikası nedeniyle BAC Lideri Nasır ABD ile diplomatik ilişkileri sonlandırmıştır. ABD ile Mısır arasındaki bu yakınlaşma, Ortadoğu’daki Sovyet etkisini de azaltmaya başlamıştır. Nitekim görüşmelerin başlamasına müteakip Enver Sedat basına verdiği bir mülakatta, Mısır’ın silah olarak artık Sovyetler’den başka alternatiflerinin de olduğunu dile getirmiştir (Armaoğlu, 2019:334).

Mısır ile aralarındaki yakınlaşmayı fırsat olarak gören ABD Başkanı Nixon, 1974 Haziran’ında altı günlük bir Ortadoğu ziyareti gerçekleştirmiş, ziyaretinin iki gününü Mısır’a ayırmıştır. Nixon’a, Kahire’de gösterişli bir karşılama düzenleyen Mısır’da, Başkan’ın geçtiği sokaklar ve caddelerde halk adeta bir bayram havası estirmiştir. Yıllardır SSCB etkisinde kalan Mısır’ın, Nixon’a göstermiş olduğu teveccüh, içinde bulunduğu politik durumundan yeni mecralara kayışın bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Cumhuriyet, 13 Haziran 1974:1). Ziyaretin ikinci gününde

Enver Sedat Başkan Nixon onuruna verdiği yemekte söz alarak, İsrail ile barış görüşmelerinde ABD’nin arabuluculuğuna değinerek verdikleri destekten ötürü memnuniyetlerini dile getirmiştir. Sonrasında söz alan Nixon ise Mısır’a gelirken planlı bir barış sürecinden ziyade, her iki tarafın diplomatlarının da ikili diyaloglar kurarak azim ve çaba ile oluşacak bir barış ortamının sağlanmasını arzuladığını dile getirmiştir. Ayrıca ABD’nin bölge ülkeleri üzerinde herhangi bir hakimiyet kurma planının olmadığını ve buna mukabil bölgedekilerin tüm ülkelerin egemenlik haklarına saygı duyarak bir barış sürecinin devam ettirme niyetinde olduklarını belirtmiştir (Bozkurt, 14 Haziran 1974:1).

5.2.4. 1973 Arap-İsrail Savaşı ve Sonrası Türkiye’nin Ortadoğu Politikası

1973 Arap-İsrail Savaşının ilk günlerinde Türkiye sessizliğini koruyarak hükümet tarafından çatışmalara dair bir açıklama yapılmamıştır. Savaşın ikinci gününde Suriye ile olan kara sınırları kapatılmış ve Türk Hava Yollarının, Tel Aviv, Kıbrıs ve Beyrut’a olan seferleri iptal edilmiştir. Dışişleri Bakanlığı yetkililerince basına verilen bilgide, şuan için savaş hakkında yorum yapmanın erken olduğunu hulasa bölgeden farklı bilgiler geldiği ve bu bilgilerin teyide muhtaç bilgiler olduğundan beklemenin daha uygun olduğu açıklaması yapılmıştır (Cumhuriyet, 8 Ekim 1973:1).

Türkiye, Araplar ile İsrail arasında cereyan eden 1973 savaşında da, Altı Gün Savaşlarında olduğu gibi tarafsızlığını ilan etmiştir. Her ne kadar tarafsızlık ilan edilmiş olsa da bu durum uygulamada öyle olmamıştır. Nitekim İsrail’e askeri teçhizat yardımıyla bulunmak için ABD ordusu İncirlikte bulunan üssü kullanmak istemiş Türkiye buna müsaade etmemiştir. Diğer yandan hükümet, Araplara silah yardımıyla bulunan SSCB’nin Türkiye hava sahasını kullanmasına ses çıkarılmamıştır (Arı, 2007:378).

Bu durumun temelde 3 nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Kıbrıs meselesinde, Türkiye’nin batılı müttefiklerinden ve ABD’den yeterli desteği görmemesiydi ve Kıbrıs meselesinde Arapların uluslararası diplomaside Türkiye tarafında durmasını sağlamaktı. İkinci nedeni, savaşın başlarında OAPEC ülkelerinin İsrail’e yardım eden ülkelere petrol ihracatının kısıtlanacağı açıklaması olmuştur. Türkiye ekonomisi, en yakın petrol tedarikçisi olan Arap ülkelerinin bu tehdidi karşısında hazırlıklı olmadığından, böyle bir krizin içinde bulunmak istememiştir. Üçüncü nedeni ise 1960’ların başından itibaren Türk Kamuoyu bölgedeki çatışmaları yakından takip etmiş ve Filistin Kurtuluş Örgütünün, işgal altındaki Filistin’de yaşayan halkların özgürce yaşayabilmeleri için yaptığı mücadeleleri, Arap-İsrail sorunu bağlamında değil Filistin Meselesi bağlamında değerlendirmiştir. Halkının tamamına yakın bir kısmı Müslüman olan Türkiye’de halk, tereddütsüz İsrail karşıtı bir tavır sergilemekten geri durmamıştır (Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, 2019:799).

1973 Arap-İsrail Savaşı sonrası da Türkiye, Ortadoğu’da Araplara olan yakınlaşma politikasını devam ettirmiştir. İsrail’in 1967 öncesi sınırlarına çekilmesi konusu uluslararası her platformda dile getirilmiş ve bu konuda işgal edilen topraklardaki Müslüman halkın haklarının korunması talep edilmiştir. Yine bunlara ek olarak 1973’de patlak veren petrol krizi Türkiye ile Araplar arasındaki yakınlaşmanın bir diğer önemli unsuru olmuştur. Türkiye’de yaşanan siyasal istikrarsızlık ekonomiye de yansımış ve finansal anlamda sıkıntılı yıllar yaşanmıştır. Bu bağlamda küresel olarak patlak veren petrol krizinde fiyatların yükselmesiyle, Türkiye Arap ülkelere ihracat potansiyelini artırma girişimlerinde de bulunmuştur. En nihayetinde Türkiye 1973

sonrası Arap-İsrail sorununda, Arapların yanında yer almıştır (Sönmezoğlu, 2016:410-411).

6. SONUÇ

Bugün günümüzde Ortadoğu olarak adlandırdığımız coğrafyada, Osmanlı Devleti'nin hakimiyetini yitirmesi ve Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan boşlukta, güç mücadelelerinin ortaya çıkması ile birlikte bölgede süregelen istikrarsızlık, yıllar yılı çözülemeyen bir sorun haline gelmiştir. Sorunun temel kaynağını oluşturan Filistin meselesi esasen geçtiğimiz yüzyılın başlarında bir Yahudi sorunu olarak ortaya çıkmış olsa da İsrail Devletinin kurulması ile bu sorun kargaşaya ve insanlık dramına dönüşmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ile birlikte yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin erken dönem Ortadoğu politikası durağan bir seyir izlenimi bırakmıştır. Önceliğin iç politika, iktisadi kalkınma, devlet düzeninin inşa edilmesi ve inkılapların hayata geçirilmesi olması bu durumun başlıca unsurudur. Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde en önemli sorunu olan komşuları ile sınır anlaşmazlıkları konusu ön plana çıkmıştır. Ortadoğulu komşuları ile sınır sorununu çözmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti, bölgede yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmıştır. Bu sorun bölge ülkeleri ile yakın ilişki kurmasına da engel teşkil etmiştir. Irak ve Suriye ile yaşanan sınır anlaşmazlıkları uzun bir süre gündemi meşgul etmiştir. 1926 yılında Irak ile anlaşmaya varan Türkiye, Suriye ile sınır sorununu ancak 1939'da Hatay'ın kendi içinde yapmış olduğu halk oylaması ile tek taraflı olarak çözebilmiştir. Hatay sorunu Suriye ile Türkiye arasında hâlen çözüme kavuşamamış bir mesele olarak beklemektedir.

Türkiye'nin erken dönem Ortadoğu politikasındaki belirsizliğin bir diğer nedeni ise, Birinci Dünya Savaşından sonra bölgedeki ülkelerin bağımsızlığını elde edememelerinden kaynaklıdır. Birinci Dünya Savaşı devam ederken, 1916 yılında İngiltere ve Fransa arasında gizlice yapılan anlaşma gereği Ortadoğu iki kısma ayrılmıştır. Sykes-Picot anlaşması olarak bilinen bu taksim neticesinde Suriye ve Lübnan tarafı Fransız idaresine bırakılırken, Irak ve Ürdün tarafı İngilizlere bırakılmıştır. Savaş sonrası Osmanlı Devletinin yıkılması ile uzun yıllar bu topraklarda İngiliz ve Fransız mandası hüküm sürdü. Dolayısı ile Türkiye bölgeye yönelik girişimlerinde batı eksenli bir politika izlemek zorunda kaldı. Arapların bağımsızlık mücadelelerine karşı ılımlı bir tavır sergilemesine rağmen, ulusal çıkarları nedeniyle Ortadoğu'daki duruma mesafeli duran Türkiye, batı ile ilişkilerine daha çok önem vermiştir. Türkiye Ortadoğu'da yaşanan gelişmelere tam anlamıyla müdahil olmamış gibi görünse de bölgede bağımsız tek ülke olan İran ile ilişkilerinde sıcak temaslar kurmuş, karşılıklı ziyaretler ile işbirliği anlaşmaları yapmıştır. 1926 Ankara Anlaşmasıyla Irak ile diyaloglar geliştirilmiş, bölgede güvenliğin sağlanması amacıyla, 1937'de İran ile Afganistan'ında katıldığı Sadabat Paktı imzalanmıştır. Sadabat Paktı işlevsel olarak bir güvenlik anlaşmasından öteye gitmezken, Türk dış politikasında aktif bir rolü olmamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile soğuk savaş dönemi başlamış ve iki kutuplu dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Kutuplarda başı çeken lider ülkeler ABD ve SSCB olurken diğer devletler bu iki devlet etrafında politikalarını şekillendirmişlerdir. SSCB'nin bölgede Türkiye'nin varlığına bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkması, Türkiye'nin de batı ile daha fazla yakınlaşmasının önünü açmıştır. Bu sebeple Türkiye ABD liderliğindeki batı bloğuna yanaşarak 1952'de NATO ittifakına girmiştir. İktisadi ve askeri olarak güçlü devletlerin çok gerisinde kalan Türkiye, Batı'nın çıkarları ile kendi çıkarlarını aynılaştırarak onların askeri ve finansal gücünden yararlanmak istemiştir. Buna mukabil Türkiye, Ortadoğu'da batı etkisinde bir politika özümsemiştir. Batı ittifakının Ortadoğu politikası, öncelikli olarak bölgede SSCB etkisini kırmak

olmuştur. Bununla birlikte İsrail'in güvenliğinin sağlanması ve bölgedeki petrol alanlarına batılı devletlerin ulaşmasını kolaylaştırmaktı. Bunun sağlanması içinde bölgede yeni kurulan Arap Devletleri ile iyi ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. İlişkilerinde batı ile sorun yaşamayan rejimler, batının desteğini alarak iktidarlarını devam ettirmişlerdir. Bu durum karşısında Türkiye'de bölgede batı ekseninde bir politika izlemiştir.

İngiltere'nin 1917 yılında Balfour Deklarasyonu'nu yayınlamasının ardından Yahudilerin Filistin'e göçü hızlanmış ve bölgede nüfusları hızla artmıştır. İngiltere 1947'de BMGK'da alınan kararlar neticesinde Filistin'den çekileceğini açıklamış ve 1948'in Nisan ayında askeri birliklerini bölgeden çıkarmaya başlamıştır. Bunun akabinde Arapların tüm tepkilerine ve müdahalelerine rağmen 14 Mayıs 1948'de David Ben Gurion, Filistin'de İsrail Devleti'ni kurduklarını Dünya kamuoyuna ilan etmiştir. İsrail'in yayılcı politikası Ortadoğu'da tüm dengeleri değiştirerek etnik ve siyasal sorunların baş göstermesine yol açmıştır. İsrail Devlet'ini ilk tanıyan Ülke ABD olurken, ikinci olarak tanıyan ülke ise SSCB'dir. İsrail Devleti'nin ilanı ile patlak veren 1948 Arap-İsrail Savaşı, Arapların Yahudilere karşı verdiği geniş çaplı ilk silahlı mücadeledir. Savaş başlar başlamaz İngiltere ve ABD çatışmaları uzatmamak adına Filistin Limanlarına ambargo koymuştur. Rusya ise İsrail'e havadan silah desteği sağlayarak, yardım alamayan Araplar karşısında İsrail'in elini güçlendirmiştir. Savaş'ı İsrail'in kazanması, Türkiye'nin de daha önce İsrail karşıtı sergilediği tutumu değiştirmiştir.

İsrail ile yakın ilişkiler kuran SSCB, Türkiye için kuzeyde ve güneyde büyük tehdit oluşturmaktaydı. Ulusal ve bölgesel çıkarlarını korumak zorunda kalan Türkiye, SSCB tehdidine karşılık batı eksenli politikasını devam ettirme kararını sürdürmüştür. Askeri ve ekonomik olarak batının desteğine ihtiyaç duyulan bir dönemde, Türkiye'nin İsrail'i tanıması artık kaçınılmaz bir son olmuştur. İsrail'in tanınması sürecinde, Arapların sıkça telkinlerde bulunması, yüzyıllar boyunca bölge ile köklü ortak geçmişe sahip olan Türkiye'yi güç durumunda bırakmış olsa da Türkiye, 1949 yılında İsrail Devletini tanıdı. Bu dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik attığı adımlar, içinde bulunmuş olduğu darboğazın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kendi bölgesinde beliren SSCB tehdidi ve ekonomik sıkıntıların çözülmesinde batı desteğine duyulan ihtiyaç, dış politikada belirleyici etkindir. Nitekim Türkiye, İsrail'in tanınması ve batı eksenli politikanın karşılığında ABD'nin açıklamış olduğu Marshall Planından hatırı sayılır bir pay almak ve güvenliği için NATO ittifakına girebilme beklentisi içerisindeydi. ABD Marshall planı çerçevesinde Türkiye'ye 137 milyon dolar değerinde yardım yaparak bir nebze de olsa da beklentileri cevap verdi. Fakat NATO'ya üyelik konusu ancak 1952 yılında kabul edilmiştir.

Türkiye bölgede İsrail'i tanıyan ilk devlet olma özelliğini taşıyarak, iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmış, bu tutum Arap ülkeleri tarafından tepki ile karşılanmıştır. Nitekim Kıbrıs sorunu ve Küba Buhranının patlak vermesiyle ortaya çıkan Jüpiter Füzeri meselesine kadar Araplarla ilişkilerde soğuk rüzgarlar esmiştir. Türkiye'nin o dönem İsrail ile olan münasebetleri bilindiği üzere batı etkisinin bir sonucudur. Nitekim Dışişleri Bakanı Zorlu, 1955 Bağlantısızlar Konferansında SSCB karşısında tarafsız bir siyasetin işleminin mümkün olmadığını, bu nedenle batı ile iş birliğinin bölge açısından önemine vurgu yapmıştır. Türkiye net bir şekilde bölgede çıkan her sorunda batı ile işbirliği içinde olarak o minvalde hareket etmiştir. 1956'da BAC'ın Süveyşi millileştirme hamlesi ile ortaya çıkan krizde, ABD, İngiltere ve İsrail, kanalın uluslararası statüsünün olduğunu savunmuş, Türkiye ise bu tezi desteklemiştir. Ardından çıkan kriz ile ABD, İngiltere ve İsrail'in, Mısır'a saldırısı net bir dille

kınanarak, İsrail büyükelçisi merkeze çekilmiş ve ikili diplomasi azaltılmıştır. Fakat İsrail ile yaşanan gerginlik Türkiye'nin batı yanlısı tutumunu değiştirmemiştir.

İsrail'in kurulması ile sonlanan süreç sonrası Ortadoğu'da Arap milliyetçiliğinin yükselişi hız kazanmıştır. Bu yükselişin yegane sebebi; Batının Araplara vermiş olduğu bağımsızlık sözlerinin yerine getirilmeyişi ve Filistin topraklarında kurulan batı destekli İsrail Devleti olmuştur. Bu dönemde Araplar, Türkiye'ye de batı yanlısı tutumundan ve Osmanlı Mirası düşüncesinden dolayı sıcak bakmamışlardır. Buna 1955 Bağdat Paktına katılan ülkeler arsasında bölgeden sadece Irak'ın katılmasını örnek olarak gösterebiliriz. Yine bu dönemde bölgede yaşanan gerginliklerden dolayı Türkiye, batı yanlısı tutumunu devam ettirse de Araplar içinde birliğin sağlanamaması ve bölgede süregelen istikrarsızlığın kendine fayda sağlamayacağı düşüncesinden ötürü taraf olmaktan kaçınmıştır.

1960'lı yıllara gelindiğinde Kıbrıs Sorununun ortaya çıkması, Türkiye'nin dış politikada tek taraflı batıya teslim siyasetinin sorgulandığı yıllar olarak göze çarpmaktadır. 1960 darbesi ile yönetime el koyan ordu batı eksenli stratejisine devam etmiştir. Sonrasında yapılan seçimlerde hükümet kurmak için yeterli oy oranını yakalayamayan partilerle, 1965 yılına kadar koalisyon hükümetleri yönetimde bulunmuştur. 1960'da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere garantörlüğünde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, çok geçmeden adada Rumların Türklere karşı haksız saldırıları yüzünden tekrar bir sorun yumağına dönüşmüştür. Rumların saldırıları karşısında Türkiye'yi yalnız bırakan batılı müttefikler, Türk kamuoyundan tepki çekmiştir. Arkasından gelen Johnson Mektubu, Hükümet yetkililerini güç durumda bırakarak dış politikada artık alternatif düşüncelere itmiştir.

Bir taraftan Kıbrıs meselesi ile uğraşan Türkiye, soğuk savaşın en hararetli dönemi olarak bilinen bir süreçte Jüpiter Füzeri Krizi ile karşı karşıya kalmıştır. ABD'nin Sovyet tehlikesine istinaden müttefik ülkelere yerleştirdiği Jüpiter Füzeri, Küba Krizi esnasında pazarlık konusu yapılmıştır. Küba'da SSCB eliyle yerleştirilen nükleer başlıklı füzelerin kaldırılmasına karşılık Sovyetler, Türkiye'deki Jüpiter Füzerlerinin sökülmesini talep etmiştir. ABD ve SSCB arasında yapılan gizli görüşmelerde Türkiye'ye danışılmadan Füzerin kaldırılması üzerine yapılan anlaşma, yine Türkiye'yi çok rahatsız etmiştir. Füzerin sökülmesi olayı ve Kıbrıs meselesinden dolayı ardından gelen Johnson Mektubu çıkarlar söz konusu olduğunda ABD'nin müttefiklerinin durumunu görmezden geldiğinin en açık göstergesidir.

ABD ile SSCB arasındaki gerginlik 1960'lı yılların ortalarından sonra azalmaya başlamıştır. Gerginliğin azalması ile Türkiye'nin alternatif dış politika arayışı sürecinde elini rahatlatmış ve Ortadoğu ile olan ilişkilerini de düzeltmek için bir fırsat olarak görülmüştür. 1967 yılında patlak veren Arap-İsrail Savaşında Türkiye tarafsızlığını ilan ederek, İsrail'e gönderilecek yardımlarda kendi topraklarında bulunan üsleri kullanılmayacağını bildirmiştir. Savaş sonunda da bölgedeki Arap Ülkelerine insani yardımlarda bulunan Türkiye, bir nevi yeni Ortadoğu politikasının temellerini atmıştır. Nitekim savaş sonrası BM'de alınan 242 sayılı kararda belirtildiği gibi Arapların yanında yer alarak, İsrail'in 1967 öncesi sınırlarına çekilmesi görüşünü savunmuştur. Bununla beraber 1969'da çıkan Mescid-i Aksa yangını Başbakan Süleyman Demirel birinci ağızdan yangının sorumlularının tespitinin yapılmasını istemesiyle birlikte bölgede bulunan Araplara desteğini de dile getirmiştir. Mescid-i Aksa yangını sonrası İsrail'in saldırgan tutumuna yönelik, İslam ülkelerinin birleşme çağrısıyla toplanan İslam Zirve Konferansına Türkiye, Dışişleri Bakanı düzeyinde katılım göstermiş ve Arapların sempatisini kazanmıştır. İslam Zirve Konferansı'na Türkiye'nin katılımı iç siyasette tartışma konusu olmuş olsa da sonraki konferanslarda Türkiye, düşük düzeyli

bir katılım göstererek bölgede gelişmekte olan sorunlar karşısında temkinli bir denge siyaseti izlemiştir.

1970 muhtırası ile Türkiye’de tekrar baş gösteren siyasi istikrarsızlık bir süre dış politikada durağanlaşmaya sebebiyet vermiştir. İstikrarsızlık ile yaşanan ekonomik bunalım Türkiye’nin alternatif arayışlarının sürmesine olanak sağlamıştır. Bu sırada patlak veren 1973 Arap-İsrail Savaşı ve Petrol Krizi Türkiye’yi Ortadoğu’ya daha da yakınlaştırmıştır. Petrol ihtiyacının büyük bir kısmını Ortadoğu’dan karşılayan Türkiye, ekonomik krizinde etkisiyle yükselen döviz kuruna karşılık bölge ile ticaretini geliştirme çabasına girişmiştir. 1967 savaşında olduğu gibi İsrail’e gidecek yardımlarda üslerini kullandırmayan Türkiye, Arapların tepkisinden kaçınmıştır.

Türkiye’nin batı eksenli dış politikası, Ortadoğu politikasını da derinden etkilemiştir. Arap-İsrail mücadelelerinin başladığı ilk dönemlerde net olarak batı etkisinde hareket ederek Arapların yanında yer almayan Türkiye, sonraki savaş dönemlerinde müttefiklik ruhuna aykırı davranan batı karşısında çok boyutlu bir dış politika stratejisi oluşturmaya çalışmış olsa da batı ile olan derin bağları sayesinde başarılı olamamıştır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- AKDEVELİOĞLU, A. ve KÜRKÇÜOĞLU, Ö., 2019. “Arap Olmayan Ülkelerle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, s.796-807, ss.900.
- AKDEVELİOĞLU, A., KÜRKÇÜOĞLU, Ö., 2009. “Ortadoğu’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Ed. B. Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.357-369.
- ALTUNİŞİK, M.B., 1999. Türkiye ve Ortadoğu, Tarih, Güvenlik, Kimlik, Boyut Kitapları, İstanbul, 248s.
- ARI, T., 2007. Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa Yayınları, İstanbul, 876s.
- ARMAOĞLU F., 1984. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), Kronik Kitap, Ankara, 752s.
- ARMAOĞLU F., 2019. Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları, Kronik Kitap, İstanbul, 580s.
- ARMAOĞLU, F., 2018. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1985), Kronik Yayınları, İstanbul, 705s.
- ATATÜRK, M.K., 1978. Söylev (Nutuk), Milli Eğitim Basımevi, C.I., Ankara,
- AYDIN, S., 2014. 1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 555s.
- BALCI, A., 2013. Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 400s.
- BEST, A., JUSSI, M.H., JOSEPH, A.M., KIRSTEN, E.S., 2012. 20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi (Çev. Taciser Ulaş Belge), Siyasal Kitabevi, Ankara, 640s.
- CLEVELAND, W.L., 2008. Modern Ortadoğu Tarihi, Agora Kitaplığı, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, 634s.
- ÇELİK, M.E., 2020. “1960 Sonrası Türk Dış Politikasının Dönüşümüne Etki Eden Faktörler”, Tarih Yolunda Bir Ömür, Ed. Nejla Günay vd., Gazi Kitabevi, s.409
- DİLAN, H.B., 1998. Türkiye’nin Dış Politikası (1923-1939), Alfa Yayınları, İstanbul, 215s.
- DOĞAN, N., 2008. “NATO ile İlişkileri”, Türk Dış Politikası 1919-2008, Ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 598s.
- ERENDİL, M., 1992. Çağdaş Ortadoğu Olayları, Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 166s.
- ERHAN, Ç., 2009. “ABD ve NATO’yla ilişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Ed. B. Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.681-715.
- ERHAN, Ç., KÜRKÇÜOĞLU, Ö., 2009. “Filistin Sorunu”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Ed. B. Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.635-648.
- EROL, S., 2008. “İsmet İnönü Hükümeti Dış Politikası”, Türk Dış Politikası 1919-2008, Ed., Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, ss.272-573
- FROMKİN, D., 1993. Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı (1914-1922)?, Çev. Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul, 542s.

- GÖNLÜBOL, M. vd., 1974. “İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 27 Mayıs Devrimi Sonrası” Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), Haz. M. Gönlübol – C. Sar, Sevinç Matbaası, Ankara, 630s.
- GÖNLÜBOL, M., 1965. Turkish Participation in the united Nations, 1945-1954, A.Ü.SBF Yayınları, Ankara, 119s.
- GÜRÜN, K., 1986. Savaşın Dünya ve Türkiye, Bilgi Yayınevi, Ankara, 415s.
- HALE W., Türk Dış Politikası 1774-200, Mozaik Yayınları, İstanbul, 428s.
- HARMAN, Ö.F., 2016. Kudüs’ün Gizemli Tarihi, Destek Yayınları, İstanbul, 288s.
- HASGÜLER, M., 2018. Kıbrıs Siyasi El Kitabı ve Sözlüğü, Alfa Yayınları, İstanbul, 233s.
- HAVATME, N., 1970. Filistinde Halk Savaşı ve Ortadoğu, Çev. Mehmet Emin Bozaslan, Ant Yayınları, İstanbul, 310s.
- İNAL, M.K., 2013. Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, Ed. A.Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss.330.
- JANKOWSKI, J.P., 2000. Egypt: A Short History, Oneworld Publications, Oxford, 224s.
- KARADELİ, C., 2016. Cemal Gürsel ve Dış Politika”, Mustafa Kemal Atatürk’ten Günümüze Cumhurbaşkanları ve Dış Politika, Ed .Haydar Çakmak, Kripto Yayınları, Ankara, ss.67-68
- KÜRKÇÜOĞLU, Ö.E., 1972. Türkiye’nin Arap Ortadoğusu’na Karşı Politikası, Sevinç Matbaası, Ankara, 210s.
- ÖZMEN, S., 2001. Ortadoğuda Etnik Dini Çatışmalar ve İsrail, IQ Araştırma Yayınları, İstanbul, 387s.
- ÖZTUNA, Y., 2011. Yavuz Sultan Selim, Babıâli Kültür Yayıncılık, İstanbul, 260s.
- PEHLİVANOĞLU, Ö., 2004. Ortadoğu ve Türkiye, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 509s.
- SACHAR, H.M., 2007. The Course Of Modern Jewish History, Vintage Books, U.S.A, 1270s.
- SAİD, E.W., 1996. Peace and Its Discontents: Essays on Palestine in the Middle East Peace Process, London, 188s.
- SANDER, O., 2008. Siyasi Tarih 1918-1994, İmge Kitabevi, Ankara, 206s.
- SEVDİ, S., 2010. Turkish-American Relations and the Cuban Missile Crisis 1957-63, *Middle Eastern Studies*, Vol. 46, No. 3 May 2010, p. 452
- SOYSAL, İ., 1983. Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945) TTK Yayınları, Ankara, 695s.
- SÖNMEZOĞLU, F., 2016. Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası (1945-1991), Der Yayınları, İstanbul, 583s.
- TAŞKIN, H., 2004. İsrail’in GAP Senaryosu, Ozan Yayınları, s.20, ss.128
- TAYLOR, A.R., 2019. İsrail’in Doğuşu, Pınar Yayınları, İstanbul, 152s.
- TUNCER, H., 2014. 27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türk Dış Politikası, Kaynak Yayınları, İstanbul, 168s.
- TUNÇ YAŞAR, F., ALKAN ÖZCAN, S., KOR, Z.T., 2010. Siyonizm Düşünden İsrail Gerçeğine, İHH Yayınları, İstanbul, 174s.
- TURAN, Ö., 2002. Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu, Step Ajans, İstanbul, 364s.
- TÜRKMAN, S., 2007. ABD, Ortadoğu ve Türkiye, Nobel Yayınları, Ankara, 392s.
- TÜRKMEN, F., 2012. Kırılğan İttifaktan “Modern Ortaklığa” Türkiye ABD ilişkileri, Timaş Yayınları, İstanbul, 400s.
- UÇAROL, R., 1985. Siyasi Tarih, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 635s.
- UÇAROL, R., 1998. 1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması, Filiz Kitabevi, İstanbul, 156s.

- UÇAROL, R., 2015. Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) Askeri ve Siyasi Hayatı, Derin Kitabevi, İstanbul, 468s.
- UMAR, Ö.O., 2003. Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940) Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 402s.
- UMAR, Ö.O., 2004. Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye 1908-1938, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 557s.
- USLU, N., 2004. Türk Amerikan İlişkileri, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara, 407s.
- YARAR, E., 2006. Tarihsel Dönüşüm, Filistin Sorunu Temelinde Türk Dış Politikası ve İsrail Devletini Tanıma Süreci, Siyasal Kitabevi, Ankara, 341s.
- YENİBURSA, B.K., 2017B Ortadoğu'da Emperyalizm, Sentez Yayıncılık, Ankara, 228s.
- YILMAZ, T., 2004. Uluslararası Politikada Ortadoğu, Akçağ Yayınları, Ankara, s.147

Gazeteler

- Bozkurt, 1970. Başkan Nasır Bugün Toprağa Veriliyor, Başbakan Demirel ve Denktas Kahire'de", 1 Ekim
- Bozkurt, 1974. Sedat Nixon Onuruna Verdiği Yemekte Konuştu: "Devamlı Barış İçin Filistin Sorunu Çözümlemeli", 14 Haziran
- Cumhuriyet, "Krom Konusunda ABD'nin İkili Takas Teklifini Reddettik", 11 Mayıs 1963
- Cumhuriyet, 1960. "Amerika 400 Milyon Dolarlık Kredi Açıyor", 22 Haziran
- Cumhuriyet, 1962. "Amerika'nın Türkiye'ye Yaptığı Yardımı Kesme İhtimali Belirmiş", 31 Ekim
- Cumhuriyet, 1964. "İnönü'nün Demeci Amerika'da Geniş Akisler Yarattı" 17 Nisan
- Cumhuriyet, 1967. "Başbakan Konuşuyor" 06 Haziran
- Cumhuriyet, 1967. "Suriye Türkiye'den Yardım İstiyor" 07 Haziran
- Cumhuriyet, 1969. "Aksa Camii Yangını Sanığı olarak Avustralyalı bir genç yakalandı", 23 Ağustos
- Cumhuriyet, 1969. "Elçiler, İslam Zirve Toplantısına Katılmaya Karşı" 13 Eylül
- Cumhuriyet, 1969. İslam Zirvesi Bitti, "Türkiye Ortak Bildirinin Tümünü Onaylamadı", 26 Eylül
- Cumhuriyet, 1970. Cidde Konferansında Eralp Türkiye'nin görüşünü açıkladı, 26 Mart
- Cumhuriyet, 1970. Cidde'de İsrail'e karşı İktisadi Boykot İstendi, 25 Mart
- Cumhuriyet, 1970. Demirel "Hava Korsanlığı Son Bulmalıdır" Dedi, 12 Eylül
- Cumhuriyet, 1970. İsrail Türkiye'yi Protesto Etti, 5 Ekim
- Cumhuriyet, 1970. Türkiye Ürdün'e Dış Müdahaleye Karşı, 23 Eylül
- Cumhuriyet, 1971. Mısır: "Ziyaret Hiçbir Sonuç Vermedi", 9 Mayıs
- Cumhuriyet, 1971. Mısırdaki Çok Sayıda Politikacı ve Memur Tutuklandı, 15 Mayıs
- Cumhuriyet, 1971. Ordu Şartları Uygulanmazsa Yönetime El Koymaya Kararlı Olduğunu Bildirdi, 13 Mart
- Cumhuriyet, 1971. Sedat: "Mısır, Moskova'ya Dostluk ve Minnettarlık Duygusu ile Bağlı", 28 Mayıs
- Cumhuriyet, 1973. İsrail ile Mısır ve Suriye Arasında Savaş Başladı, "Ortadoğu Yine Kana Bulandı", 7 Ekim
- Cumhuriyet, 1973. İsrail, Mısır ve Ürdün Ateşkes'i Kabul Etti, 23 Ekim
- Cumhuriyet, 1974. Başkan Nixon, Gezisinin İlk Durağı Kahire'de Bayram Havası İçerisinde Karşılandı, 13 Haziran
- Hürriyet, 1949. İsrail Hükümeti, 30 Mart

- Hürriyet, 1961. "Türk Milleti Asaletini Gösterdi" 13 Temmuz
 Hürriyet, 1966. "Johnson'un Mektubu", 13 Ocak
 Milliyet, 1967. "Çağlayangil: NATO Üsleri Emrivakiyle Kullanılamaz", 06 Haziran
 Milliyet, 1967. "Liderler Savaş Dışı Kalmak İstiyorlar, İnönü" 07 Haziran
 Milliyet, 1967. "Ortadoğu'da Silah Kuvvet Durumu 1 Milyon Asker, 1710 Uçak, 4 Bin Tank ve 239 Gemi Var" 06 Haziran
 Milliyet, 1961. "Amerika Küba'yı Abluka Altına Aldı", 23 Ekim
 The Times, 1963. "Turkey's Hard Way to Democracy", 22 May
 Ulus, 1948. Filistin Anlaşmazlığı, 18 Aralık
 Vatan, 1948. "Filistin'de Çarpışan Menfaatler", 1 Mayıs
 Yeni Gazete, 1970. "Ürdün ve Sonrası", 24 Haziran

Makaleler

- BEHÇET, M., 2019. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Mısır Siyasi Tarihi Üzerinden Arap Baharının İncelenmesi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 21, 2019, s.303-321.
- BOZKURT, İ., 2017. Soğuk Savaş Döneminde Amerika Birleşik Devletleri Türkiye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Küba Bunalımı, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 5, s.221-239
- ÇETİN A., GÜRSEL, Cemal (1895-1966), TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara, 1996, s.326, ss.560.
- ÇETİNSAY, A., 1999. Türkiye İran İlişkileri 1926-1938, Asam, Ankara, S.148
- DURSUN D., İslam Konferansı Teşkilatı, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2001, s.49-53, ss.590.
- EROL, M.S., 2008. "1961-1979 Dönemi Türk Dış Politikası, Batı İle İlişkiler", Türk Dış Politikası 1919-2008 Ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, s.644
- EŞEL, G., 2017. Darbeler arasında (1960-1980) Türkiye – NATO İlişkileri, The Journal of Academic Social Science Studies, N:56, Spring III, s.411
- FIRAT, M., KÜRKÇÜOĞLU, Ö., 2019. "Ortadoğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s.784-796, ss.900.
- GÖNLÜBOL, M. vd., 1974. "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 27 Mayıs Devrimi ve Sonrası", Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), Haz. Mehmet Gönübol-Cem Sar, Sevinç Matbaası 1974, Ankara, s.s.347-359
- GÖRGÜN, H., 2011. Bir İktidar Mücadelesinin Anatomisi: Enver Sedat ve Muhalifleri, İslam Araştırmaları Dergisi, (6), 2001, s.77-92.
- İLYAS, A., 2015. Johnson Mektubu ve Türk Dış Politikasında Eksen Kayması 1965-1980, 21.Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi, Özgem Matbaacılık, Ankara, s.168
- KARATAŞ, M., 2019. Türkiye'de Asker Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası Ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme, Anadolu Ve Balkan Araştırmaları Dergisi, 2019, ss.69-110
- KASALAK, K., 2007. "Irak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye-Irak İlişkileri", Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl:5, Sayı:9, Ankara, s.189.
- KEMİKSİZ, N., 2018.Arap-İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları, Journal Of Awareness, 2018, s.128-144.

- KODAL, T., 2009. II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-İrak İlişkileri ve Irak Hakkında Bilinmeyen bir Kaynak: Ziya Karamürsel'in Irak Seyahat Notları, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 40, Erzurum, S.392.
- KURULOĞLU F., 27 Mayıs Darbesi Sonrası Türk Dış Politikasında Yeni Açılımlar: Ortadoğu ve Sovyetler Birliği İle İlişkiler (1960-1965), Karadeniz Araştırmaları Merkezi, s.192
- ÖZGİRAY A., 1995. Türk İran İlişkileri, Atatürk Araştırmaları Dergisi, Ankara, s.690
- SARIASLAN F., 2019. "Filistin Sorunu ve Türkiye: Bir Denge Siyaseti", FAD Filistin Araştırmaları Dergisi, (6), ss.1-32
- SEVER A., Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 52, Sayı 1, Ankara, 1997
- SEYDİ, S., 2011. Demokrat Parti'nin Dış Politika' da Alternatif Arayışı (1957-1960), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.13-14.
- SEZER, A., 2017. "Mısır Basınında Atatürk ve İnkılâpları" (Richard Hattamer'dan Çeviri), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XVII, Sayı:50, Temmuz 2001, s.388.
- SIRIM, V., 2019. "Türkiye-Ortadoğu Ülkeleri Arasındaki İlişkilerde Filistin Meselesinin Yeri", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7, Sayı:1 (2019): 355-374.
- ŞAHİN, M., SARI B., 2017. "1960-1980 Dönemi Türkiye'nin Üçüncü Dünya Ülkeleri ve İslam Ülkeleriyle İlişkileri", Akademik Ortadoğu, Cilt 11, Sayı 2, 2017, ss.21-47
- TORUN, A., 2011. Altı Gün Savaşı: Sebepleri Sonuçları Açısından Ortadoğu'da Bir Dönüm Noktası, Akademik Ortadoğu Altı Aylık Ortadoğu Araştırma Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, s.7
- TÜRKMEN, Z., 2001. "Özdemir Bey'in Musul Harekâtı ve ngilizlerin Karı Tedbirleri", Atatürk Aratırma Merkezi Dergisi, Cilt:17, Sayı:49, Ankara, s.61
- VATANSEVER, M., 2010. Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 12, Özel S., s.1495

Yayınlar

- Orta Doğu'nun Tarihi Gelişimi, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1992, s.74
- BLİND, G. ve WELCH, D.A., 1989 On the Brink, Americans and Soviets Reexamine the Cuban Missile Crisis, Hilland Wang: New York.
- DOBBS, M., 2008. One Minute to Midnight-Kennedy, Krushchev and Castro on the Brink of Nuclear War, Vintage Books: New York, p.234-234
- DİVİNE, R.E., 1988. The Cuban Missile Crisis, Markus Wiener Publishing: New York, p.155
- SINMAZ, K., 2017. Ortadoğu'da su ve Barış, İsrail'in Su Gaspı ve Bölgesel Politikaları, İnsamer İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Pelikan Basım, İstanbul, 2017, s.12
- Arap-İsrail Harpleri ve Bu Harplerden Alınacak Dersler, Genel Kurmay Yayınları, 1979, s.15-16
- OLGUN, K., 2077. "Türk Basınında 1967 Arap-İsrail Savaşı", 38. Uluslararası İcanas (Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları) Kongresi, Ankara, 10-15 Eylül 2007, Bildiriler, s. 2245
- Arap Büyükelçilerinin Müşterek Tebliği, 1967, İstanbul, Aksiseda Matbaası. s.5
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Nisan 1967, Sayı:31, 101s.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Mayıs 1967, Sayı:32, 103s.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Haziran 1967, Sayı:33, 63s.
 T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Ağustos 1969, Sayı:59, 73s.
 T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Eylül 1969, Sayı:60, 65s.
 T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Mart 1970, Sayı:66, 48s.
 T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Eylül 1970, Sayı:70, 93s.
 T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Aralık 1970, Sayı:73, 79s.
 Yearbook Of The U.N. 1969, 221s.
 Kessings, Contemporary Archives, 1967-1968

DAĞ, A.E., 2018. Kudüs, İşgal Altında Bir İslam Kenti, Dünya Kriz Bölgeleri 4, İnsamer, Pelikan Basım, İstanbul.
 ATAMAN, M., 2012. Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Nisan, ss.58
 DAĞ, A.E., 2015. Suriye: Küresel ve Bölgesel Kaostan Beslenen İç Savaş, İnsamer, ss.23
 Arap-İsrail Harpleri, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979, ss.80

DERGİLER

Ayın Tarihi, Aralık 1948, Sayı:181, 164s.
 Ayın Tarihi, Sayı:184, Mart 1949, s.62-63,
 TBMM Dergisi, Toplantı 4, Dönem VIII, Cilt 21, Salı 1949, 12s.
 Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 24 Ekim 1962, 650s.

İnternet Sitesi

KKTC Enformasyon Dairesi. Kıbrısta İngiltere Dönemi (1878-1960) <https://pio.mfa.gov.ct.tr/kibrista-ingiltere-donemi-1878-1960/>, Erişim (14.12.2020).
 Mithat Işık, EOKA ve Enosis, <https://www.sde.org.tr/mithat-isik/genel/eoka-ve-enosis-kose-yazisi-4341>, 2018, Erişim (02.01.2020).
 Jeremy Bowen, 1967 Arap – İsrail Savaşı ve Orta Doğu’yu Sarsan 6 Gün, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40157650>, 6 Haziran 2017, Erişim (15.12.2020).
 Birleşmiş Milletler 242 Sayılı Kararı (22 Kasım 1967), <https://www.davamizkudus.org/arsiv-dosyalar/birlesmis-milletler-242-sayili-guvenlik-konseyi-karari/#:~:text=1950'den%201967'ye%20kadar,olan%20t%C3%BCm%20b%C3%B6lgeyi%20i%C5%9Fgal%20etti.>, Erişim (18.02.2021).
 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Kıbrıs Meselelerinin tarihçesi, BM Müzakerelerinin Başlangıcı, <https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi -bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa>, Erişim (24.04.2021).
 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, İslam İşbirliği Teşkilatı, Teşkilatın Tarihçesi, <https://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, Erişim (28.04.2021).

- Serkan Taflıoğlu, “FKÖ, El-Fetih ve 6. Kongre: Kim Neyi Temsil Ediyor?”, <https://www.orsam.org.tr/tr/fko-el-fetih-ve-6-kongre-kim-neyi-temsil-ediyor/> 2009, Erişim (30.04.2021).
- Sputnik Türkiye, 6.Filo Eylemini O Anı Yaşayanlar Anlattı, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201807171034322078-6-filo-eylemi-abd-dogu-perincek/> 2018, Erişim (07.05.2021).
- Şalom Haftalık Siyasi ve Kültürel Gazete, Yahudilerin En Kutsal Bayramı: Affediliş Günü Yom Kipur, <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-80688-yahudilerin-en-kutsal-bayrami-affedilis-gunu-yom-kipur.html>, 2011, Erişim (10.05.2021).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri

BCA 030_01_00_00_54_329_3, s. 10

BCA 030_01_00_00_7_42_16

BCA 030_01_00_00_50_299_3,

Amerikan Dışişleri Bakanlığı ve CIA Belgeleri

CIA-RDP80B01676R001800010027-5

CIA-RDP79T00975A018500030001-3

EKLER

EK: İsmet İnönü'nün 1949 tarihli Ortadoğu ile ilgili TBMM konuşmasını içeren Meclis Tutanağı

DÖNEM : VIII

TOPLANTI : 4

T. B. M. M. TUTANAK DERGİSİ

CİLT : 21

Birinci Birleşim

1 . XI . 1949 Salı

İçindekiler

	Sayfa		Sayfa
1. — Havale edilen kâğıtlar	2:4	Menteşeoğlu (İğel), Ekrem Amaç, Atıf	
2. — Yoklama	4	Ököl (İstanbul), Cemil Atay (Kastamonu),	
3. — Söylevler	4	Dr. Lütfi Kırdar (Manisa), Şemseddin	
1. — Cumhuriyetin Dördüncü		Ekmen, Yusuf Mardin (Mardin), Mustafa	
Toplantıyı açış söylevi	4:10	Özden (Tokat), Hasan Oral (Urfa) nın an-	
4. — Andışmeler	10	dişmeleri.	10
1. — Milletvekilliğine seçilen Ziya		5. — Seçimler	10
Gebeloğlu (Bitlis), Muhlis Erküren (Bar-		1. — Meclis Başkanı seçimi	10,11
sa), Nahit Pekcan (Erzincan), Dr. Ali		2. — Başkanlık Divanı seçimi (Başkan-	
		vekilleri, Kâtipler ve İdareci Üyeler).	11:12

Memleket asayışı, iş emniyet ve huzur yerindedir. Demokratik hayatın hür düzeninin icabı olan mevzuat, batı demokrasilerindeki emsali yolunda hazırlanarak Büyük Meclise sunulmaktadır.

Şehir ve kasabalarımızın medenî tesislerini tamamlama yolundaki çalışmalar hızla gelişmektedir. İller Bankası vasıtasıyla şimdiye kadar 78 şehir ve kasabanın içme suyu ve 102 kasabanın elektrik tesisatı için 50 milyon lira sarfedilmiş veya sarfedilmeye bağlanmıştır. Ayrıca, 71 şehir ve kasabanın su ve 38 şehir ve kasabanın da elektrik tesisatı için 37 milyon liralık iş eksiltmeye çıkarılmıştır.

Sayın Milletvekilleri,

Birleşmiş Milletler Kuruluna candan bağlılığınız devam etmektedir. Bu kurulun, kendisinden beklenen gayelere, yakın gelecekte erişeceğinden ümidimizi kesmedik.

Avrupa Devletlerinin, bugünkü kararsızlık içinde yarını hazırlamak hususundaki gayretleri verimli olmaktadır. Sulhu korumak, Avrupa'nın maddî, mânevî bakımlardan kalkınmasını ve ilerlemesini temin edecek sıkı iş birliğini sağlamak maksadıyla kurulan Avrupa Konseyi, istikbal hakkında cesaret verici bir ciddiyetle işe başlamıştır. Bu Avrupa cümlesi içinde yerini almış olan Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa Devletleri arasında müspet iş birliğinin en hareketli yardmcısı olmaya çalışmaktan geri durmayacaktır.

Müttefikimizin Büyük Britanya ile sıkı ve samimî münasebetlerimiz devam etmektedir (Alkışlar). Bu münasebetler, sulhun muhafazası uğrunda sarfedilen gayretlerde daima verimli olmakta ve her iki milletin müşterek menfaatlerine ve anlayışlarına uygun olarak inkişaf etmektedir. Türkiye için tarihî ve millî bir kıymet almış olan bu ittifaka bizim gibi, Büyük Britanya Hükümetinin de her fırsatta büyük değer verdiğini görmekte bahtiyarız (Alkışlar).

Büyük ve eski dostumuz Fransa'nın Türkiye ile 1939 ittifakının yürürlükte olduğunu bize teyit ettiğini biliyoruz. (Alkışlar). Fransa Dışişleri Bakanı, Parlâmentonun geçen 26 Temmuz içtimasında bu hususu ilân ederek, bu ittifaka Fransa tarafından harfiyen riayet edileceğini, bunun hem Fransa için bir şeref taahhüdü, hem de sulh dâvasına hizmet olduğunu beyan etmiştir.

(Bravo sesleri alkışlar). Bu söslerin aramızdaki ittifak muahedesi hakkında Türkiye'nin de düşüncesine tam uymakta olduğunu Büyük Meclis huzurunda arz etmek isterim. (Alkışlar).

Büyük Devletler arasındaki ve Avrupa'daki kudretli mevki gittikçe artan Fransa'nın bu hareketi, iki memleket arasında gelenek halini almış olan dostluğun değerlendirilmesine ve siyasî sahada çok kıymetli olabilecek iş birliğinin gerçekleştirilmesine yeni bir hız verecektir.

Amerika Birleşik Devletleri ile dostluk münasebetlerimiz Büyük Meclisin bildiği şekilde inkişaf etmektedir. (Alkışlar). Dışişleri Bakanımızın geçen Nisanda Vashington'u ziyareti esnasında yaptığı temaslara dünya sulhunun korunması için iki memleket arasında esasen mevcut dostluk ve anlayışın mesut gelişmesi bakımından yeni bir merhale kaydetmiştir.

Başkan Truman'ın bu münasebetle bize gönderdiği hususî mesaj, Amerika'nın Türkiye'ye göstermekte olduğu yakın ve dostane alâkanın bizi derinden mütehasşis eden en güzel vesikadır. (Alkışlar).

Akdeniz komşumuz Cumhuriyet İtalyası ile dostane iş birliği siyasetine ve bu siyasetin gelişmesine büyük önem vermekteyiz.

Sovyetler Birliği ile iyi olmasını samimiyetle arzu ettiğimiz münasebetlerimizde, bu sene daha yeni bir gelişme ifade edecek durumda değiliz.

Menfaatlerimizde ve hattâ mukadderatımızda beraberlik olan komşumuz Yunanistanla en sıkı dostluk ve iş birliği münasebetlerinin devamına ve bu hakiki dostluğun millî kütellere maledilmesi-ne büyük önem vermekteyiz. (Alkışlar).

İran Devleti ile en samimî münasebetlerimiz devam etmektedir. ve bu dostluğun daha verimli olması için her fırsattan istifade etmekteyiz. (Alkışlar).

Afganistan ile en samimî münasebetlerimizin dostça devam ettiğini memnûnlukla kaydederiz. (Alkışlar).

Kendileriyle uzun asırlar beraber yaşamaktan doğan gayet tabii ve derin yakınlık duygularıyla bağlı bulunduğumuz Arap Devletlerinin emniyet ve selâmetleri Türkiye için de hayati bir meseledir. (Bravo sesleri, alkışlar).

Bu bakımdan Cenup komşularımızın kuvvetlenmelerini ve ilerlemelerini büyük bir haz-

la takip etmekteyiz. (Alkışlar) Arap Birliği devletleriyle siyasi münasebetlerimizin karşılıklı itimada ve Orta Doğu'da hayırlı iş birliğine dayanan bir hava içinde gittikçe daha fazla inkişaf, hâlis emelimizdir.

Yeni Alman Federal Cumhuriyetinin kurulmasını Avrupa için siyasi ve ekonomik bakımdan bir istikrar ve kalkınma unsuru saymaktayız. (Alkışlar). Yakında Avrupa Konseyine katılabilmesini de temenni ederiz.

Pakistan ve Hindistan Devletleriyle siyasi münasebetlerimizin ve İstiklâl Savaşından beri başlayan dostluğumuzun artmasına büyük ehemmiyet vermekteyiz. (Şiddetli ve sürekli alkışlar)

Yeni doğan İsrail Devleti ile siyasi münasebetler açılmıştır. Bu devletin Yakın Doğu'da bir barış ve istikrar unsuru olacağını ümit ediyoruz.

Yakın Doğu'da barışın ve güvenin yerleşmesi, hepimiz için kıymetli bir diledir.

Yugoslavya ile ticaretimizin karşılıklı olarak genişletilmesi için yapılmakta olan müzakerelerin iyi neticeler vereceğini ve memleketlerimiz arasındaki münasebetlerin gelişmesine yarayaçağını ummaktayız.

Bulgaristan'la münasebetlerimizi devletler hukukunun asgari prensiplerine uygun bir hale getirmek için bile güçlük çekmekteyiz. Gayretlerimiz karşılıksız kalmaktadır.

Sayın Milletvekilleri,

Memleketimiz dört yıldan beri demokratik hayatın feyizleri ve hastalıkları içinde yaşamaktadır. Türkiye tarihinde ilk defa olarak çok partili hayat tabii bir şekil halinde kök salmaktadır. Yine ilk defa tatbik olunan tek dereceli seçim, iç ve dış hadiselerin çok yüklü olduğu bir devirde millet mukadderatının sorununu Sekizinci Büyük Millet Meclisinin şerefli omuzlarına yüklemiştir. (Bravo sesleri) Üç yıldır almakta olduğunuz isabetli kararlar, Cumhuriyet Hükümetlerine işaret ettiğiniz yol, yurdumuzun dış emniyet ve selâmetini korumuştur. Türkiye Batı Medeniyet ve kültür ailesi içinde her an biraz daha yükselen bir âbide hüviyeti ile dindik, hür ve müstakil benliğini itibar içinde yaşamaktadır. (Şiddetli alkışlar ve bravo sesleri) Dünyayı saran kasırgalar ortasında, Türkiye'nin rehberi daima yüksek insanlık ide-

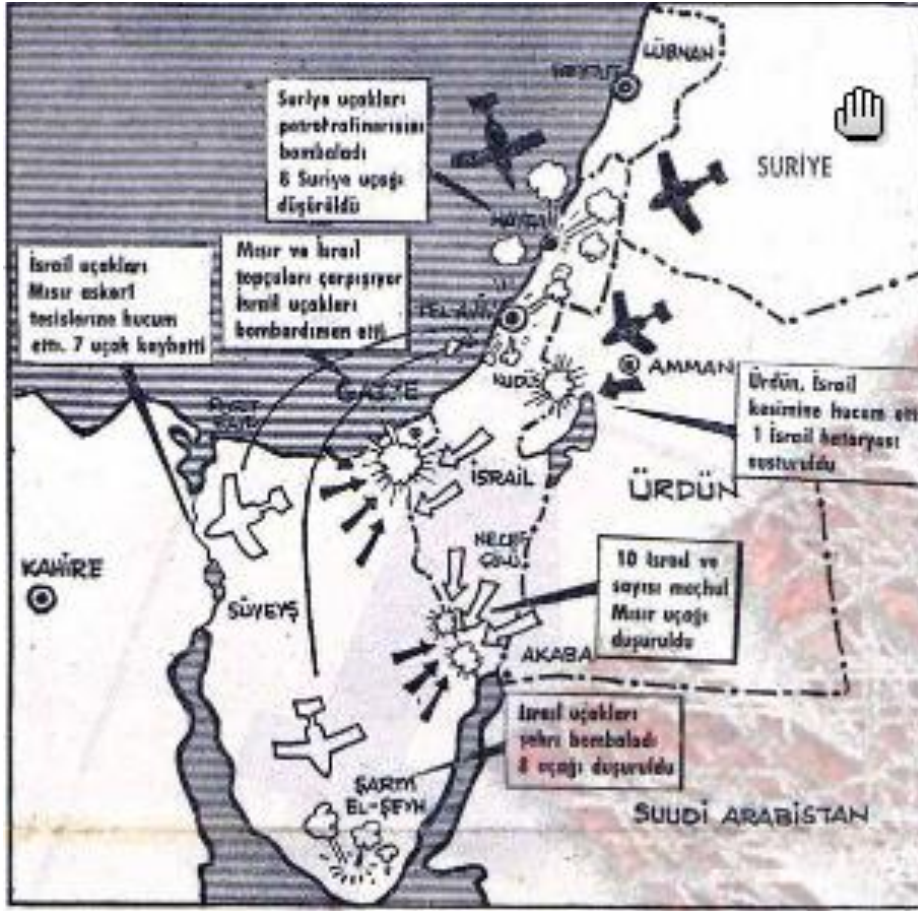
ali olmuştur. Kendimiz ve dostlarımız için olduğu kadar bütün milletler için de kalplerimiz yalnız iyi ve temiz dileklerle doludur. (Bravo sesleri).

İç politika alanında ise, arkada kalan son üç dört yıl, memleketimizin tarihinde belli başlı dönüm noktalarından biri olarak yer alacaktır. Sekizinci Büyük Millet Meclisi ve onun güven ve ilhamı ile iş gören Cumhuriyet Hükümetleri, yurttan tam bir hürriyet ve demokrasi düzeninin kök salması için geniş adımlar atmaktan çekinmemiştir. (Bravo sesleri). Çok partili münakaşa hayatının ilk devirlere mahsus hastalıklarından emniyet içinde geçmeye çalışıyoruz. Büyük Meclisin ve Hükümetlerinin yerinde ve zamanında aldığı isabetli kararlarla bu hastalıkların rejimin bünyesini sarımsamasına meydan verilmemiştir. Bülhasa siyasi içtihat farklarının, bazı politikacılarda, vatandaşlar arasına düşmanlık tohumları saçmak meylini artırması karşısında milletçe gösterilen mukavemet yürekten övülmeye layıktır. (Bravo sesleri alkışlar) Siyasi hayatta her hastalık tedavi edilebilir. Fakat, aynı milletin fertleri arasına sokulan düşmanlık bir defa yerleşti mi, onu söküp atmak nesiller sürebilir. (Bravo sesleri).

Bu sebeple, siyasi faaliyetlerimizin salim mecrasını kaybetmemesi, hele parti usullerimizin düşmanlık yaratmaması için senelerden beri çalışıyoruz. 12 Temmuz Beyannamesi böyle bir gayretin mahsulüdür. İktidarla muhalefetin karşılıklı mesuliyetlerini ve mânevi taahhütlerini ifade etmek için yazılmış ve iyi neticeler vermiştir. Bu beyannamenin tek tarafı bir borç senedi telâkki edilmesi, mahiyetine ve hakikate tamamiyle aykırıdır. (Bravo sesleri) Bunu sadece okumak, iki tarafı manasını kavramaya kâfidir. (Alkışlar)

Siyaset cereyanları bir defa şiddet yolunu tuttuktan sonra, nihayet, seçimde zor kullanma ihtimalinin belirmesi, memleketimiz için bir talihsizlik olmuştur. Bu haller siyasi bünyemizden silinip kayboluncaya kadar ısıraqları ve siyasi hayatımızdaki zehirli tesirleri devam edecektir. Yeni rejimin kurulmasında ve gelişmesinde, güç de olsa, tabii sayılmak lâzım gelen bu tekmül safhaları, ancak, vatandaşın sağduyusu ile atılabilir. (Alkışlar) Türk vatandaşlarının düşmanlığı toptan reddetmekle demokratik hayata, çok partili sisteme yeni bir canlılık vermeleri

EK: 1967 Altı Gün Savaşı, Ordu Mücadeleleri

**EK: 5 Haziran 1964 Tarihli ABD Başkanı Lyndon B. Johnson tarafından,
Başbakan İsmet İnönü'ye gönderilen mektup.**

Ankara, Türkiye
5 Haziran 1964

Gizlidir

CUMHURBAŞKANLIĞI	
CİMAL GÖRSEL ARŞİVİ	
Yer	No: 4/5-9
İşim No	:
Deşya No	:
Fibrit No	5464-6

Sayın Bay Başbakan,

Türkiye Hükûmetinin, Kıbrıs'ın bir kısmını askerî kuvvetle işgal etmek üzere müdahalede bulunmak hususunda karar vermeyi tasarladığı hakkında Büyükelçi Hare vasıtasıyla sizden ve Dışişleri Bakanınızdan aldığım haber beni ciddi surette endişelendirmektedir. En dostane ve açık şekilde belirtmek isterim ki, geniş çapta neticeler tevliht edebilecek böyle bir hareketin Türkiye tarafından takip edilmesini, Hükûmetinizin bizimle evvelden tam bir istişarede bulunmak hususundaki taahhüdü ile kabili telif addetmiyorum . Benim görüşlerimi öğrenmek üzere kararınızı bir kaç saat tehir etmiş olduğunuzu Büyükelçi Hare bana bildirdi. Sizden şahsen sorarım : yıllar boyunca Türkiye'yi en sağlam şekilde desteklediğini ispat etmiş olan Amerika gibi bir müttefike, Hükûmetinizin, geniş neticeleri olan tek taraflı bir kararı bildirmesinin doğru olduğuna hakikaten inanıyor musunuz Binaenaleyh, böyle bir harekete girişilmeden önce Birleşik Amerika Devletleri ile tam istişarede bulunmak mesuliyetini kabul etmenizi sizden evvelâ rica etmeliyim.

1960 tarihli Garanti Andlaşması ahkâmı gereğince böyle bir müdahalenin meşru olduğu kanaatinde bulunduğunuz intibaidayım. Bununla beraber, Türkiye'nin bahiskonusu müdahalesinin, Garanti Andlaşması'na sarahaten men'edilen bir hal suretini, yani Ada'nın bir nevi taksimini gerçekleştirmek için yapılmış olacağı hususunda ^{ki kanaatiniz} ~~mutabık kaldığımız~~ dikkatinizi çekmek zorundayım. Ayrıca sözkonusu Andlaşma ,garantör Devletlerin aralarında danışmalarını emirdir. Birleşik Amerika, bu durumda danışma imkânlarının hiç bir suretle tüketilmediği ve dolayısıyla tek taraflı harekete geçmek hakkının mahfuz tutulduğunun henüz ileri sürülemeyeceği kanaatindeyim.

T.C. MİLLÎ KUTUPHANESİ	
CEMAL CEMAL ARSINI	
Yıl	4/5-9
Dönem No	
Sıra No	
Ekim No	5464-7

Bay Başbakan, NATO vecibelerine de dikkat nazarınızı celbetmek zorundayım. Kıbrıs'a vaki olacak Türk müdahalesinin, Türk-Yunan kuvvetleri arasında askerî bir çatışmaya müncer olacağı hususunda zihninizde en ufak bir tereddüt olamaz. Dışişleri Bakanı Rusk, La Haye'de yapılan son NATO Bakanlar Konseyi toplantısında Türkiye ile Yunanistan arasında bir harbin " kelimenin tam manasiyle düşünülemez" olarak telakki edilmesi gerektiğini beyan etmişti. NATO'ya katılmak, esasî icabı olarak, NATO memleketlerinin birbirleriyle harp etmeyeceklerini kabul etmek demektir. Almanya ve Fransa, NATO'da müttefik olmakla yüzyıllık muhasemat ve düşmanlıklarını gömmüşlerdir; aynı şeyin Yunanistan ve Türkiye'den de beklenmesi gerekir. Ayrıca, Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askerî bir müdahale meseleye doğrudan doğruya Sovyetler Birliği'nin de dahil olmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin tam ve muvafakatlari olmadan Türkiye'nin girişeceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesi karşısında Türkiye'yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim.

Ayrıca, Bay Başbakan, Birleşmiş Milletler üyesi olmak hasebiyle Türkiye'nin vecibeleri de beni düşündürmektedir. Birleşmiş Milletler sulhu korumak için Ada'da kuvvet bulundurmaktadır.

✓

Vazifeleri zor olmuştur fakat, geçen son birkaç hafta zarfında bu adadaki şiddet ~~hareketlerinin~~ hareketlerinin azaltılmasında tedrici bir şekilde muvaffak olmuşlardır. Birleşmiş Milletler Arabulucusu henüz işini bitirmemiştir. Hiç şüphem yoktur ki, Birleşmiş Milletler üyelerinin çoğunluğu, Birleşmiş Milletlerin gayretlerini baltalayacak/ve bu zor meseleye Birleşmiş Milletler tarafından makul ve sulhçu bir hal tarzı bulunmasına yardım edebilecek her hangi bir ümidi yıkacak olan, Türkiye'nin tek taraflı hareketine en sert bir şekilde tepki gösterecektir.

Aynı zamanda, Bay Başbakan, askerî yardım konusunda Türkiye ve Birleşik Devletler arasındaki iki taraflı ~~iki~~ Anlaşmaya dikkatinizi çekmek isterim. Türkiye ile olan Temmuz 1947 tarihli Anlaşmanın IV üncü maddesi mucibince, askerî yardımı, bu yardımın verilmiş maksatlarından ~~x~~ gayrı gayelerle kullanması için, Hükümetinizin, Birleşik Devletlerin rızasını alması icap etmektedir. Hükümetiniz, muhtelif vesilerle sizin bu şartı tamamen anlamış bulunduğunuzu Birleşik Devletlere bildirmiştir. Bütün samimiyetimle size söylemek mecburiyetindeyim ki, Birleşik Devletler, mevcut şartlar tahtında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş askerî malzemenin kullanılmasına rıza göstermiyecektir.

Düşünülmekte olan Türk hareketinin ameli neticelerine temasla, böyle bir Türk hareketinin Kıbrıs adası üzerinde on binlerce Kıbrıslı Türkün katledilmesine yol açacağı vakıasına en dostane bir şekilde dikkatinizi çekmek mecburiyetini hissediyorum. Tarafınızdan böyle bir harekete tevessül edilmesi, infialî mucip olacak ve tarafınızdan girişilecek ~~bir~~ askerî hareket vasıtasıyla, himaye etmeğe çalıştığınız kimselerin pek çoğunun toptan imhasını önleyecek, yeter derecede müessir bir yol bulunamayacaktır.

/.

CUMHURBAŞKANLIĞI GENEL GÜRSUL ARSIVI Yarı No 4/5-9 Fihri No 5464-8

Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin mevcudiyeti böyle bir felâketi önleyememiştir.

Sözlerimi çok sert bulabilir ve bizim, Kıbrıs meselesinde Türkiyenin ilgisine karşı bigâne olduğumuzu düşünebilirsiniz. Durumun böyle olmadığı hususunda sizi temin etmek isterim. Gerek alenen gerekse hususi olarak, Kıbrıslı Türklerin emniyetini sağlamağa ve Kıbrıs meselesinin nihâf'hâl tarzının, konuyla doğrudan doğruya ilgili tarafların rızasına dayanması hususu üzerinde ısrar etmeğe gayret gösterdik. Amerika Birleşik Devletlerinin, sizin lehinize olarak yeter derecede faal olmadığı zehabına kapılmanız mümkündür. Fakat şunu da biliyorsunuz ki, bizim politikamız Atınada en sert şekilde infiâle yol açmış (bizim aleyhimizde nümayişler yapılmış) ve Amerika Birleşik Devletleri ile Başpiskopos Makarios arasında önemli bir soğukluk meydana gelmiştir. Birkaç hafta önce yaptığımız görüşme sırasında Dışişleri Bakanınıza da söylediğim gibi, Türkiye ile olan münasebetlerimize çok büyük bir değer atfetmekteyiz. Sizi, kendisiyle temel ortak menfaatlerimiz olan büyük bir müttefik telakki etmişizdir. Sizin güvenlik ve refahınız, Amerikan halkı için ciddi bir endişe konusu olagelmiş ve bu endişe bizim tara-
XXXXXXXXX fımızdan en açık şekilde ifade olunmuştur. Siz ve biz, komünist dünyasının ihtiraslarına karşı koymak üzere birlikte dövuştük. Bu dayanışma bizim için büyük bir anlam taşımaktadır. Bunun , Hükûmetiniz ve halkınız için de aynı derecede bir anlam haiz olduğunu ümit ederim. Kıbrısla ilgili olarak, Türk cemaatini tehlikeye maruz bırakacak herhangi bir hal tarzını desteklemeyi düşünmüyoruz. Nihaf bir çözüm yolu bulmağa muvaffak olamadık. Zira, teslim edilmelidir ki bu, yeryüzündeki en girift meselelerden biridir. Fakat Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin menfaatleri konusunda ciddi şekilde alakadar olduğumuz ve alakadar kalacağımız hususunda sizi temin etmek isterim.

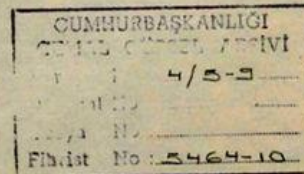
CUMHURBAŞKANLIĞI	
CEMAL GÜRSEL ARŞİVİ	
Ver	No: 4/5-9
Defter No	
Dosya	No:
Fihrist	No: 5464-9

1/.

Son olarak, Bay Başbakan, harp ve barışın en ciddi meselelerini vazetmiş bulunduğunuzu size bildirmek zorundayım. Bu meseleler Türkiye ve Birleşik Amerika arasındaki iki taraflı münasebetlerin hududunu pek aşmaktadır. Bu meseleler, sadece Türkiye ve Yunanistan arasında bir harbi muhakak olarak münker kılmakla kalmayacak, fakat Kıbrıs'a tek taraflı bir müdahalenin doğuracağı, önceden kestirilemeyen neticeler sebebiyle, daha geniş çapta muhasematı tevhit edebilecektir. Siz, Türkiye Hükümetinin Başbakanı olarak vazife ve mes'uliyetlere sahipsiniz; benim de Birleşik Amerika Başkanı olarak mes'uliyetlerim var. Bu sebeple en derin dostluk içinde size şunu bildirmek isterim ki, bizimle yeniden ve en geniş şekilde istişare etmeksizin böyle bir harekete tevessül etmeyeceğinize ve dair bana taahhüt vermediğiniz takdirde, Büyükelçi Hare'a meselenin gizli tutulması hususundaki talebinizi kabul edemem ve NATO Konseyi ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin acilen toplantıya çağırılmasını istemek zorundayım. Bu durum hakkında şahsen sizinle görüşebilmemizin mümkün olmasını isterdim. Maatessüf, mevcut Anayasa hükümlerimizin icabı yüzünden, Birleşik Amerika'dan ayrılamamak durumundayım. Teferruatlı müzakereler için siz buraya gelebilerseniz bunu memnuniyetle karşılarım. Genel barış ve Kıbrıs meselesinin akli selim ve sulh yoluyla halli hususlarında sizinle benim çok ağır bir mes'uliyet taşımakta olduğumuza eminim. Bu itibarla, siz ve ben en geniş manasında ve en samimi şekilde istişarelerde bulunmadıkça, sizinle meslekdaşlarınızın düşünmekte olduğunuz her türlü kararları geri bırakmanızı rica etmekteyim.

Hürmetlerimle

Lyndon B. Johnson

EK: 12 Mart Muhtırası ile ilgili CIA Belgesi.

SECRET
Approved For Release 2003/05/19 : CIA-RDP79T00975A018500030001-3

TURKEY: The military high command may intervene in the deteriorating political situation either directly or behind a facade of civilian rule, possibly within the next 24 hours. There is no longer any question of whether the military will intervene, but merely what form the intervention will take. [REDACTED]

25X1

[REDACTED] The decision on what specific measures the armed forces should take was to be made at a meeting of the Command Council of the Armed Forces in Ankara yesterday. [REDACTED]

25X1

* * * *

CHILE - EAST GERMANY: The Allende government reportedly will establish diplomatic relations with East Germany within a week. A high-ranking Chilean delegation now attending the Leipzig Trade Fair will sign the agreement, and a leader of the pro-Moscow Chilean Communist Party will be named ambassador to Pankow. [REDACTED] President Allende [REDACTED] acceded to domestic and East German pressure to advance the date of recognition because he believes that his non-Communist emissary currently in Bonn can reassure West German officials that Chile wants to maintain friendly relations. [REDACTED]